

00
21

T00074

DİŞARI ÇIKARILAMAZ

MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ
ÇOB
1988

TARİHİ İSTANBUL ÇEŞMELERİNİN
İNCELENMESİ ve KORUNMASI KONUSUNDA
BİR ARAŞTIRMA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Çalışmayı Hazırlayan : Tülay ÇOBANCAOĞLU
Çalışmayı Yöneten : Yrd.Doç.Dr.İlgi Yüce AŞKUN

İstanbul 1988

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	
ÖZET	
SUMMARY	
GİRİŞ	1-2
1. SUYUN (ÇEŞMENİN) TARİHÇESİ VE TÜRK SOSYAL YAŞAMINDAKİ YERİ	3-5
2. İSTANBUL İLE ÇEVRESİNDEKİ SU YOLLARI VE YAPILARININ TARİH BOYUNCA GELİŞİMİ	6-11
2.1. Osmanlı Öncesi Su Yolları ve Yapıları	
2.2. Osmanlı Dönemi Su Yolları ve Yapıları	
2.3. Cumhuriyet Sonrası Su Yolları ve Yapıları	
3. OSMANLI DÖNEMİ ÇEŞMELERİ	12-46
3.1. Konumlarına Göre Çeşmelerin Özellikleri	
3.1.1. Şehir Dışı Çeşmeleri	
3.1.2. Şehir İçi Çeşmeleri	
3.1.2.1. Bina İle Bütünleşen Çeşmeler	
3.1.2.2. Tek Yapı Halinde Çeşmeler	
3.2. Devirlere Göre Çeşmelerin Özellikleri	
3.2.1. Klâsik Üslup	
3.2.1.1. XV.Yüzyıl	
3.2.1.2. XVI.Yüzyıl	
3.2.1.3. XVII.Yüzyıl	
3.2.1.4. XVIII.Yüzyıl	
3.2.2. Barok ve Rokoko Üslupları	
3.2.2.1. XVIII.Yüzyıl	
3.2.2.2. XVIII. Yüzyıl Sonrası	
3.2.3. Ampir Üslup	
3.2.3.1. XIX. Yüzyıl	
3.2.4. Neoklasik Üslup	
3.3. Çeşme Ögeleri	
. Su Haznesi	
. Çatı	

- . Cephe
- . Kitabe
- . Kemer
- . Ayna
- . Ayna Taşı
- . Musluk
- . Maşrapa
- . Maşrapa Haznesi
- . Tekne
- . Bekleme Sekileri

4. İSTANBUL ÇEŞMELERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU VE KORUMA İLKELERİ 47 - 68

4.1. Çeşmelerin Bugünkü Durumu ve Tahribat Nedenleri

4.1.1. Çeşmelerin Bugünkü Durumu

4.1.2. Çeşmelerin Tahribat Nedenleri

4.1.2.1. Çeşme Malzemesinin Yapısına Bağlı Bozulmalar

- a. Atmosfer Etkisi İle Bozulma
- b. Su Etkisi İle Bozulma
- c. Nemlenme Sonucu Meydana Gelen Bozulma
- d. Taş İçindeki Tuzların Tahribatı
- e. Taşlarda Donma Etkisi
- f. Taşlarda Kimyasal Bozulma
- g. Taşlarda Biyolojik Bozulma
- h. Taşlarda Isısal Etkilerle Bozulma

4.1.2.2. Çeşme Taşının İşlenmesi ve Yapımı Sırasındaki Hatalar

4.1.2.3. Modern Tekniğin ve Yaşamın (İnsanın) Neden Olduğu Tahribat

4.1.2.4. Çeşme Taşında Meydana Gelen Kirlenmeler

4.2. Koruma İlkeleri

4.2.1. Restorasyon Metodlarının Çeşmeler İçin Uygulanması (Yapısal Yaşatma)

4.2.1.1. Konsolidasyon

4.2.1.1.1. Çeşme Taşlarının Temizlenmesi ve Metodları

- a. Kimyasal Temizleme
- b. Mekanik Temizleme

4.2.1.1.2. Çeşme Taşlarının Temizlenmesi
Sonrası Yapılacak İşlemler

- a. Derzlerin Sıvanması
- b. Eksik Taşların Tamamlanması
- c. Taşların Boyanması
- d. Taşların Sıvanması
- e. Duvardaki Nemin Kesilmesi
- f. Bitkisel Organizmalar, Mantar ve Hayvanlara Karşı Koruma

4.2.1.2. Liberasyon

4.2.1.3. Reintegrasyon

4.2.1.4. Rekonstrüksiyon

4.2.1.5. Renovasyon

4.2.2. Çeşmelerin Çevresi İle Korunması, Çevre Düzenlenmesi, İşlev
Kazandırılması (İşlevsel Yaşatma)

4.2.3. Örnek Bir Çeşme , Öneri Çevre Düzenlenmesi

4.2.4. Örnek Bir Çeşme, Rölöve ve Restorasyon Projeleri

SONUÇ

KAYNAK LİSTESİ

69 - 70

71 - 72

TOLAY ÇOBANCAOĞLU

Haziran - 1988

ÖNSÖZ

İstanbul, en eski yerleşim şehirlerinden biri olma özelliği ile birlikte, konumundan dolayı tarihin her devrinde önemli bir merkez olmuştur. Bu önemi nedeniyle en güzel mimari yapılar bu şehirde inşa edilmiş ve birçoğu günümüze kadar gelmiştir. Bu yapıların çoğunluğunu Osmanlı devri yapıları oluşturmaktadır. Çeşmelerde bunların arasında yer almaktadır.

Kültür varlıklarımızın bir parçası olan su mimarisinin en seçkin örneklerini oluşturan tarihi çeşmelerimiz, Osmanlı devri yapıları arasında önemli bir yere sahiptir. Dünü, bugünü üzerine pek çok kitaplar ve makaleler yazılmış olan çeşmelerimizin önemli olan geleceğidir. İstanbul çeşmelerini içinde buldukları durumdan nasıl kurtaracağız? Ne kadarını, tarihi belge olma özelliğini yitirmeden koruyup, gelecek kuşaklara aktarabileceğiz? Araştırmamın özünü bu sorular ve cevapları oluşturmaktadır.

Çalışmalarımda, bana yol göstererek, yardımcı olan Sayın Hocam Yrd. Doç.Dr.P.İlgi Yüce AŞKUN'a ve yardımlarını esirgemeyen Mimar Sinan Üniversitesi Restorasyon Anabilim Dalı elemanlarına teşekkür ederim.

Tülay ÇOBANCAOĞLU

Haziran - 1988

ÖZET

Osmanlı mimar ve sanatçıları, İslam dininin etkisi ile heykel yerine zarif olan çeşmelerle, İstanbul meydan ve sokaklarını süslemişlerdir.

Hazırladığım bu araştırmada, İstanbul ve yakın çevresinde yer alan su yollarına ve yapılarına kısaca değinerek, suyun çeşmeye gelinceye kadar izlediği yolu, çeşmenin Türk sosyal yaşamındaki önemini, çeşme türlerini örneklerle vermeye çalıştım. Çeşmeleri şehir içi ve şehir dışı çeşmeleri olmak üzere iki grupta inceledim. Mimarlık ve sanat açısından daha titizlikle inşa edilmiş olan şehir içi çeşmelerini etkilendikleri üsluplara göre devirlere ayırdım.

Araştırmanın özeti; Tarihi İstanbul Çeşmelerinin nasıl tahrip olduklarını saptamak, onları çevreleri ile korumak, hangi önlemlerle yaşatılmaları gerektiğini belirlemek ve gelecek kuşaklara belgelerle birlikte aktarılmasının önemi ortaya koymaktadır.

Bu amaçla yaptığım çalışmamı örnek bir projeye sonuçlandırdım. Bu projede ele aldığım çeşmeyi, çevresi ile birlikte bütünleştirerek yeniden fonksiyonunu kazandırıp, halkın kullanımına sunulmasını önerdim. Halkın koruma olayının içinde olduğu bilincine vardırılmasının, koruma kadar önemli olduğunu ayrıca vurgulamak gerekir.

SUMMARY

Under the influence of Islam, The Ottoman architects and artists, instead of statues, have ornamented the streets and squares of Istanbul with fine fountains.

In this research, I have tried to stress the significance of fountains over the social life of Turks giving different examples and the route that water followed until the fountain and have briefly mentioned aqueducts and structures within vicinity of and in Istanbul. I have studied fountains in two groups i.e, inside the city and outside the city. Fountains within the city are consturcted more detailed in terms of architecture and art and I have also divided these into periods by the styles of the fountains.

The summary of the research; to determine how The Historical Istanbul Fountains have been ruined, to preserve then within their environment, to find out with which measures they may be kept alive and to stress the importance of handing these over to next generations with documents.

I have therefore concluded my studies with a sample project. I have tried to integrate the fountain that I chose in this project with the environment, by reactivating its functions and putting it at peoplés disposal. It is also necessary to emphasize that peoplés acquiring conscience of preservation is as vital as actual preservation.

GİRİŞ

Çeşmeler tarih boyunca fonksiyonları ile Türk sosyal yaşantısının vazgeçilmez öğeleri olmuşlardır. Devlet tarafından halka, parasız su temini ve hayır için yapılmış bu çeşmeler, İslâm dininde temizliğe verilen öneminde etkisi ile hemen hemen her sokak, köşebaşı, meydanda karşımıza çıkarlar. Çeşmelerin önemli sayılacak kadar büyük bir bölümü İstanbul il sınırları içinde inşa edilmiştir.

Bu çeşmeler toplum, sanat, mimarlık, tarih ve halk sağlığı açısından değer kazanmışlardır. Böylece çeşmelerde, taş, mermer, çini, altın varak, ahşap oyma, kalem işçiliğini en ileri düzeyde görmekteyiz. Hat sanatı kitabeyle taşa geçirilmiş, kitabede yer alan şiirler az sözle anlatım sanatı yaratmışlardır. Kitabeler yapım yılları, yaptıranı, olayları anlatan açıklamaları ile çağlarından kesitler veren belgeler olmuşlardır. Çeşmenin vazgeçilmez ögesi olan musluk, su taşı ve eklentileri maden işçiliğinin en güzel örneklerini sergilemiştir. Ayna taşı, kemer, çatı ve saçakları, nişleri ve yalağı ile bir bütün olarak mimari eserler oluşturmuşlardır.

Çeşmeler şehir içinde mekan tanımlamasına, şehir dışında kervan yollarının ayırım ve kesişim noktalarına belirleyicilik kazandırmışlardır. Toplumsal olarak vakıf kurumunun canlı bir uygulaması olan çeşmeler ve çevreleri duyuru yeri olmaları, yangın söndürmekte yararlanılması, saraylarda ses geçirimsizlik görevi yapması, hayır işlemede aracı olması niteliklerine sahiptir. Temizliğin yanısıra psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde su sesinden yararlanılmış, böylece psikolojik açıdan önem kazanmışlardır. Bütün bu işlevlerle, kendisi küçük, değeri büyük olan çeşmelerimiz, Osmanlı mimarisinin ve tezyin sanatının gelişmesi ve vardığı düzeyi kanıtlayan birer örnek olmuşlardır.

Çağımızda insan ve çevre sağlığı açısından, su sorunu büyük önem kazanarak, bilimsel ve teknik açıdan yeni esaslara bağlanmıştır. Toplum yaşamında ihtiyaçların zorlanması ile çağımıza uygun bir şekilde; çözüme ulaşan su sorunu, çeşmelerin değerlerini yitirmelerine; kent içinde kaderlerine terkedilmelerine neden olmuştur.

Bu konuda 1984 yılında "Tarihi İstanbul Çeşmeleri Kurtarılmalıdır" başlıklı bir kampanya, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Güneş Gazetesi işbirliği ile başlatılmıştır. 1985 Mart ayında Yıldız Üniversitesi koordinatörlüğünde I.Tarihi İstanbul Çeşmeleri semineri yapılmıştır. Kampanya, bir yılını tamamladığında, 57 çeşme, çeşitli firmaların da katkıları ile restore edilmiştir. Şu sıralarda yeni bir projeyi, Haliç kıyısındaki 14 çeşmenin restorasyonu için Büyükşehir Belediyesi ve TAÇ Vakfı birlikte hazırlamaktadır.

Ancak bu çalışmalar, çeşmelerin tarihi değerini koruyacak ve devam ettirecek ölçüde değildir. Bu nedenle, aşağıdaki ana bölümlerini verdiğim araştırmayı hazırlamış bulunuyorum.

1. Suyun (Çeşmenin) Tarihçesi ve Türk Sosyal Yaşamındaki Yeri,
2. İstanbul ve Çevresindeki Su Yolları ve Yapılarının Tarih Boyunca Gelişimi,
3. Osmanlı Dönemi Çeşmeleri,
4. İstanbul Çeşmelerinin Bugünkü Durumu ve Koruma İlkeleri.

SUYUN (ÇEŞMENİN) TARİHÇESİ VE TÜRK SOSYAL YAŞAMINDAKİ YERİ

Suyun bu tesisleri İslam dünyaya başlaması, ilk eski devirlere dayanmaktadır. İslam dünyası İslamî prensiplerinde, su hakkını koruyarak sarfetmektedir. İslamî prensipler, Hz. Fırat, İdris, İdris ve Hoang-Hu Ahileri civarında yer alan yerlerin ilk belgeleri ile birlikte su tesisleri de, inşa edilmiştir. İslamî prensipler Anadolu'da, Van'da Urartular (M.Ö. 900-700) tarafından yapılmıştır. Anadolu'da bir kısım hane sızmaktadır. Konya'da Cevdetiye benzer çeşmelerde suya bendi, Niğde'de Buge bendi, Amasya'da İstüğüön bendi, Samsat bendi de buna benzer örneklerdir. [1]

Anadolu İslamî şehirlerinde M.Ö. X yüzyıldan itibaren, pazar meydanları (agora) sızması ve halkın su ihtiyacıyla karışık çeşmeler yapılmıştır. Çeşmeler İslamî prensiplerle birlikte emsalsiz kazanmış ve İslamî prensiplerle Anadolu'da su tesisleri yapılmıştır. Bu önlemlerden dolayı İslamî prensipler Anadolu'da su tesisleri yapılmıştır. [2]

Anadolu'da İslamî prensiplerle sızması, Hz. Fırat, İdris, İdris ve Hoang-Hu Ahileri civarında yer alan yerlerin ilk belgeleri ile birlikte su tesisleri de, inşa edilmiştir. İslamî prensipler Anadolu'da, Van'da Urartular (M.Ö. 900-700) tarafından yapılmıştır. Anadolu'da bir kısım hane sızmaktadır. Konya'da Cevdetiye benzer çeşmelerde suya bendi, Niğde'de Buge bendi, Amasya'da İstüğüön bendi, Samsat bendi de buna benzer örneklerdir. [3]

İslamî prensiplerle sızması, Hz. Fırat, İdris, İdris ve Hoang-Hu Ahileri civarında yer alan yerlerin ilk belgeleri ile birlikte su tesisleri de, inşa edilmiştir. İslamî prensipler Anadolu'da, Van'da Urartular (M.Ö. 900-700) tarafından yapılmıştır. Anadolu'da bir kısım hane sızmaktadır. Konya'da Cevdetiye benzer çeşmelerde suya bendi, Niğde'de Buge bendi, Amasya'da İstüğüön bendi, Samsat bendi de buna benzer örneklerdir. [4]

BÖLÜM 1

SUYUN (ÇEŞMENİN) TARİHÇESİ VE TÜRK SOSYAL YAŞAMINDAKİ YERİ

1) Çeşme, "İstanbul'da Osmanlı devrinde Su Tesisleri", s. 166.
2) Samsat, "Türk Çeşmeleri", s. 12-13.

1. SUYUN (ÇEŞMENİN) TARİHÇESİ VE TÜRK SOSYAL YAŞAMINDAKİ YERİ

İnsanoğlunun su tesisleri inşa etmeye başlaması, çok eski devirlere dayanır. İnsanlar toplu yaşamaya başladıklarında, su temini için çaba sarfetmeye başlamışlardır. Nil, Fırat, Dicle, İndüs ve Hoang-Ho nehirleri civarında medeniyetin ilk belirtileri ile birlikte su temini sistemleride, inşa edilmiştir. Doğu Anadolu'da, Van'da Urartular (M.Ö. 900-700) tarafından yapılan su kanallarının bir kısmı halâ ayaktadır. Kütahya'da Çavdarhisar bendi, Çorum'da Örükaya bendi, Niğde'de Büge bendi; Amasya'da Löstügün bendi ile Semalı bendi de buna benzer örneklerdir. (1)

Batı Anadolu İyonya şehirlerinde M.Ö.X.yüzyıldan itibaren, pazar meydanlarını (agora) süsleyen ve halkın su ihtiyacını karşılayan çeşmeler yer almaktadır. Çeşmeler Helenistik dönemle birlikte anıtsallık kazanmış ve bu durum özellikle Roma döneminde de devam etmiştir. En ünlü örneklerinden biri olan "Hadriyan Çeşmesi" de Efes'dedir.

Anadolu'da Türk-İslam döneminin en eski çeşme örnekleri Selçuklulardan kalmıştır. Sivas'daki Gök Medrese Çeşmesi (1271), Konya'daki Lârende Çeşmesi (1258), Afyon'daki Çay Medresesi çeşmeleri (1278) bunlardan birkaçıdır.

İstanbul en eski yerleşim şehirlerinden biri olarak su mimarisi çalışmalarına her devirde sahne olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra ilk su tesisini Fatih Sultan Mehmet yaptırmış ve membalardan toplatılan su, künk borularla şehre akıtılmıştır. Osmanlılarda Su Nazırlığının kurulması, İstanbul'un başkent olduğu zamanlara rastlar. Osmanlıların Su Yolcuları Teşkilatı, uzun zaman ayrı bir kuruluş olarak kalmıştır. Uzak mesafelerden şehre getirilen su, şehir içindeki çeşmelerde istifadeye sunulmuştur. Su kaynağı anlamına gelen çeşme kelimesi, Farsça göz manasına gelen "çeşm"den alınmıştır. (2)

1) Çeçen, "İstanbul'da Osmanlı devrinde Su Tesisleri", s.186.

2) Şapolyo, "Türk Çeşmeleri", s.12-13.

Murad IV. zamanında İstanbul'da yapılmış bir emlak sayımında ; İstanbul , Eyüp, Galata, Üsküdar ve civarı, Boğaz dahil olmak üzere şimdiki belediye hudutları içinde 100 adet tatlı ve tuzlu ayazma (3), 600.000 adet su kuyusu, 55 adet sarnıç, 200 adet sebil, 4000 adet vezir ve alimler çeşmesi, 9990 adet umumi ve hususi çeşme tesbit edilmiştir. (4)

Bugün yapılış yılı ve yaptıranı belli olan (1930-1937 tesbit) 727 adet çeşme mevcuttur. (5)

<u>AKAR ÇEŞME</u>	<u>SUSUZ ÇEŞME</u>	<u>KİTAP VE MÜZELERDEN KİTABESİ DERLENEN</u>
219 adet (İstanbul)	166 adet (İstanbul)	19 adet (İstanbul)
78 adet (Beyoğlu)	79 adet (Beyoğlu)	18 adet (Beyoğlu)
<u>79 adet (Üsküdar)</u>	<u>47 adet (Üsküdar)</u>	<u>22 adet (Üsküdar)</u>
376 adet	292 adet	59 adet (TOPLAM)

İstanbul'da en eski çeşme olarak bilinen Davud Paşa Çeşmesi (1485) sivri kemerli bir nişle, mermer bir yalaktan ibarettir. (6)

Çeşmelerin, toplumun su ihtiyacını karşılaması yanında, halkın sırasında çevresinde uzun süre beklediği, sohbet ettiği yerler olarak, sosyal birliğin oluşmasında da büyük katkıları olmuştur. Çeşmeler meydanlarda, köşebaşlarında, sokaklarda, saray ve konaklarda bilfiil günlük yaşamın içine girmiştir.

Taştan yada künkten yapılmış su yolları, bendlerin sularını mahallelerde hazneleri olan çeşmelere kadar getirir. Sakalar buralardan eskiden kalma bir adet olan meşin elbiseler giyerek, köseleden yapılmış yayık şeklinde kırbalarla evlere su taşırlardı. Her evin cephesinde saka deliği denilen, taştan küçük bir tekne bulundurdu ki, sakalar getirdikleri

3) Ayazma: Yun.1. Rumların kutsal saydıkları pınar veya çeşme.
2. Bizanslılarda kuşatma sırasında kentlerin su sıkıntısı çekmemesi için yapılan yeraltı kaynaklarına künklerle bağlanmış su depolarına verilen ad.

Hasol, Mimarlık Sözlüğü, s.57.

4) Çetintaş, "Su, Çeşme, Sebil", s.125-147.

5) Tanışık, "İstanbul Çeşmeleri" 1.Cilt, s.4.

6) Aslanapa, "Türk Sanatı", s.303.

suyu evin içine girmeksizin bu tekneye boşaltırlar ve su bu tekneçiğe bağlı borudan avludaki küplere akardı. Su lâzım oldukça bu küplerden maşrapa ile alınırdı. (7)

Hazneli olan çeşmeler, zaman zaman büyük yangınlar geçiren İstanbul'da, birer su deposu görevi yapmışlardır. Osmanlı yaşamının vazgeçilmez bir parçası olan su, sesi ve görüntüsü ile yaşama canlılık getirmiş, bu tutku olarak mekanların içine kadar taşınmıştır. Küçük boyutlarda yapılan havuzlar, çeşmeler aynı zamanda ses tecrit vazifesi görmüştür. Özellikle saraylarda suyun bu özelliğinden yararlanılmıştır.

Avrupa meydanlarında yapılan çeşmeler, birer plastik düşünce ile oluşturulmuşlardı. İstanbul meydanlarında ise; dini inanış nedeniyle heykel kullanmayan Osmanlı sanatkarları, halkın içme, kullanma suyu ihtiyacını karşılaması amacı ile birlikte, birer abide olan kullanışlı çeşme yapılarını yapmışlardır.

Birer tarihi belge niteliğini taşıyan çeşmelerimiz, kültürel varlık olarak şehir içinde yerlerini günümüzde de korumaktadırlar.

7) Arseven, "Türk Sanatı", s.504-505.

İSTANBUL İLE ÇEVRESİNDEKİ SU YOLLARI VE YAPILARININ TARİH BOYUNCA GELİŞİMİ

İstanbul'un Su Yolları ve Yapıları

İstanbul'un su yolları ve yapıları, şehrin su ihtiyacını karşılamak için geliştirilmiştir. Bu yapılar, şehrin suyunu taşıması için kullanılmıştır. İstanbul'un su yolları, şehrin suyunu taşıması için geliştirilmiştir. Bu yapılar, şehrin suyunu taşıması için kullanılmıştır. İstanbul'un su yolları, şehrin suyunu taşıması için geliştirilmiştir. Bu yapılar, şehrin suyunu taşıması için kullanılmıştır.

İstanbul'un su yolları ve yapıları, şehrin su ihtiyacını karşılamak için geliştirilmiştir. Bu yapılar, şehrin suyunu taşıması için kullanılmıştır. İstanbul'un su yolları, şehrin suyunu taşıması için geliştirilmiştir. Bu yapılar, şehrin suyunu taşıması için kullanılmıştır.

BÖLÜM 2

İSTANBUL İLE ÇEVRESİNDEKİ SU YOLLARI VE YAPILARININ TARİH BOYUNCA GELİŞİMİ

1) Çelen, "İstanbul'da Osmanlı Dönemindeki Su Tesisleri", s.1-3.

2. İSTANBUL İLE ÇEVRESİNDEKİ SU YOLLARI VE YAPILARININ TARİH BOYUNCA GELİŞİMİ

2.1. Osmanlı Öncesi Su Yolları ve Yapıları

Romalılar devrinde, şehre su getiren çeşitli tesislerin yapıldığı bilinmektedir. Trakya'dan ve şehrin batısından getirilen su tesislerinin Hadrianus (M.Ö.113-124) zamanında yapıldığı tahmin edilmektedir. Bugün mevcut olan 971 mt. uzunluğundaki Bozdoğan kemeri ise IV.yüzyılda Valens (M.S.364-378) zamanında yapılmış ve bu suretle şehrin çeşitli yerlerine su dağıtılmıştır. Fakat o devirde yapılan dağıtım şebekesi hakkında kesin bilgiye sahip değiliz. Romalılar devrinden bugün ayakta kalan ikinci bir su tesisinde Ma'zul (Mazlum) Kemer denen kemerdir. 104 m.uzunluğunda ve 14 m. yüksekliğindeki bu kemer çeşitli tamirler görerek Osmanlı devrinde hizmete açılmış, fakat sonradan su yollarının geçiş yönü başka tarafa çevrilmiştir. Trakya ve civarındaki çeşitli su kemerlerinin Theodasius ve Markia (M.S. IV-V. yüzyıl) yapıldığı belirlenmiştir. Bu kemerlerin surlar haricinde kalan kısımları yıkılmıştır.

Bizanslılar devrinde üstü açık ve kapalı olmak üzere çok sayıda sarnıç yapıldığı bilinmektedir. Açık sarnıçlar şehrin yüksek yerinde bulunmaktadır. Edirnekapi'da bulunan 244 x 85 m. ebadında ve 13-15 m.derinliğindeki sarnıç M.S. 421 senesinde Aetios tarafından yapılmıştır. Sultanselim'de 152 x 152 m. ebadında ve 10-11 m. derinliğindeki sarnıç M.S.459 senesinde Aspar tarafından yapılan sarnıçtır. Üstü kapalı sarnıçlar çok sayıdadır. Yerebatan Sarayı VI.yüzyılda yapılmış, boyutları 140 x 70 m'dir ve tavanı 336 kolon üzerine oturtulmuştur. Bir diğeri IV. yy.dan kalan Binbirdirek sarnıçıdır, ebadı 64 x 50 m.'dir. Tavanı 224 kolon üzerine oturtulmuştur. Roma devrinde yapılan su isaleleri ve dağıtım şebekesi Bizans devrinde muhafaza edilememiş, X.yüzyıldan sonra şehre su veren şebeke ile birlikte tahrip olmuştur. 1204 senesindeki Latin istilasından sonra ise tamamen yıkılmıştır. (8)

8) Çeçen, "İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri",s.1-3.

2.2. Osmanlı Dönemi Su Yolları ve Yapıları

İstanbul fethedilmeden önce de surların haricinde Türkler tarafından bazı çeşmelerin yapıldığı ve bunlardan bir kısmının bugüne kadar kaldığı bilinmektedir. Osmanlı döneminde İstanbul denilince, Haliç'in güneyindeki surlar içinde kalan bölüm anlaşılmaktaydı.

Fetihten sonra (1453) Fatih Sultan Mehmet sarnıçlara fazla rağbet etmemiş, şehre su getiren su yollarının tamirini istemiştir. Fetihten sonra hizmete giren su isaleleri şunlardır: Fatih Suyu, Turunçlu Suyu, Mahmut Paşa Suyu, Şadırvan Suyu (Fatih'in bir kolu), Murat Paşa Suyu, Davut Paşa Suyu, Gedik Ahmet Paşa Suyu, İshak Paşa Suyu. Bunlardan ilk üçü bu devrin en büyük tesislerindedir. Bu sular; genellikle vakfi kuran kişinin yaptırdığı camii, imaret, hamam v.b. gibi tesislere, saray ve konaklara tevzi edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet devrinde (1453-1481) İstanbul'da suların 9 vakıf çeşme ile camii, imaret ve diğer vakıf tesislere tahsis edildiği görülmektedir. Aynı devirde Sadrazamı Mahmut Paşa adına 4 vakıf çeşmeye ve kendi adıyla anılan diğer vakıflara su verildiği tespit edilmiştir.

Fatih'in oğlu II. Bayezit'in zamanında (1481-1512) Beyazıt su yolları yapılmış, bu su tesisleri Beyazıt camisi ile şadırvanını, 10 vakıf çeşmeyi ve diğer vakıf tesislerini beslemiştir.

Yavuz Sultan Selim zamanında (1512-1520), başşehirin hızla büyümesi yüzünden su sıkıntısı baş göstermiştir. Kanuni Sultan Süleyman devrinde (1520-1560) Fetih sıralarında 50.000 olan nüfusun 150.000'i bulmuş olmasına rağmen su sorununa esaslı çözümler bulunmuştur.

Osmanlı Su Tesislerinin Özellikleri:

XVI. asrın ikinci yarısına doğru (Kanuni devri) su nazırlığından bahsedilmekte ve su nazırlığının Şehremaneti yani Belediye içinde bir memuriyete dönüştüğü anlaşılmaktadır. Vakıf olan sular, Vakıflar Nezaretinin idaresi altında Vakıflar Sular Müdürlüğü halinde devam ederken, sonradan bu müdürlük de Sular İdaresi içinde Vakıf Sular Müdürlüğü şekline dönüşmüştür. Vakfedilen su, başka bir yere akıtılamaz ve satılamazdı. Padişah tarafından yaptırılan isale hatlarına, vatandaşların buldukları kaynakları katmak ancak mücadele ile mümkün kılınmıştır. Bu

şekildeki sulara da "katma" ismi verilmiştir. Katma esas mabadan ayrı olarak katılan sulara verilen genel bir isimdir. Vatandaş bu suyun arta kalan kısmı ile çeşme yaptırabileceği gibi evinde de kullanabilirdi. Bu durum kent halkını kaynak bulmaya teşvik etmiştir.

Kanuni zamanında su tesisleri tam bir mükemmellik göstermiştir. Su genellikle derelerden ve mabalardan alınmıştır. Derelerden alınan suların, bugün bağlama dediğimiz şekilde küçük bir bent yaparak seviyeleri kabartılmış, savak yükünü azaltmak için de, savaklanan kısım daraltılmıştır. Bu kısım genellikle harçlı kargir duvar olarak yapılmıştır. Yan tarafta bugünkü yandan su alma sistemi gibi, su alma ağzı yapılmış, dal vesaire gibi yüzen cisimlerin girmemesi için ızgara konulmuştur. Bu şekilde su almaya ızgara denmektedir. Bugünkü anlayışa göre her ızgaradan sonra bir çökeltme havuzu yapılmıştır. Çökeltme havuzları, genellikle dairesel inşa edilmiştir. Bunun nedeni, derin olarak yapılma zorunluluğunda olan çökeltme havuzlarında, toprak etkisinin daha kolay azaltılması olması gerekir. İsale kanalı üstü kapalı olarak inşa edilmiş, galerilerin içi örülmüş ve sıvanmış, vadiler kemerlerle geçilmiş, kemerlerin baş ve sonuna muayene bacaları konulmuştur. Ayrıca kum tutucuları ve kum boşaltma tertibatı yapılmıştır. İki ayrı kolun birleştiği yerde tekrar bir çökeltme havuzu düzenlenmiştir. Çökeltme havuzlarında tabana yığılan kum, yıkama kanalları yardımı ile boşaltılmaktadır. Aynı zamanda kaptaj sahası yakınında iskâna izin verilmemiş ve suyun kirlenmesi önlenmiştir.

Osmanlılarda su ölçme sistemi lülelerle yapılır, debi boru çapına göre belirlenirdi. Örneğin: 26 mm. çapındaki bir borunun akıttığı su bir lüle olarak tarif edilmiştir. Borular iç çaplarına göre lüle, kamaş, masura, çuvaldız, hilal gibi çeşitli adlar alırlardı, akıttıkları debiye göre dörtlü lüle, sekizli lüle şeklinde ifade edilirdi. (9)

İstanbul'da Osmanlı Devrinde Yapılan Su Tesisleri:

1. Halkalı Suları veya Cevâm-i Şerife Suları: 16 ayrı isaleden oluşmuştur. Bunların bir kısmı Romalılar zamanında yapılmış, Bizanslılar zamanında ilaveler ve tamirler yapılarak şehre akıtılmıştı. Bu sular cami,

9) Çeçen, "İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri", s.4-10.

imaret v.b. 400 çeşmenin suyunu temin etmekteydi. Bugün bu su yolları tamamen tahrip olmuştur. Bunlardan Halkalı Suları üzerinde mevcut 4 kemer şunlardır: Ma'zul Kemer, Dalman Kemer (Bizans Kemer), Havasköy ve Ali Paşa kemerleri (Osmanlı Kemer), Bozdoğan Kemer (Valens).

2. Kırkçeşme Suları: Bizans devrine ait bu su tesisleri; Kağıthane deresinin Cebeciköy'nün batısında ve kuzeybatısında bulunan kolları ile aynı derenin Kemberburgaz'ın doğusunda ve güneydoğusunda bulunan kollarından ızgaralarla toplanarak dehlizler içinden ve kemerler üzerinden geçirilen isale mecraları ve basit bir şehir şebekesinden ibaretti. İsale hattının Cebeciköyü civarından başlayan kısmı; M.Ö.IV.yüzyılda, Kemberburgaz civarından başlayan kısmı, M.Ö.VI.yüzyılda yapılmıştır. Kemberburgaz'ın doğusundaki Paşaderesi katmanı ise, XII.yüzyılda yapılmıştır. Bu tesisatın sağladığı su ile İstanbul yakasının çok yüksek olmayan mahallelerindeki çeşmeler beslenmekteydi. İhtiyaçtan fazla geldiği mevsimlerde ise fazla suyu biriktirmek için şehrin muhtelif yerlerinde sarnıçlar inşa edilmişti.

3. Taksim Suları: 1731-1839 yıllarında, Boğaziçi'nde Yeniköy'den başlayarak, Kasımpaşa'ya kadar İstanbul Şehri Rumeli yakası sahillerinin ve Beyoğlu Galata civarının su ihtiyacını karşılamak üzere yapılmıştır. Bu tesislerin temin ettiği su; Büyükdere'nin batısındaki Bahçeköy civarında inşa edilmiş bulunan Topuzlu Bendi, Valide Bendi ve II.Sultan Mehmed Bendi adını alan 3 bentte toplanmıştır. Daha sonra bu su, Balaban deresi katması, Valide katması, Kamariçe katması, Sultan Mahmud katması, Avcıbayırı katması adı verilen başlıca beş kolu daha alıp, Bahçeköy deresini büyük bir su kemeri ile aşarak bir galeri içinde, Kanbur suyu, Topyolu, Sultan Suyu sırtlarını takiben Acı elma, Derebend, Maslak, Ayazağa, Zincirlikuyu, Şişli yolundan Harbiye Mektebi önünde makseme gelir. Şehrin Harbiye mektebinden itibaren Beyoğlu yakasını besler. Taksim meydanında 1200 m³lük depoya, su taksim odasına bağlanır. Suyun taksim yeri olan bu civara Taksim adı verilmiştir.

4. Diğer İsaleler, Hamidiye, Kayışdağı Suları: Galatasaray ile bir veya birçok çeşmeyi besler. Şehrin Asya yakasında halkın su ihtiyacını karşılamak üzere muhtelif yeraltı kaynaklarını akıtmak için birçok

tesisler yapılmış olup (Kayışdağı , Atik Valide, Küçük Çamlıca, Alemdağ suları ile Beykoz'da 10 çeşmeler, karakulak ve İshak ağa suları gibi) bunların bir kısmı halen çalışmaktadır. (10)

Şehir dışından toplanan bend suları ile ızgara bendlerinde toplanan memba suları şehre, su yolları üzerindeki çeşitli tesislerden geçerek ulaşır. Bu tesisler şunlardır:

1. Gelen suları toplayıp, tasfiye eden ve ana galeriye sevkeden "havuzlar",

2. Havuzlardan şehre giden ana galerilerin kollara ayrıldığı uygun noktalarda inşa edilen küçük hücreler "maslaklar". Bu hücreler kollara verilen veya ana mecradan akan su miktarlarını tayin ve tesbite yararlar.

3. Bir veya birkaç koldan gelen suyu çeşitli mecralara taksim etmeye yarayan oda veya binalara "maksem" denir. Bunlar yeraltı ve yerüstünde olmak üzere iki tiptir.

- Harbiye, Taksim Maksemleri (Yer üstü)

- Hacı Osman Bayırı Maksemi (Yeraltı)

4. Suların membadan gelirken yolda kaybettiği tazyiki tekrar kazandırmak üzere tesis edilen ve yüksek rakımlı mahallelere suyu ulaştırmakta kullanılan 3 ila 10 m. yükseklikteki kuleler "su terazileri".

5. Şehire gelen suların temizlenmesi için dinlendirildikleri birbirine geçen havuzlar "tersip havuzlar".

6. Çeşme, sebil, şadırvan'lar.

19.yüzyılda Tanzimattan sonra Batı ülkeleri örnek alınarak İstanbul'da yapılan imar hareketleri, nüfusun çokça artması ve eski tesislerin bir kısmının tahrip olması nedeni ile mevcut su tesisleri pek yetersiz kalmış ve ilk olarak şehrin Avrupa yakasında yapılan binalara

Batının ileri düzeyindeki şehirlerinde olduğu gibi basınçlı su verilmesi mecburiyeti doğmuştur. Bu amaçla Istranca dağları eteğinde yer alan şehrin kuzeybatısında ve 40 km. mesafedeki Terkos gölünden şehre su getirilmesi düşünülmüş, Sultan Abdülaziz devrinde 1874 yılında, bir yabancı şirketi temsil eden Hariciye teşrifatçısı Kamil ve Mühendis Terno adına 40 yıl müddetli bir imtiyaz verilmiştir. Bu imtiyaz daha sonra Terkos şirketine devredilmiş, 1887 tarihinde düzenlenen anlaşma ile imtiyaz hakkı 75 yıla çıkartılmıştır. .

Anadolu yakasına su sağlama işi bir Fransız şirketine 17 Ekim 1887 tarihli bir anlaşma ile verilmiş, imtiyaz hakkı 99 yıl olarak belirlenmiştir. Bu suretle "Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi" kurulmuştur. (11)

2.3. Cumhuriyet Sonrası Su Yolları ve Yapıları

1923 yılında Cumhuriyet kurulduktan sonra Terkos Su Şirketi ile Hükümet arasında bir anlaşma daha yapılmıştır. Fransız bir sermaye ile kurulan bu şirket, dokuz sene boyunca yalnız kendi çıkarları için çalışmıştır. Bu şekildeki anlaşma ve çalışma ile şehrin su ihtiyacının temin edilemeyeceği anlaşılınca imtiyaz geri alınmıştır.

1932 yılında yabancılardan devralınan İstanbul Suları 2226 sayılı kanunla "İstanbul Belediyesi Sular İdaresi" ismi altında işletilmeye başlanmıştır. Bugün yine İstanbul'un su ihtiyacını, bendler aracılığı ile Terkos Gölünden İstanbul Sular İdaresi karşılamaya çalışmaktadır.

11) Çeçen, "İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri", s.188.

OSMANLI DÖNEMİ ÇEŞMELERİ

1. Şehirlerarası Çeşmelerin Özellikleri

Bu çeşmeler, şehirlerarası yollarda, karavansaraylar ve diğer konaklar arasında, yolcuların, hayvanların ve diğer insanların su ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. Çeşmelerin suyu, genellikle yeraltı suları veya yüzey suları kullanılarak elde edilirdi. Çeşmelerin suyu, genellikle taş veya metal kaplarla taşınır ve çeşmelerin suyu, genellikle taş veya metal kaplarla taşınır.

2. Şehirlerarası Çeşmeler

Şehirlerarası yollarda, karavansaraylar ve diğer konaklar arasında, yolcuların, hayvanların ve diğer insanların su ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. Çeşmelerin suyu, genellikle yeraltı suları veya yüzey suları kullanılarak elde edilirdi. Çeşmelerin suyu, genellikle taş veya metal kaplarla taşınır ve çeşmelerin suyu, genellikle taş veya metal kaplarla taşınır.

3.1.2. Şehirlerarası Çeşmeler

Türk çeşmeleri, genellikle taş veya metal kaplarla yapılmıştır. Çeşmelerin suyu, genellikle yeraltı suları veya yüzey suları kullanılarak elde edilirdi. Çeşmelerin suyu, genellikle taş veya metal kaplarla taşınır ve çeşmelerin suyu, genellikle taş veya metal kaplarla taşınır.

3.1.2.1. Birleştiren Çeşmeler

Birleştiren çeşmeler, genellikle birleştiren çeşmelerdir. Bu türler 3'e ayrılır:

1. Caminin avlusunda

1. Caminin avlusunda yapılan çeşmelerdir. Camilerin inşaatına başlanırken, her bir köşeye bir çeşme yapma geleneği vardır. Örnek: Yeni Cami Çeşmesi (1734 H), Rölöve (1).

2. Tekke avlusunda veya avlu duvarında tekkeye bağlı

2. Tekke avlusunda veya avlu duvarında tekkeye bağlı yapılan çeşmelerdir. Örnek: Salih Sultan Çeşmesi (1185 H - 1731 H), Rölöve (2), Fot. (1).

BÖLÜM 3 Çeşme çeşmesi Şekli

OSMANLI DÖNEMİ

ÇEŞMELERİ

3. OSMANLI DÖNEMİ ÇEŞMELERİ

3.1. Konumlarına Göre Çeşmelerin Özellikleri

Eskiden evlere su verilmediği için, halk suyu mahalle çeşmelerinden temin ediyordu. Şehir içinde ve şehir dışında ihtiyaca cevap verecek kadar çok çeşme inşa edilmiştir.

3.1.1. Şehirdışı Çeşmeleri

Şehirlerarası yollarda, kervan yollarında ara konaklama alanlarında (bir veya yarım saat mesafelerde), gerek yolcuların, gerekse yolcu hayvanlarının susuzluğunu gidermek amacı ile hayırseverler tarafından yaptırılan tek cephe çeşmelerdir. Daima akan suları, yan taraflarında hayvanları sulamak için bir veya daha fazla sayıda, uzun sulama kanalları bulunurdu.

3.1.2. Şehirîçi Çeşmeleri

Türk çeşme ve sebilleri şehir içi yol güzergâhları ve meydan hacimlerinin şekillenmesinde birinci derecede tamamlayıcı bir motif rolü oynayarak büyük önem taşırlar. Devrin yaşayışının, geleneklere bağlı sanat, zevk ve anlayışının birer ifadesi olan çeşmeler, şehrin pitoresk bir karakter kazanması ve şehircilik anlayışı açısından önemli yapılardır.

3.1.2.1. Bina İle Bütünleşen Çeşmeler

Bina ile bütünleşen çeşmeler, cephe çeşmesi özelliği taşırlar. Bu türler 5'e ayrılır:

1. Caminin avlusunda veya avlu duvarında camiye bitişik olarak yapılan çeşmelerdir. Camilerin inşasına başlanırken, fazla işlek olan sokak kısmına bir çeşme yapmak gelenektir. Örnek: Yeni Cami Çeşmesi (1151 H - 1738 M), Rölöve (1).

2. Tekke avlusunda veya avlu duvarında tekkeye bitişik olarak yapılan çeşmelerdir. Örnek: Saliha Sultan Çeşmesi (1144 H - 1731 M), Galata Kadirler Tekkesinin avlu duvarında. Rölöve (2), Fot. (1).

3. Türbenin iki yanında veya cephesinde türbeye bitişik olarak inşa edilen çeşmelerdir. Örnek: Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (1147 H - 1734 M). Kocamustafa Paşa, Fot. (2)

4. Sıbyan mektebinin cephesinin altında, binaya bitişik olarak sokak cephesine yapılan çeşmelerdir. Örnek: Zevkî Kadın Çeşmesi (1169 H - 1755 M), Fındıklı, Rölöve (3), Fot. (3).

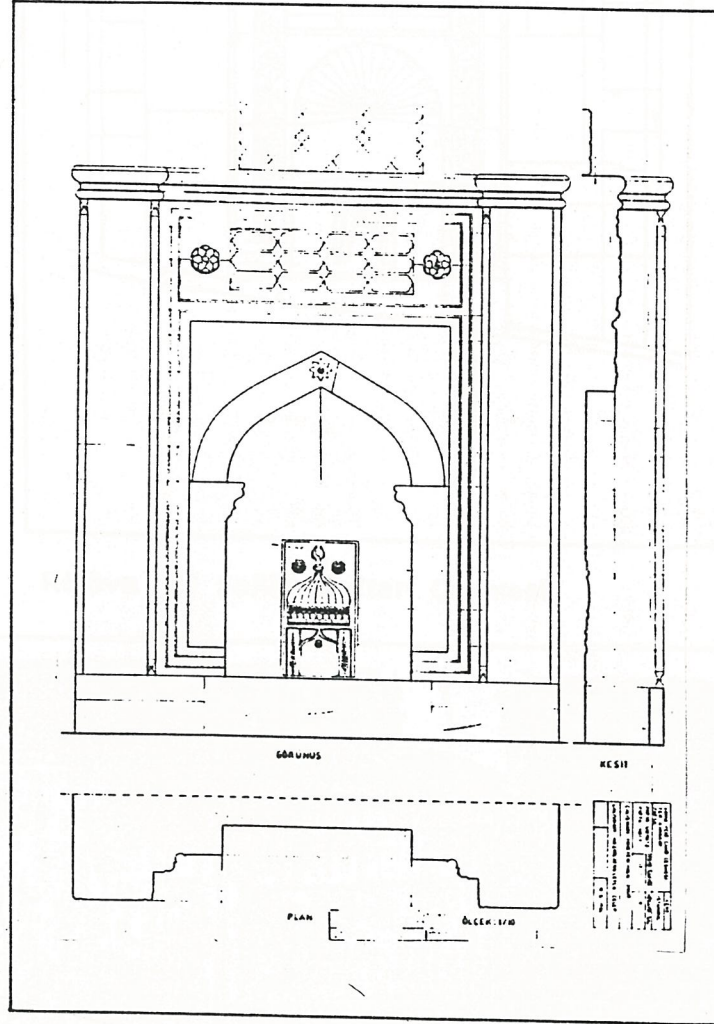
5. Medresenin müstemilatına ait, medreseye bağlı olarak inşa edilen çeşmelerdir.

3.1.2.2. Tek Yapı Halinde Çeşmeler

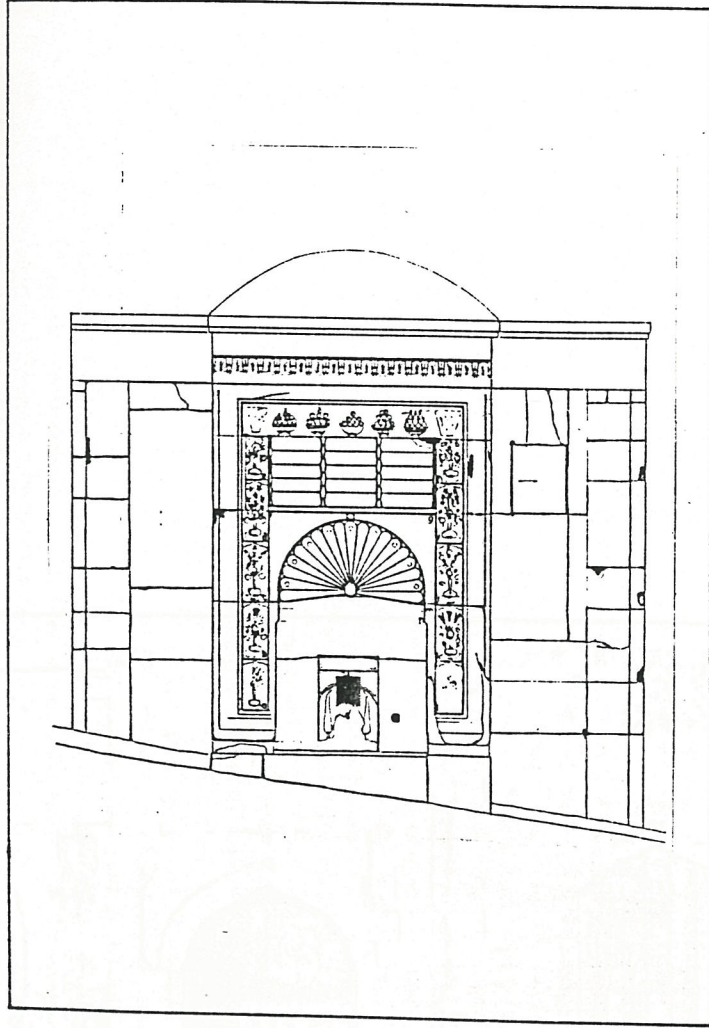
1. Meydan Çeşmeleri: Kalabalık semtlere, çarşı meydanlarına yapılmıştır. Bunlar iki veya dört cepheli olan çeşmelerdir. Örnek: İshak Ağa Çeşmesi, Onçeşmeler (1159 H - 1746 M), Beykoz, Rölöve (4-5), Fot. (4). Reşit Paşa Çeşmesi (1277 H - 1860 M), Emirgan, Rölöve (6-7)

2. Abidevi Çeşmeler: Meydanlarda şehir peyzajını süslemek, zenginleştirmek için önemli noktalara yapılmış, zengin tezyinatlı çeşmelerdir. (12) Örnek: Alman Çeşmesi (1316 H - 1900 M), Sultanahmet, Fot. (5), III. Ahmet Çeşmesi (1118 H - 1706 M), Sultanahmet, Rölöve (8), Fot. (6).

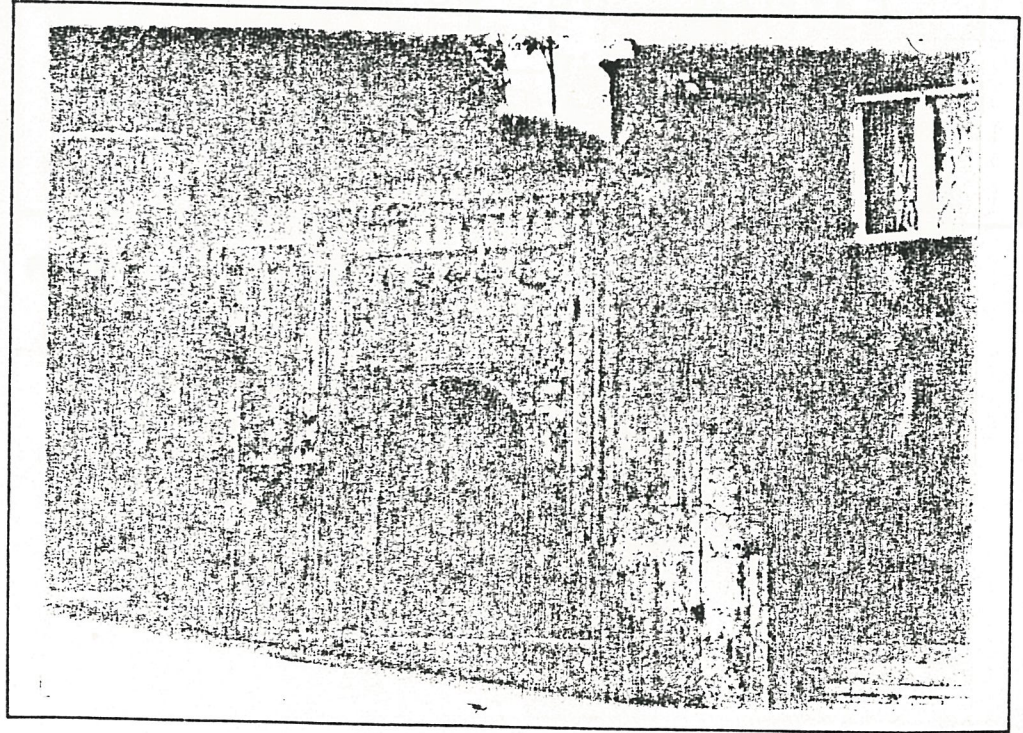
12) Kemalettin, "Çeşme Abidelerimiz", s.207-211.

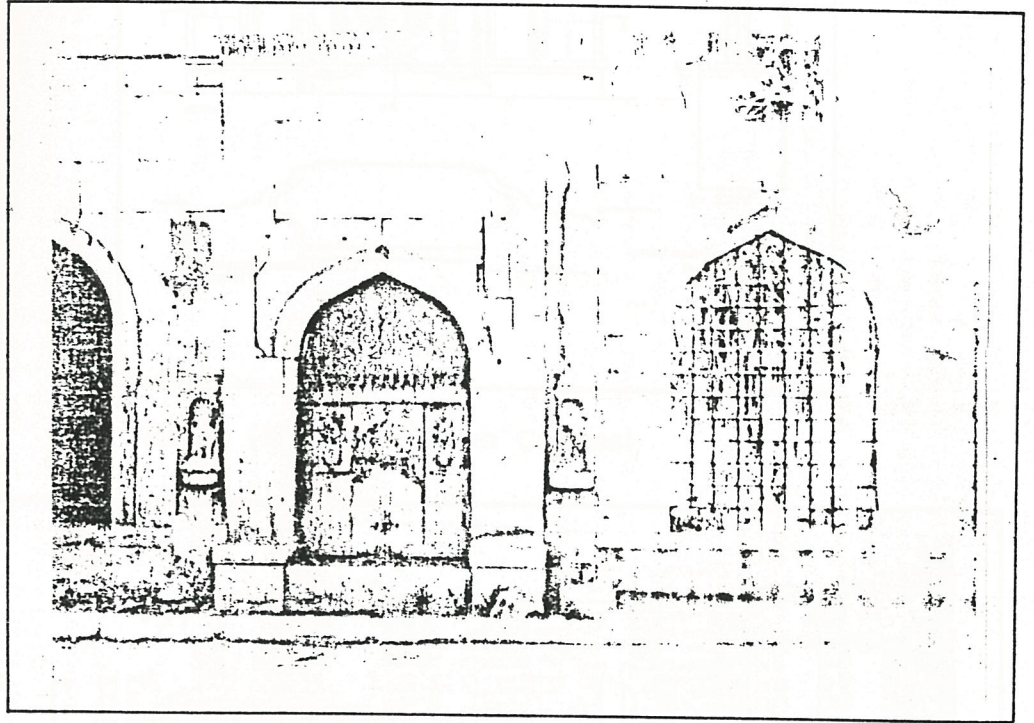
Rölöve (1): Yeni Cami Çeşmesi

Rölöve (2) Saliha Sultan Çeşmesi

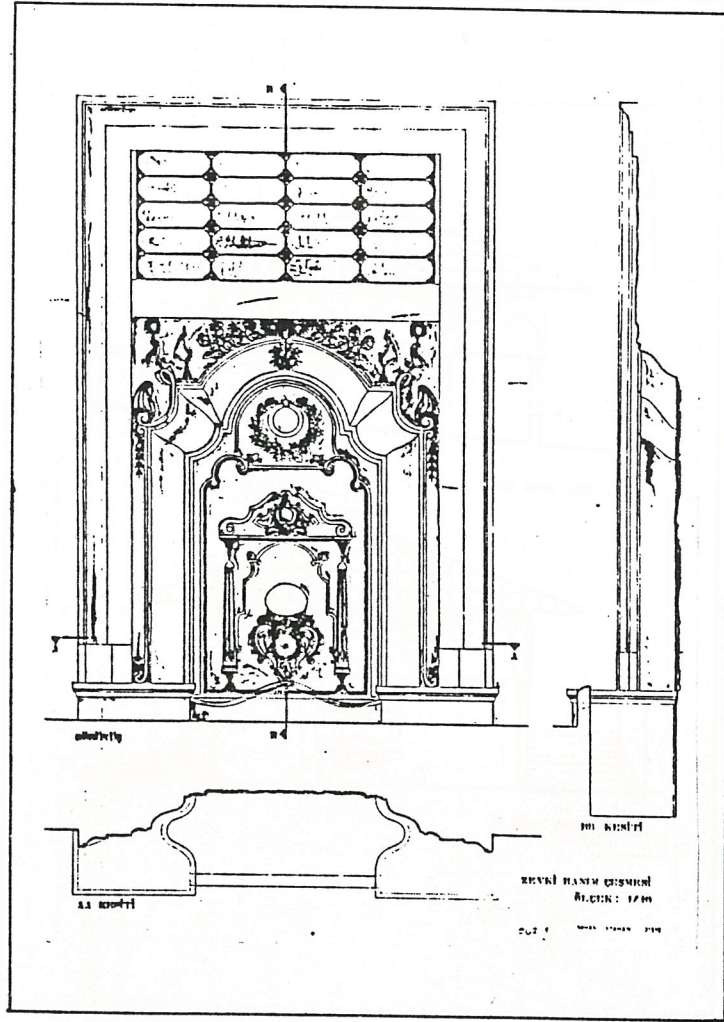

Fotoğraf (1) Saliha Sultan Çeşmesi (Galata)

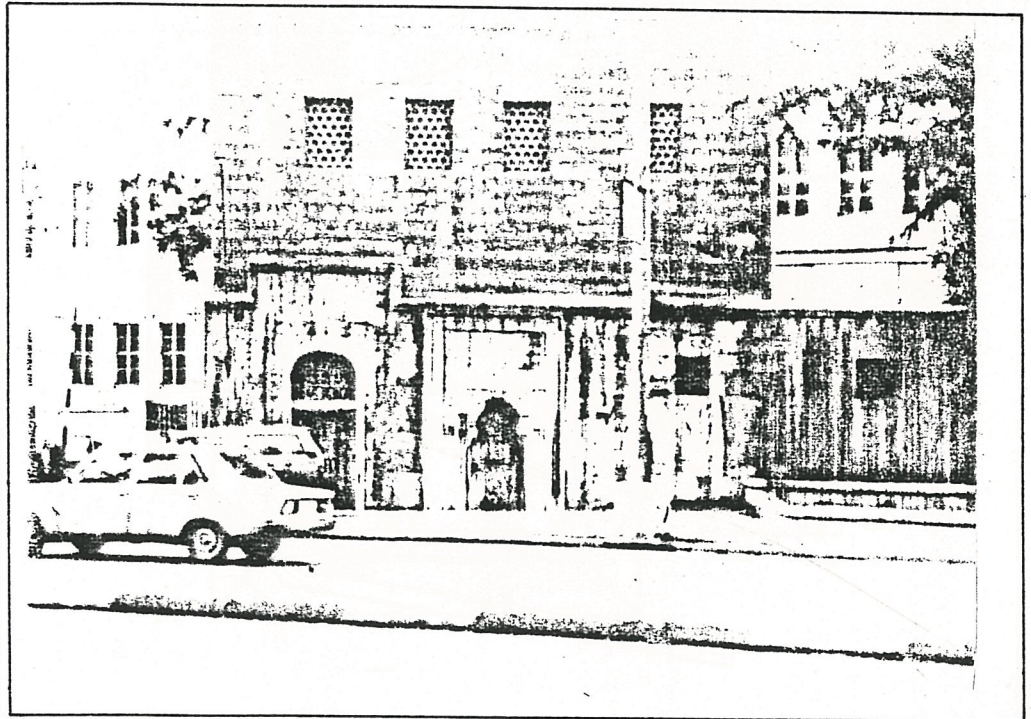

Fotoğraf (2) Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (Kocamustafapaşa)

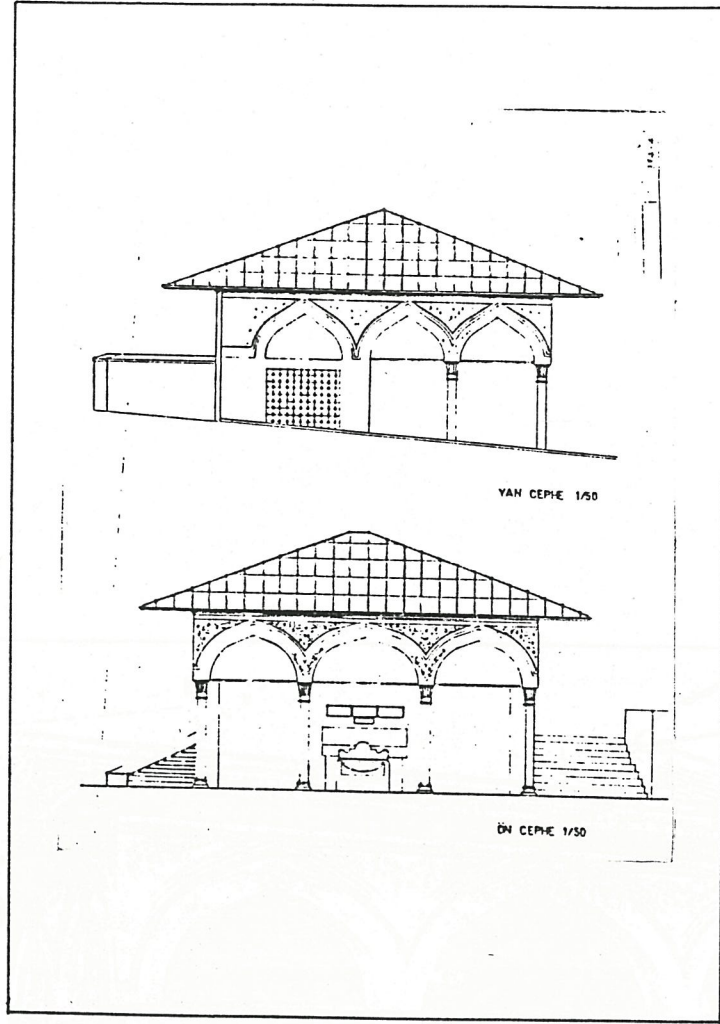
Fotoğraf (3) Çarşı Konağı Çeşmesi (Pirahisari)

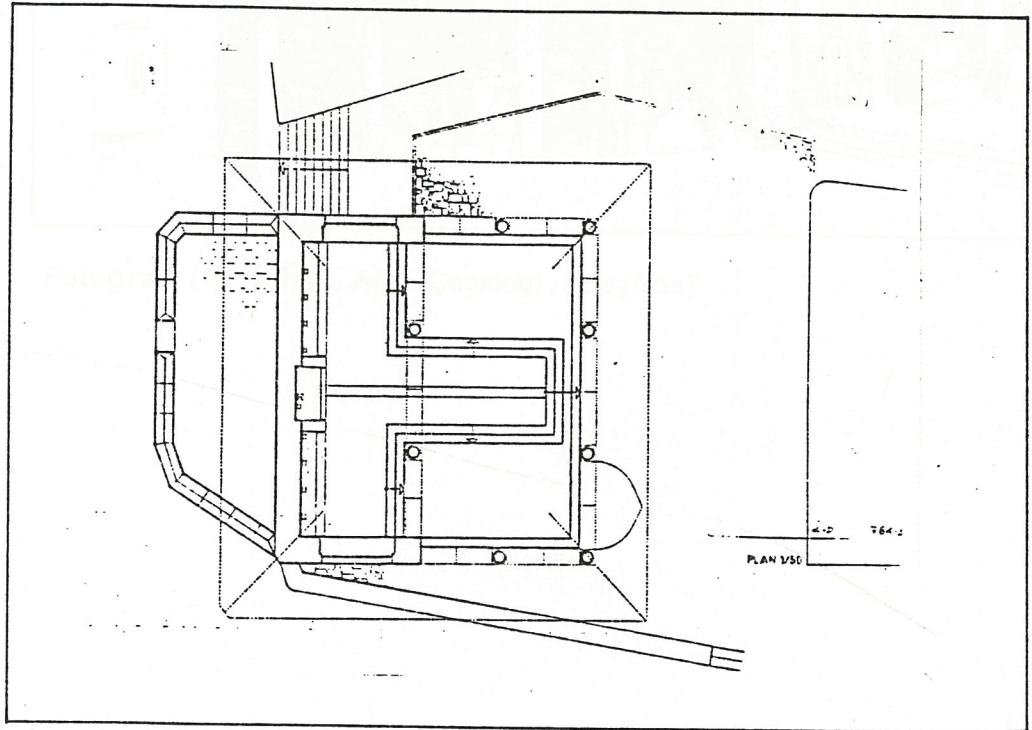
Rölöve (3) Zevkî Kadın Çeşmesi

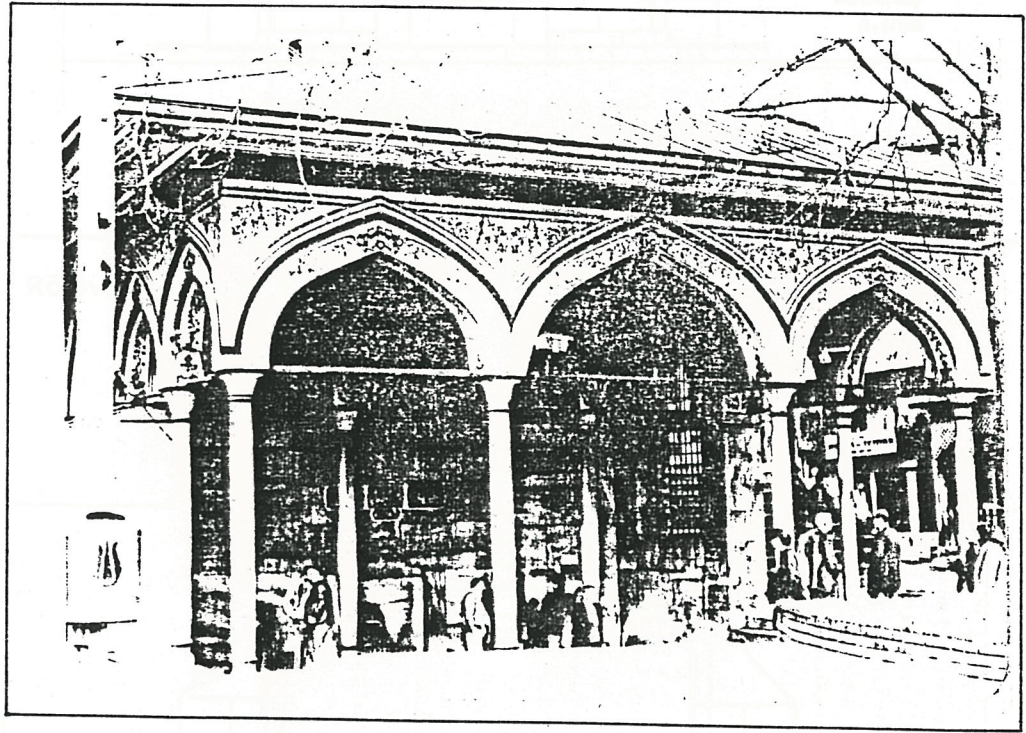
Fotoğraf (3) Zevkî Kadın Çeşmesi (Fındıklı)

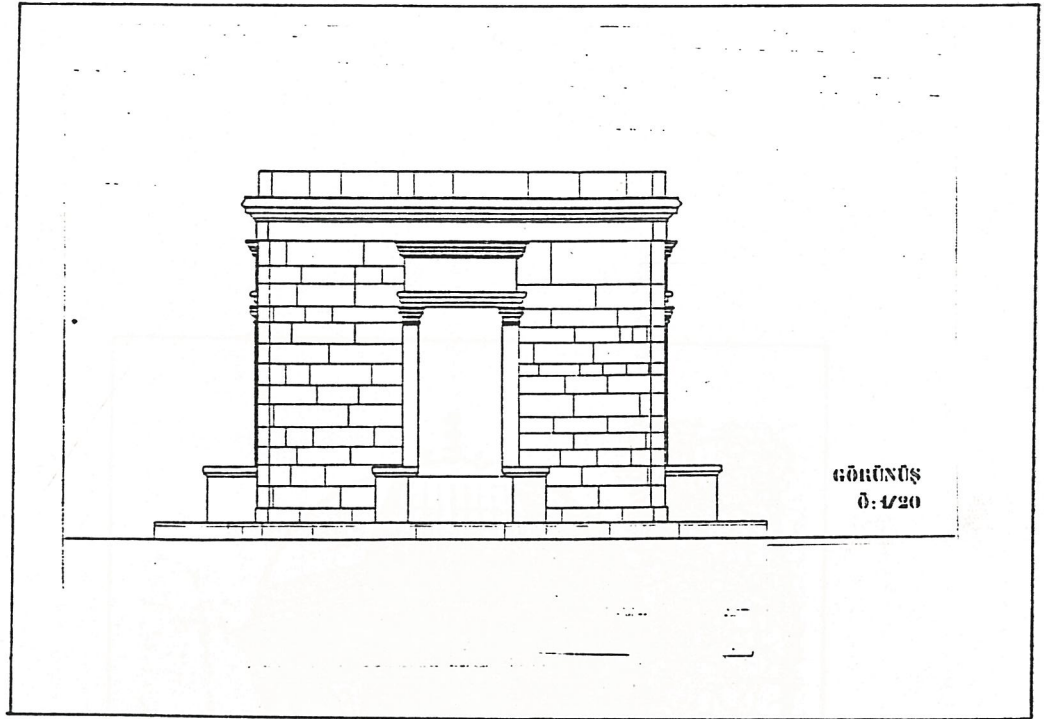
Rölöve (4) İshak Ağa Çeşmesi

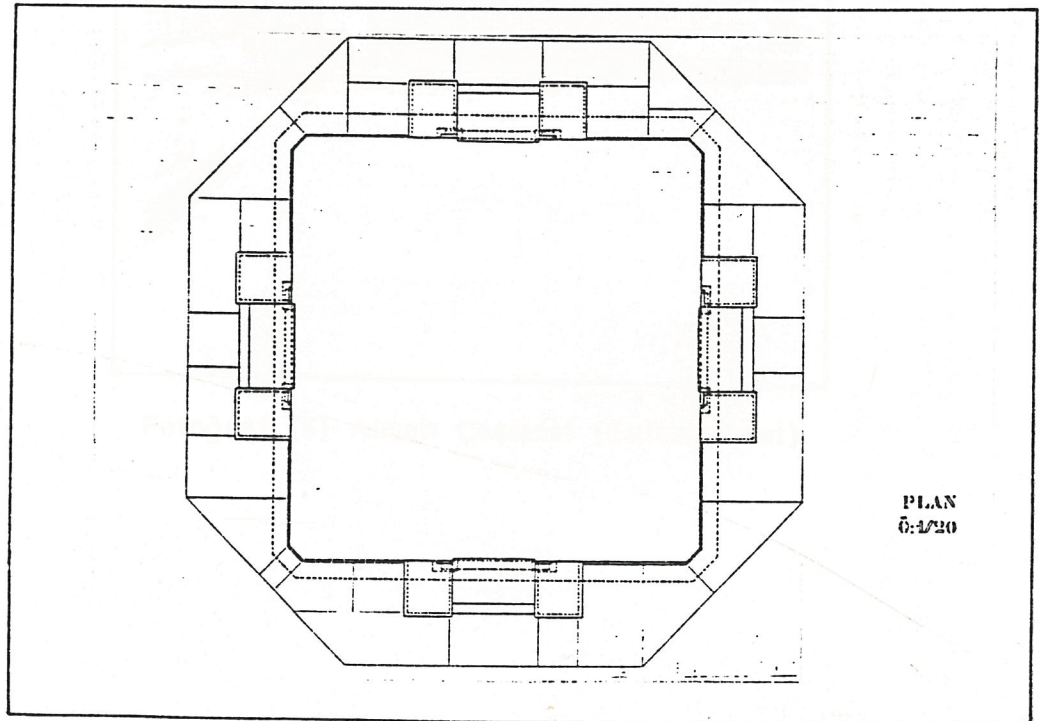
Rölöve (5) İshak Ağa Çeşmesi

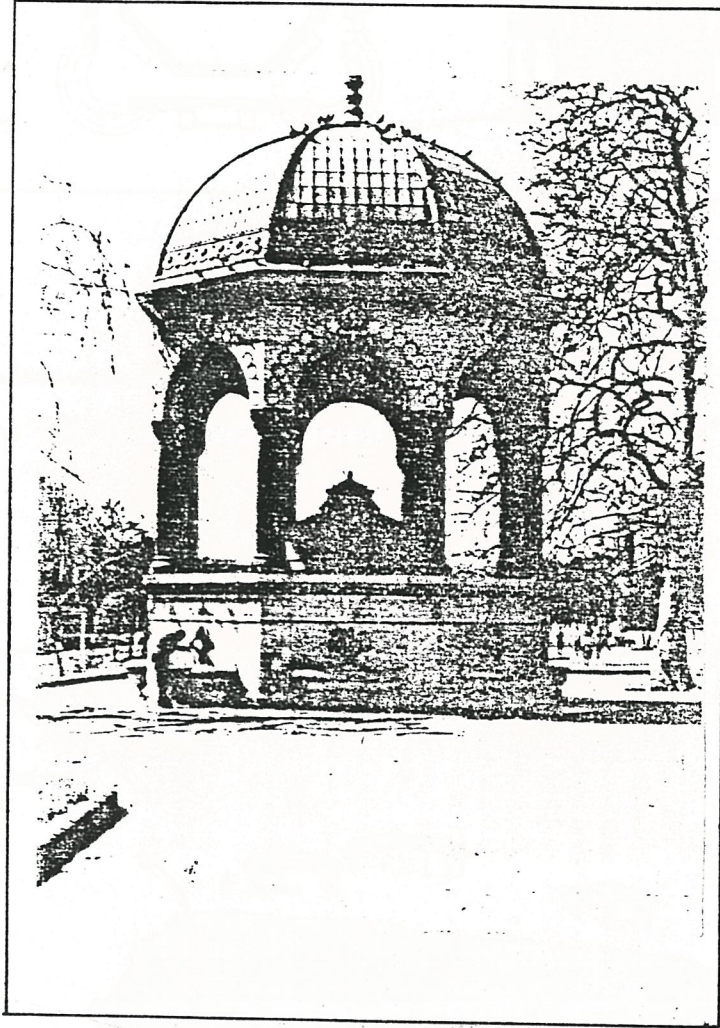
Fotoğraf (4) İshak Ağa Çeşmesi (Beykoz)

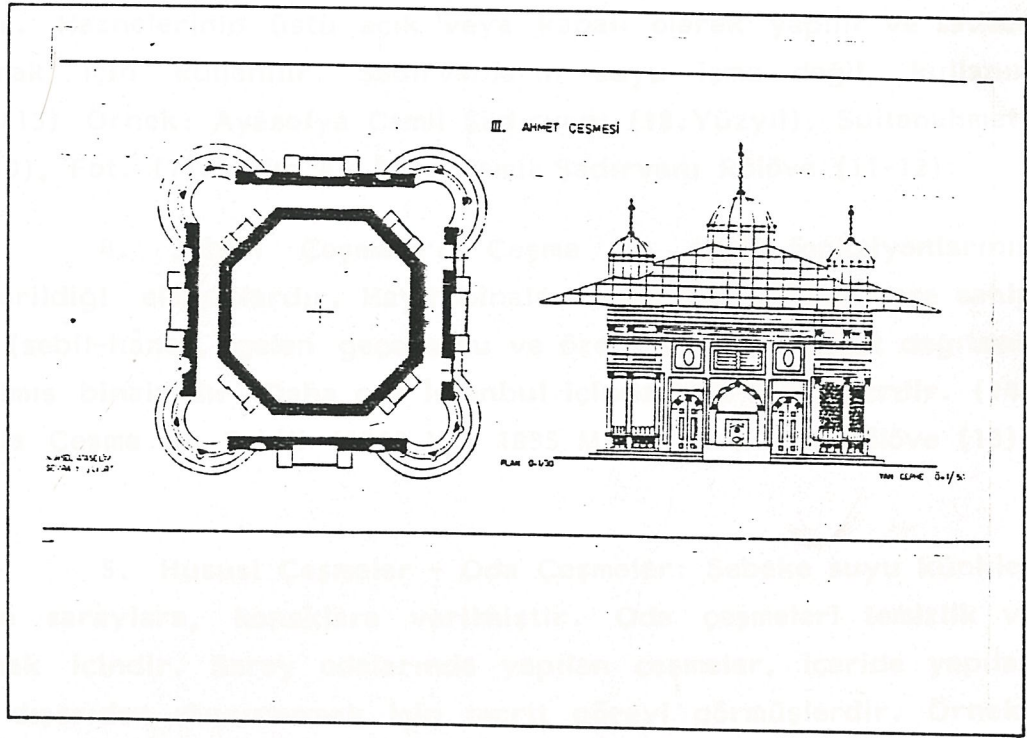
Rölöve (6) Reşit Paşa Meydan Çeşmesi

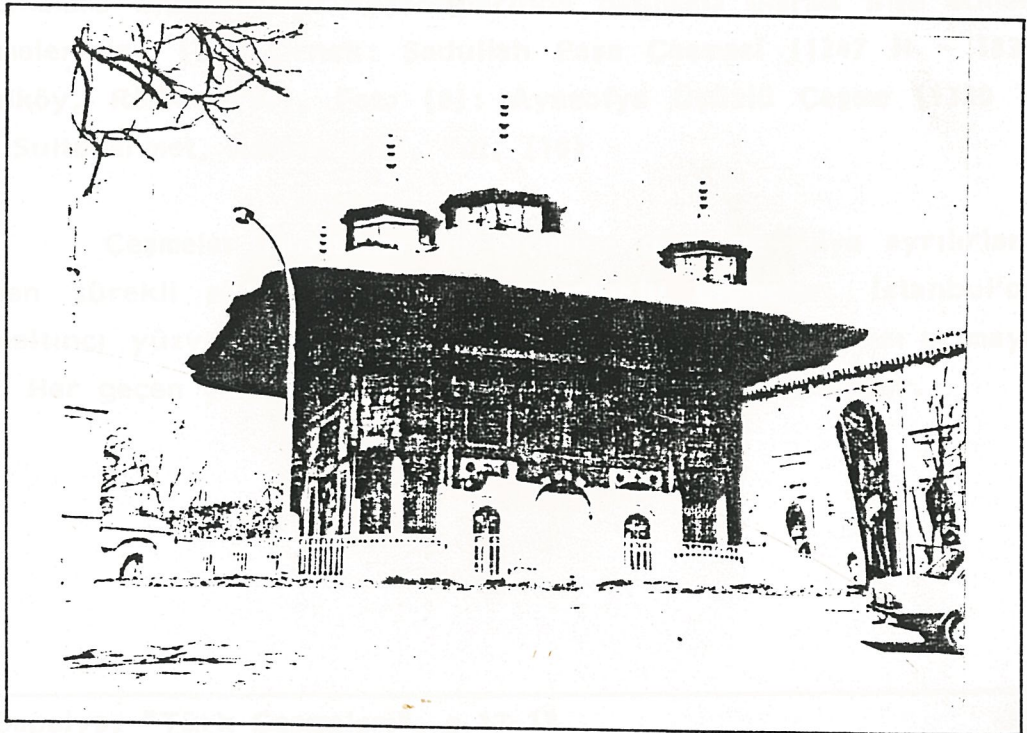
Rölöve (7) Reşit Paşa Meydan Çeşmesi

Fotoğraf (5) Alman Çeşmesi (Sultanahmet)

Rölöve (8) III. Ahmet Çeşmesi

Fotoğraf (6) III. Ahmet Çeşmesi (Sultanahmet)

3. Şadırvan Çeşmeler: Cami avlusunun ortasına inşa edilmişlerdir. Haznelerinin üstü açık veya kapalı olarak yapılır ve sadece abdest almak için kullanılır. Şadırvanların suyu içme değil, kullanım amaçlıdır. (13) Örnek: Ayasofya Camii Şadırvanı (18.Yüzyıl), Sultanahmet, Rölöve (9-10), Fot. (7). Kılıç Ali Paşa Camii Şadırvanı Rölöve (11-12).

4. Sebilli Çeşmeler: Çeşme ve sebil fonksiyonlarının birarada verildiği elemanlardır. Hayır binaları içinde önemli bir yere sahip olan sebil (sebil-hâne), gelen geçene su ve özel günlerde şerbet dağıtmak üzere yapılmış binalardır. Daha çok İstanbul içinde inşa edilmişlerdir. (14) Örnek: Bala Çeşme ve Sebili (1313 H - 1895 M), Silivrikapı, Rölöve (13), Fot. (8).

5. Hususi Çeşmeler - Oda Çeşmeler: Şebeke suyu künkler aracılığı ile saraylara, konaklara verilmiştir. Oda çeşmeleri temizlik ve abdest almak içindir. Saray odalarında yapılan çeşmeler, içeride yapılan konuşmayı dışarıdan duyurmamak için tecrit görevi görmüşlerdir. Örnek: Topkapı Sarayı, Harem ve Çeşmeli Sofa, Rölöve (14), Topkapı Sarayı, III.Murad Odası Çeşmesi, Rölöve (15)

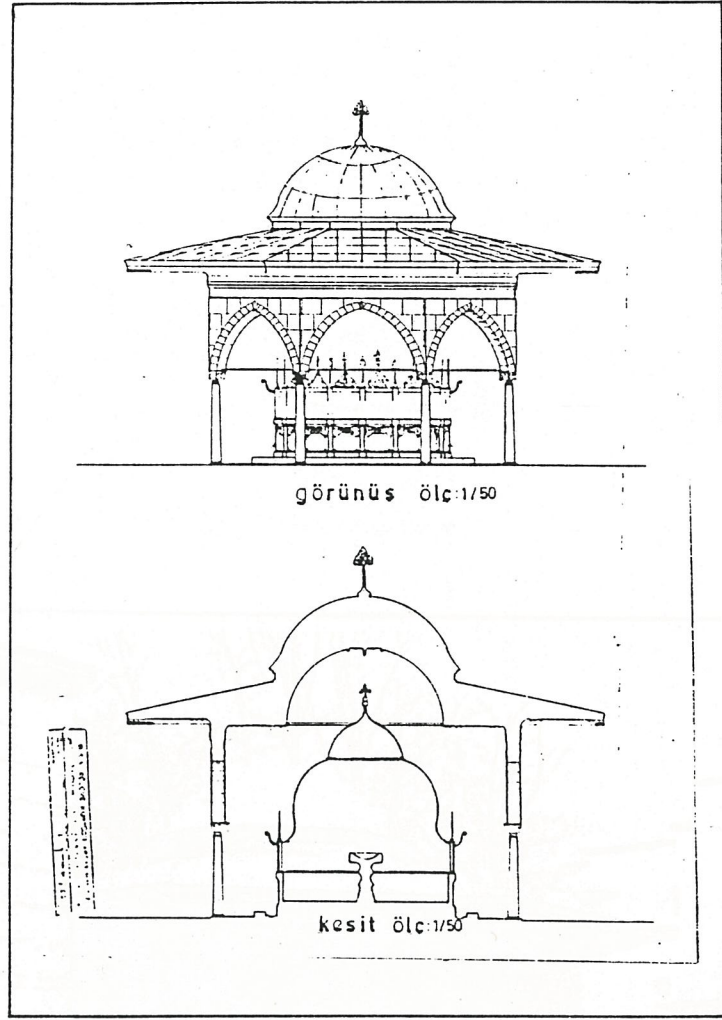
6. Umumi Çeşmeler - Mahalle Çeşmeleri: Eskiden evlere su verilmiyor, halk bu suyu mahalle çeşmelerinden temin ediyordu. Bu çeşmeler binalara bitişik veya köşebaşlarında bağımsız olarak inşa edilen cephe çeşmeleridir. (15) Örnek: Sadullah Paşa Çeşmesi (1247 H - 1831 M), Çengelköy, Rölöve (16), Fot. (9): Ayasofya Üçüzlü Çeşme (1330 H - 1911 M), Sultanahmet, Rölöve (17), Fot. (10)

Çeşmeler musluklarının biçimine göre de ikiye ayrılırlar. Lüleli denen sürekli akan çeşmeler ve musluklu çeşmeler. İstanbul'da özellikle onaltıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşme sayısı artmaya başlamıştır. Her geçen yüzyılda eskilere ilaveten yenileri yapılmıştır.

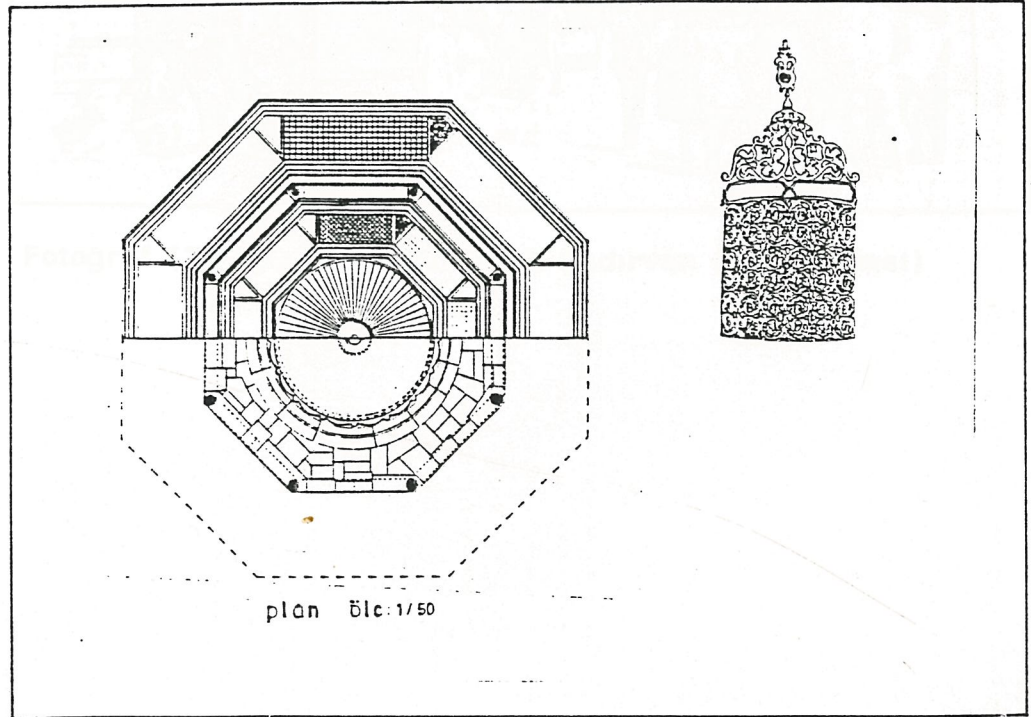
13) Şapolyo, "Türk Çeşmeleri", s.12-13.

14) İslam Ansiklopedisi, sayı 1214, s.95.

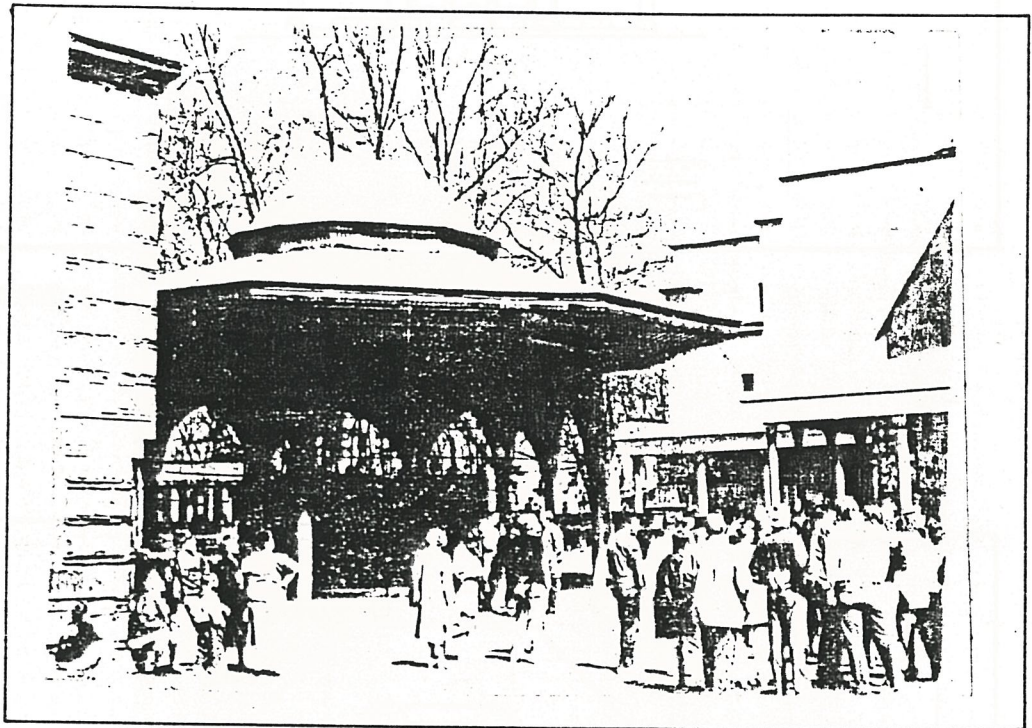
15) İslam Ansiklopedisi, sayı 1214, s.89-94.

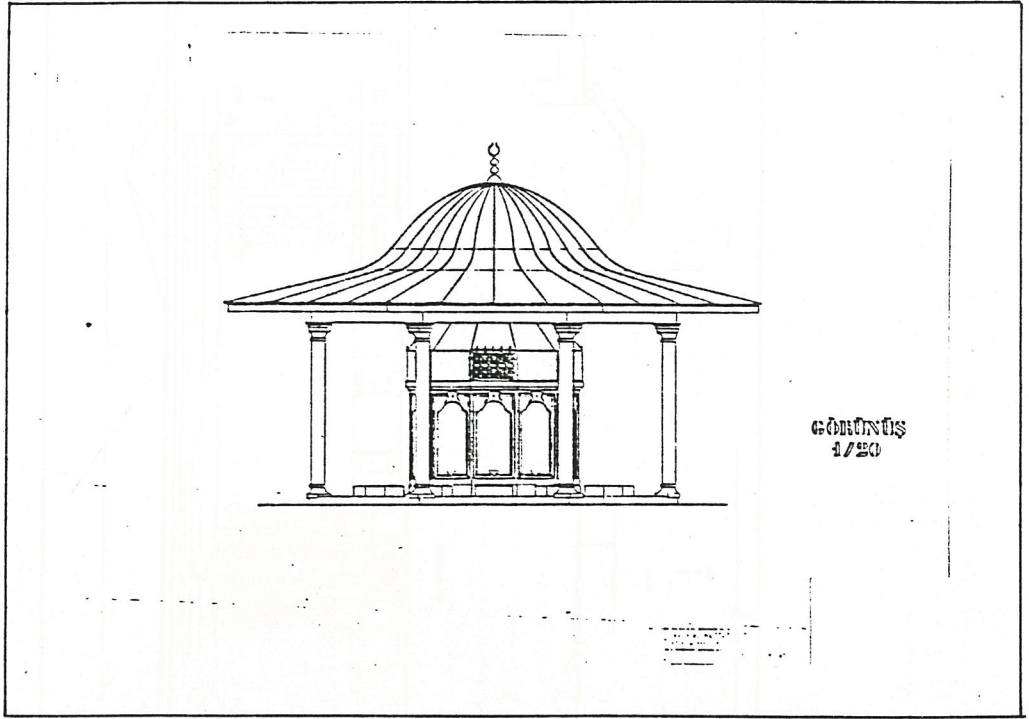
Rölöve (9) Ayasofya Avlusunda Şadırvan

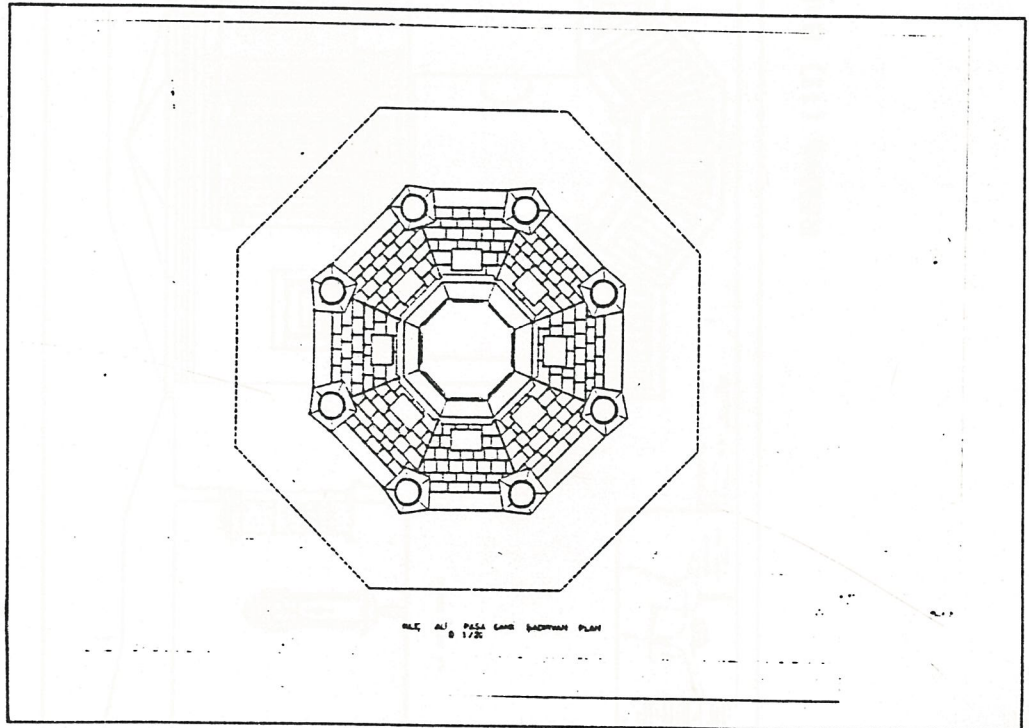
Rölöve (10) Ayasofya Avlusunda Şadırvan

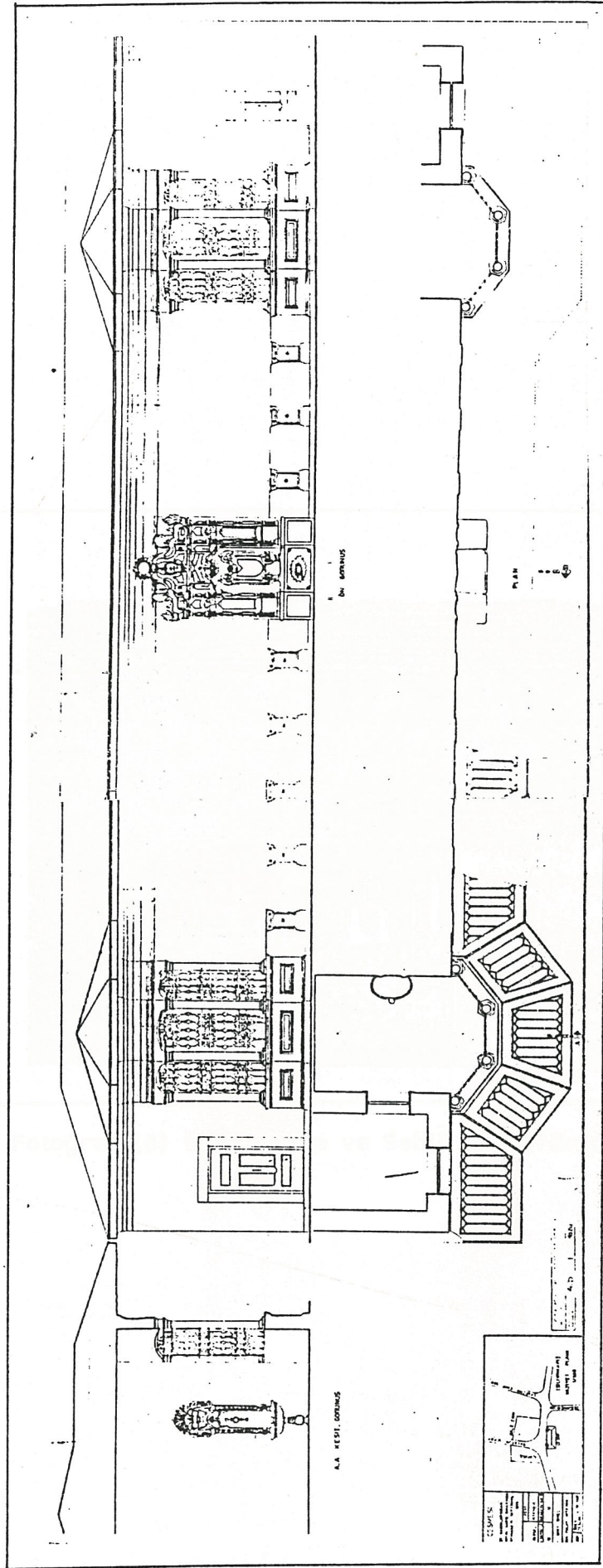
Fotoğraf (7) Ayasofya Avlusunda Şadırvan (Sultanahmet)

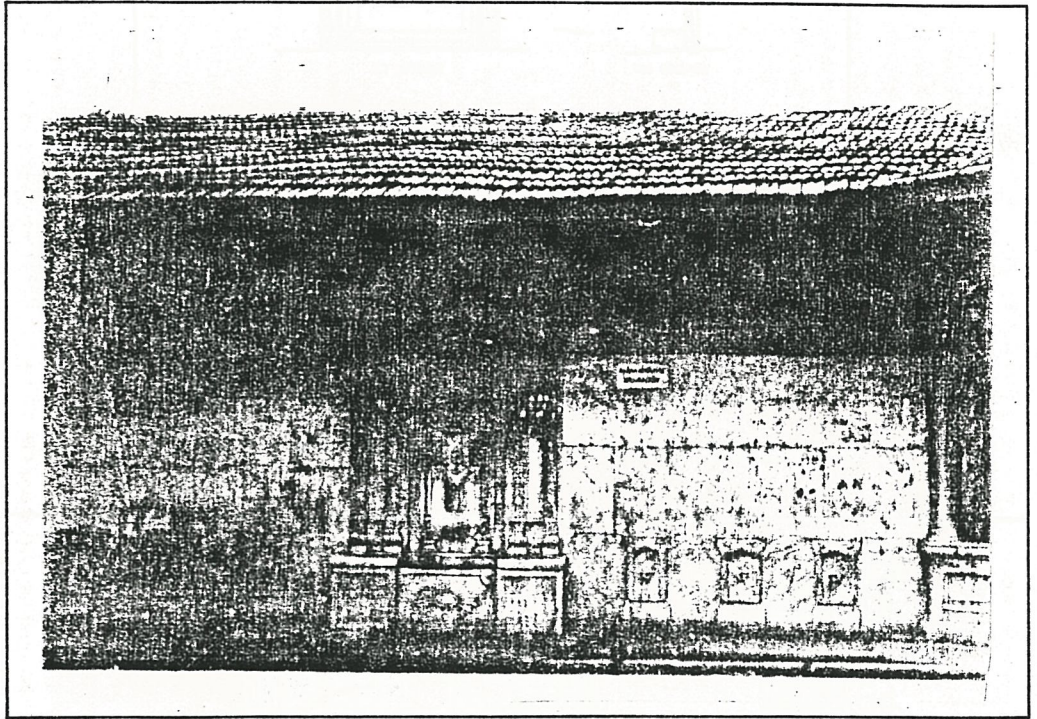
Rölöve (11) Kılıç Ali Paşa Şadırvanı

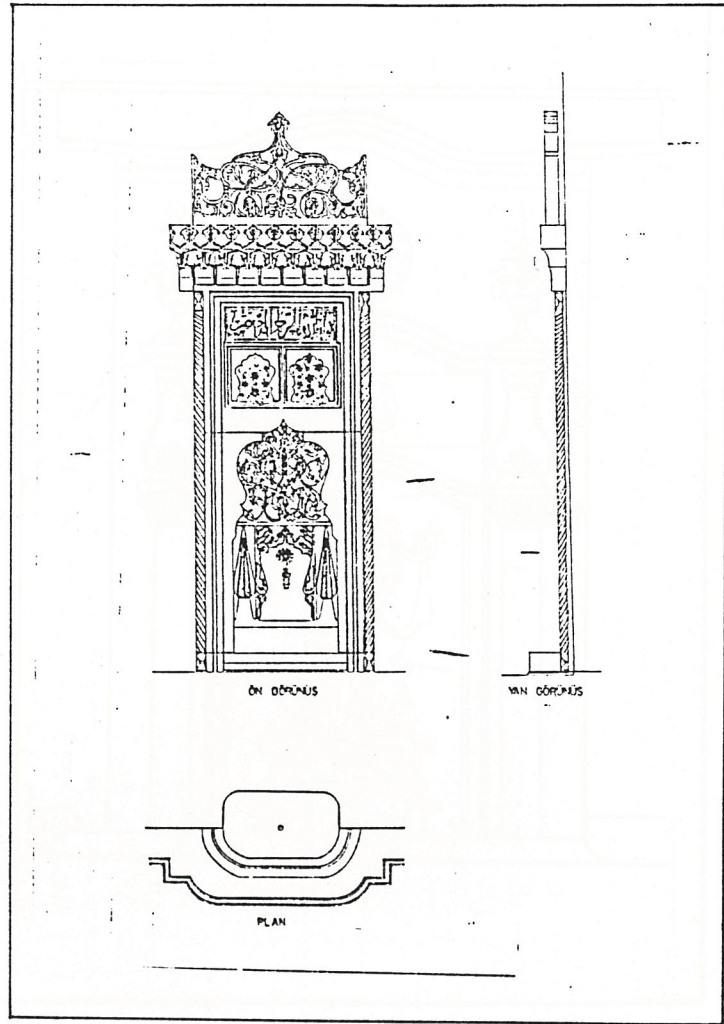
Rölöve (12) Kılıç Ali Paşa Şadırvanı

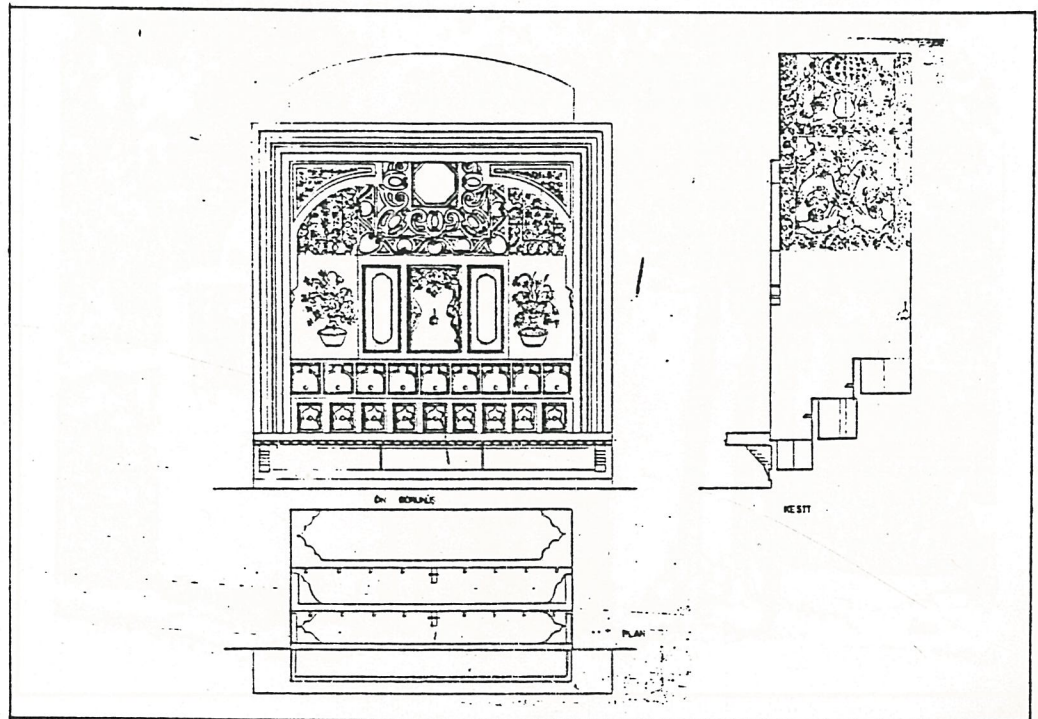
Rölöve (13) Bala Çeşme ve Sebili

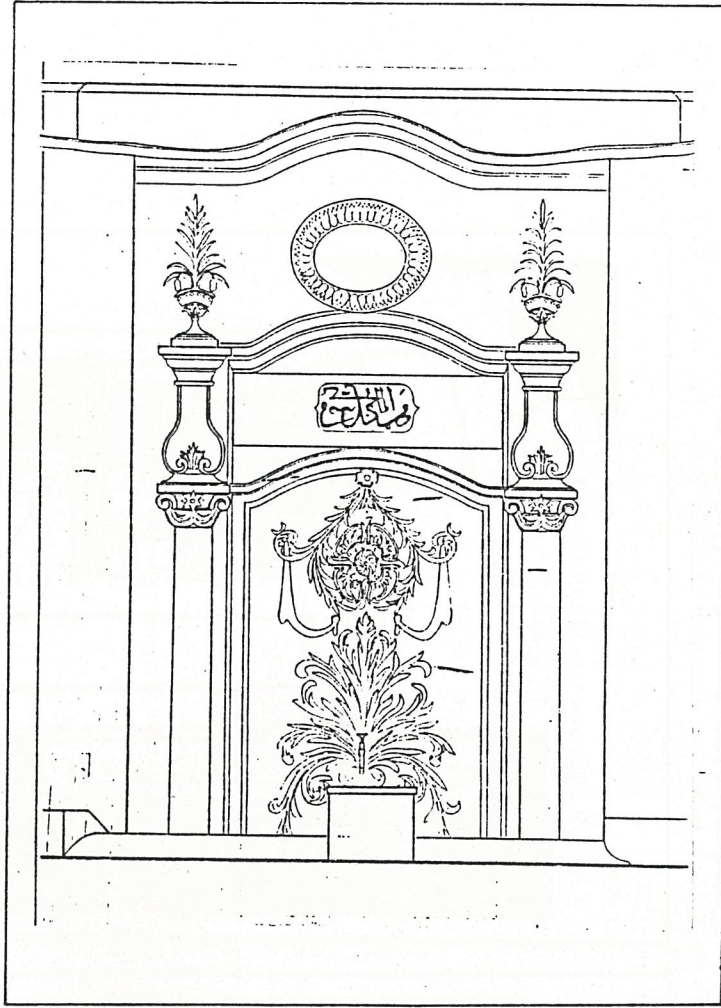
Fotoğraf (8) Bala Çeşme ve Sebili (Silivrikapı)

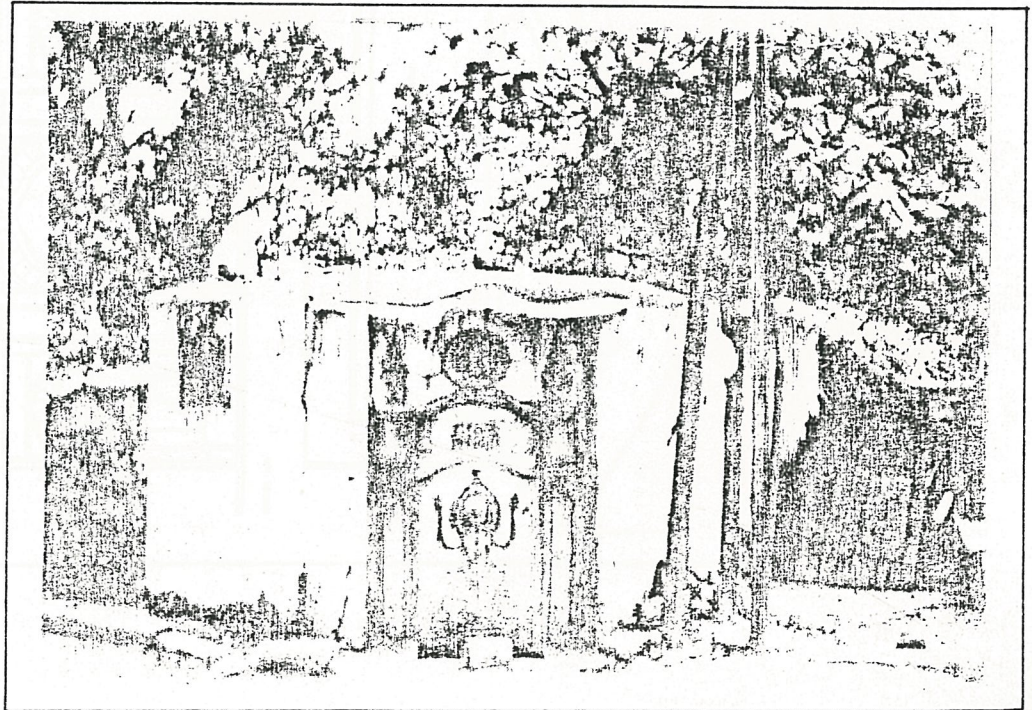
Rölöve (14) Topkapı Sarayı Harem Çeşmeli Sofa

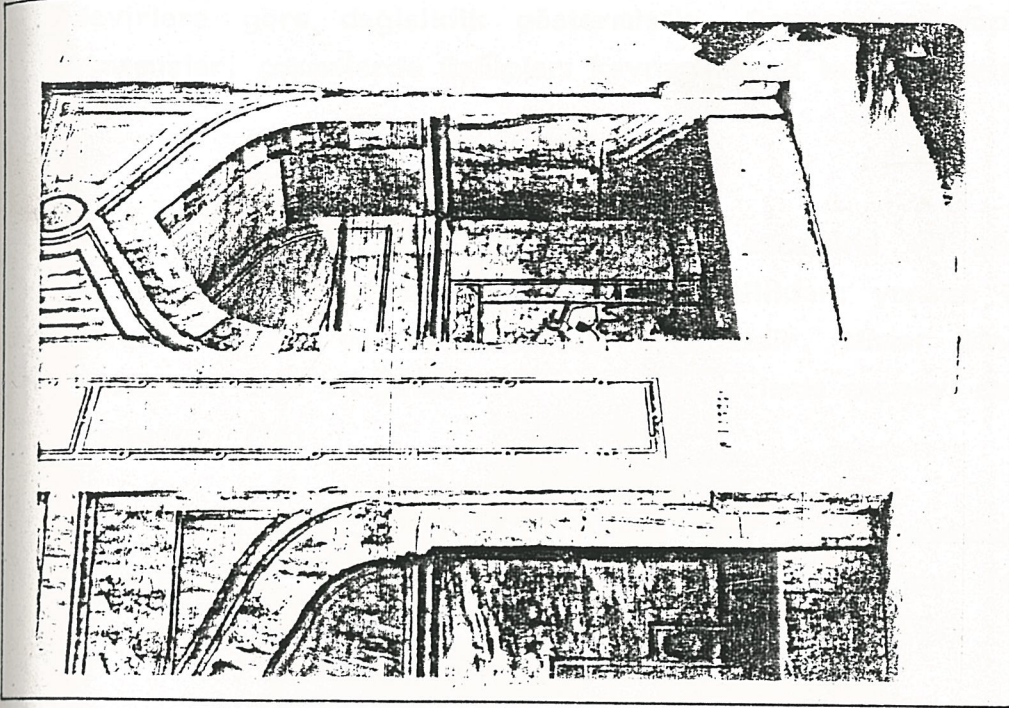
Rölöve (15) Topkapı Sarayı III.Murad Odası Çeşmesi

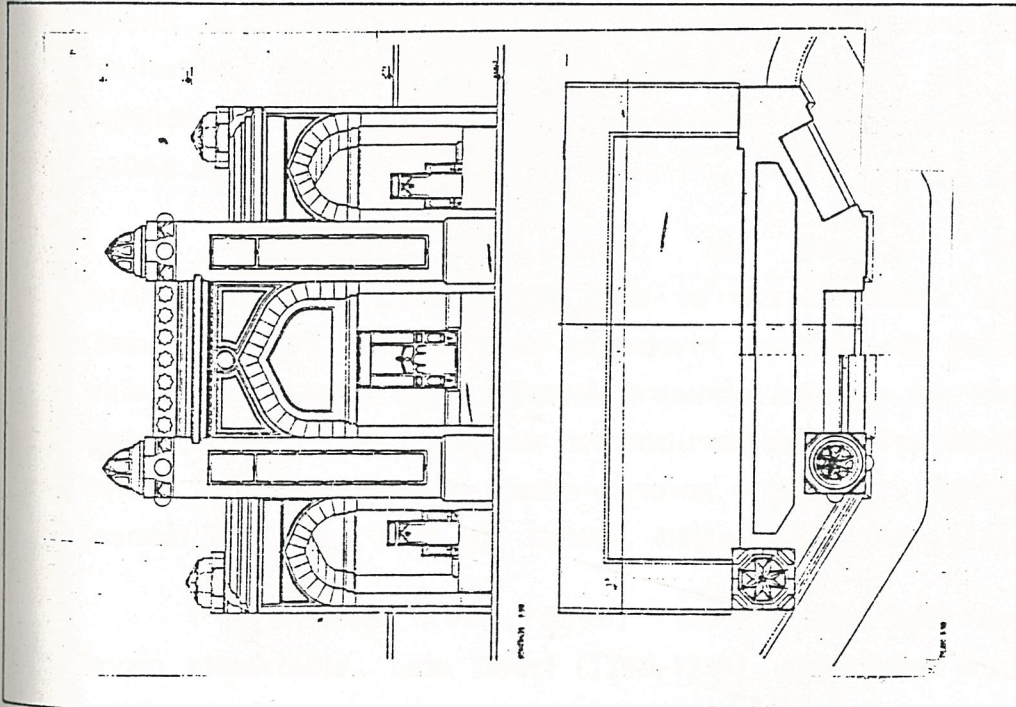
Rölöve (16) Sadullah Paşa Çeşmesi

Fotoğraf (9) Sadullah Paşa Çeşmesi (Çengelköy)

Fotoğraf (10) Ayasofya Üçüzlü Çeşme
(Sultanahmet)

Rölöve (17) Ayasofya Üçüzlü Çeşme

3.2. Devirlere Göre Çeşmelerin Özellikleri

Osmanlı Çeşmelerinin mimari biçimleri, tezyinatları devirlere göre değişiklik göstermiştir. Osmanlılar üslûp konusunda titiz olmamışlar, çeşmelerde üslûpları kaynaştırarak kullanabilmişlerdir.

3.2.1. Klâsik Üslûp

Türk sanatının nisbet ahengine ve süse dikkat edilen bu dönem çeşmelerindeki en belirgin özellikler; yontma taş, sivri kemer, mermer tekne ve arkadaki su haznesidir. Mimar Sinan, İstanbul su bentlerini inşa ettiğinde, 150 adet aynı biçimde çeşmeyi de değişik semtlere yapmıştır. (16)

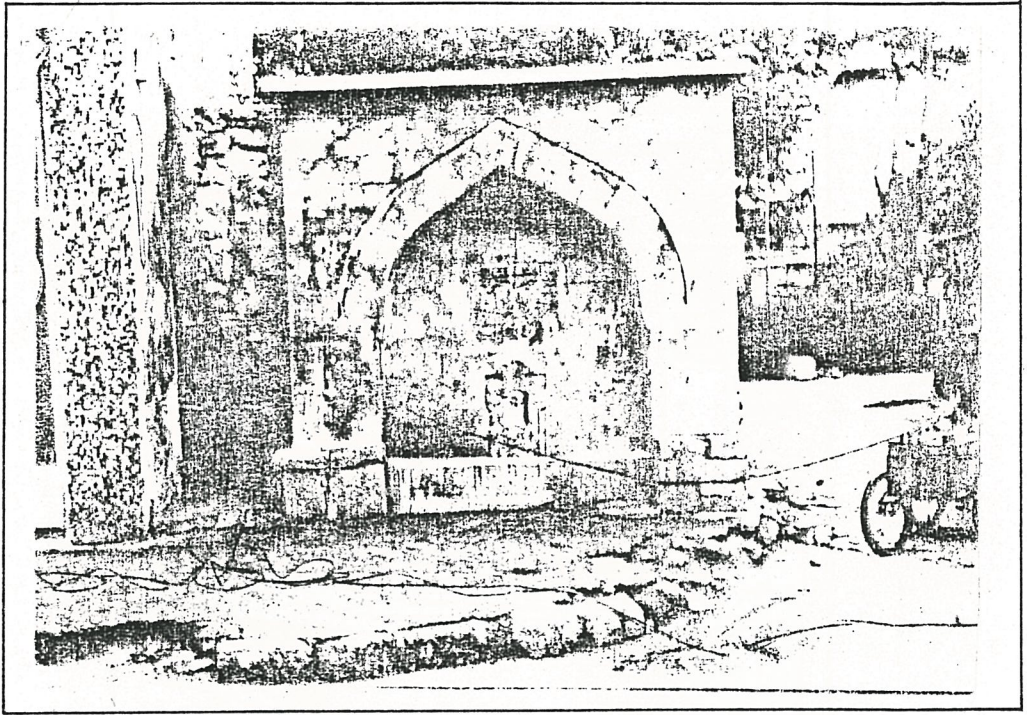
3.2.1.1. XV.Yüzyıl; bu dönem çeşmeleri sade yapılı, tezyinatsız, klasik Türk üslûbundadır. Örnek: Davut Paşa Çeşmesi (890 H - 1485 M), Haseki Silivrikapı Cad.üzerinde; Fot. (11)

3.2.1.2. XVI.Yüzyıl; bu dönem çeşmelerinde genelde mimari sadelik hakimdir. Niş kemerleri ile saçak silmesi arasındaki mesafe sabit tutulurken, kitabeler genelde niş kemeri altında yer almıştır. Örnek: Kethüda Çeşmesi (940 H - 1533 M), Beykoz-Yalıköy yolu üzerinden kaldırım üstüne taşınmıştır, Fot. (12)

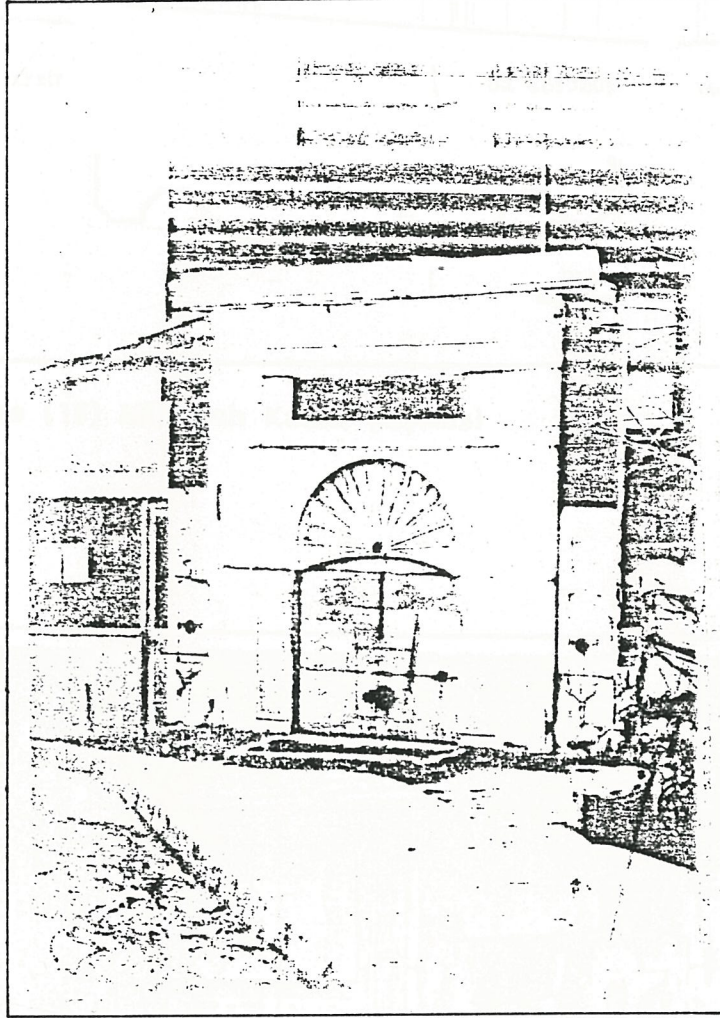
3.2.1.3. XVII.Yüzyıl; bu dönem onaltıncı yüzyılın karakteristik özelliklerini taşımakta ve devamı olarak kabul edilmektedir. Tamamı sivri kemerli olan çeşmelerin genelde niş kemeri yüksekliğinde azalma ve kemerle saçak silmesi arasında belirgin bir uzama olmuştur. Bu çeşmeye abidevi bir görünüş kazandırmaktadır. Tezyinattaki motifler ayna taşının hemen üzerine ve kitabe etrafına yayılmıştır. Örnek: Mihrişah Kadın Çeşmesi (1145 H - 1732 M), Galata, Rölöve (18), Fot. (13)

3.2.1.4. XVIII.Yüzyıl; sivri kemer kullanımı bu dönemde de devam etmektedir. Lale Devri (1703-1730), çeşmelerde etkili olmuştur. Lale motifi tezyinatta çok kullanılmıştır. Mermer kaplı cepheler, stilize çiçek ve meyve motifleri ile yer kalmamacasına kaplanmıştır. Örnek: III.Ahmet Kütüphanesi Çeşmesi (1132 H - 1719 M), Topkapı Sarayı III.Avlu, Rölöve (19), Fot. (14). Nazperver Kalfa Haznedar Usta Çeşmesi (1207 H - 1792 M), Davutpaşa, Rölöve (20)

16) Kemalettin "Çeşme Abidelerimiz", s.207.

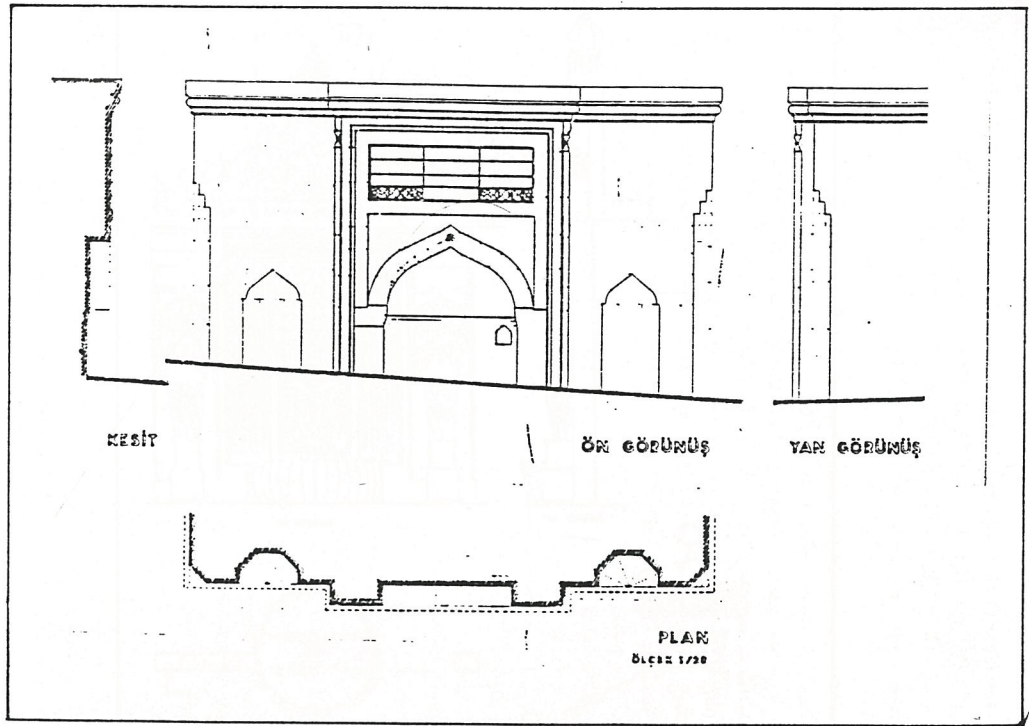

Fotoğraf (11) Davutpaşa Çeşmesi (Haseki-Silivrikapı Cad.)

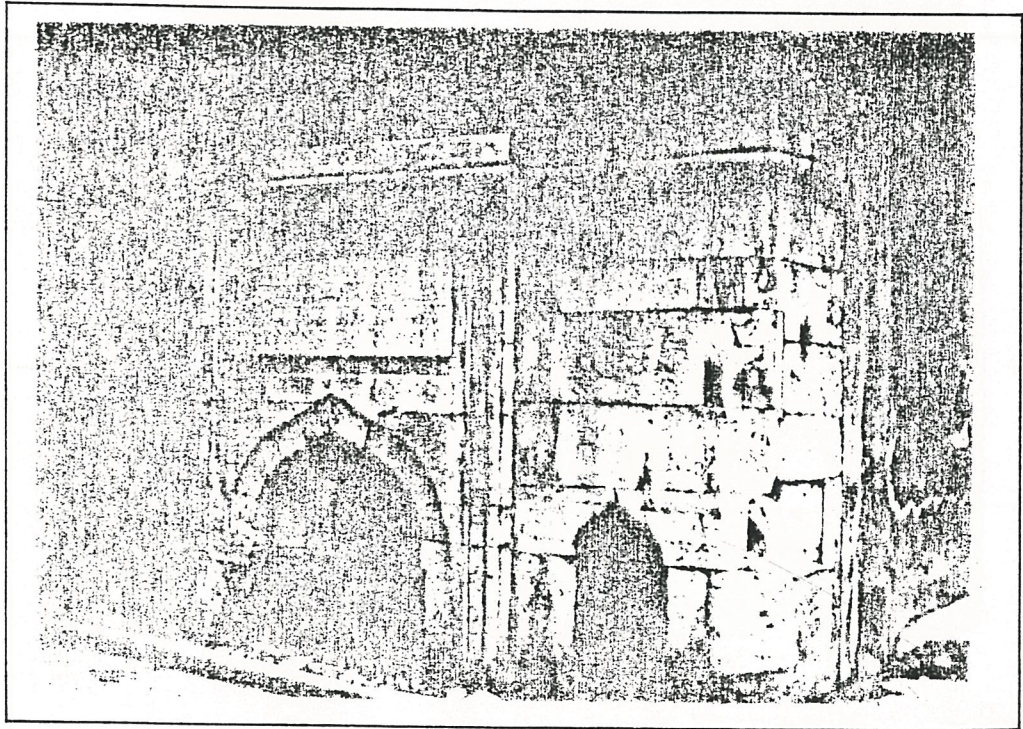

Fotoğraf (12) Kethüda Çeşmesi (Beykoz-Yalıköy)

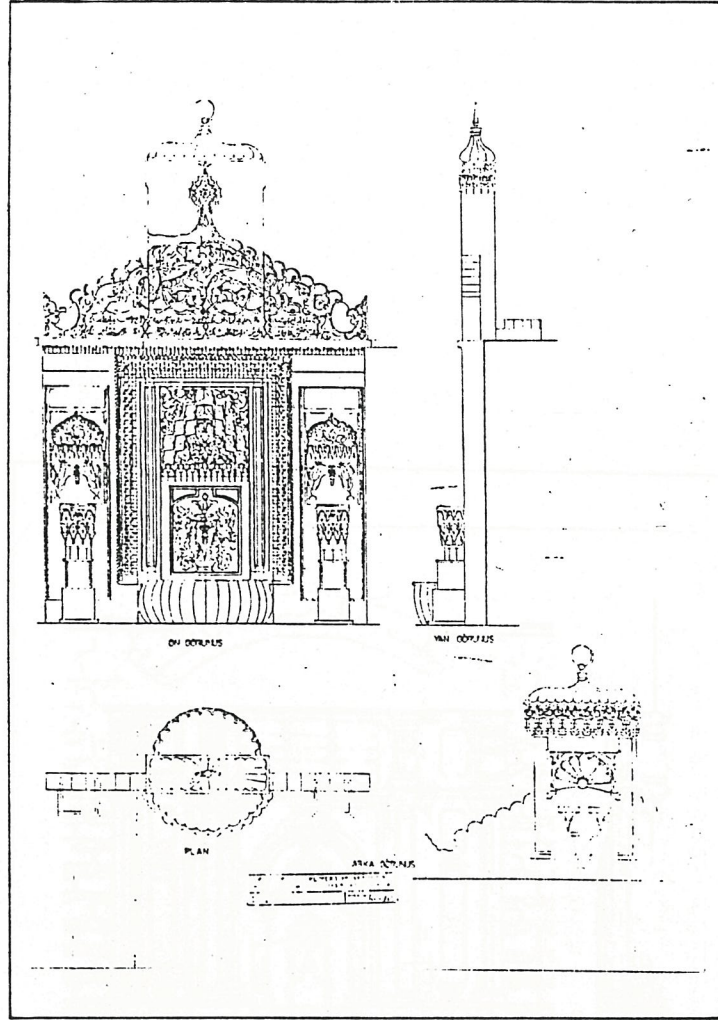
Fotoğraf (12) Kethüda Çeşmesi (Beykoz-Yalıköy)

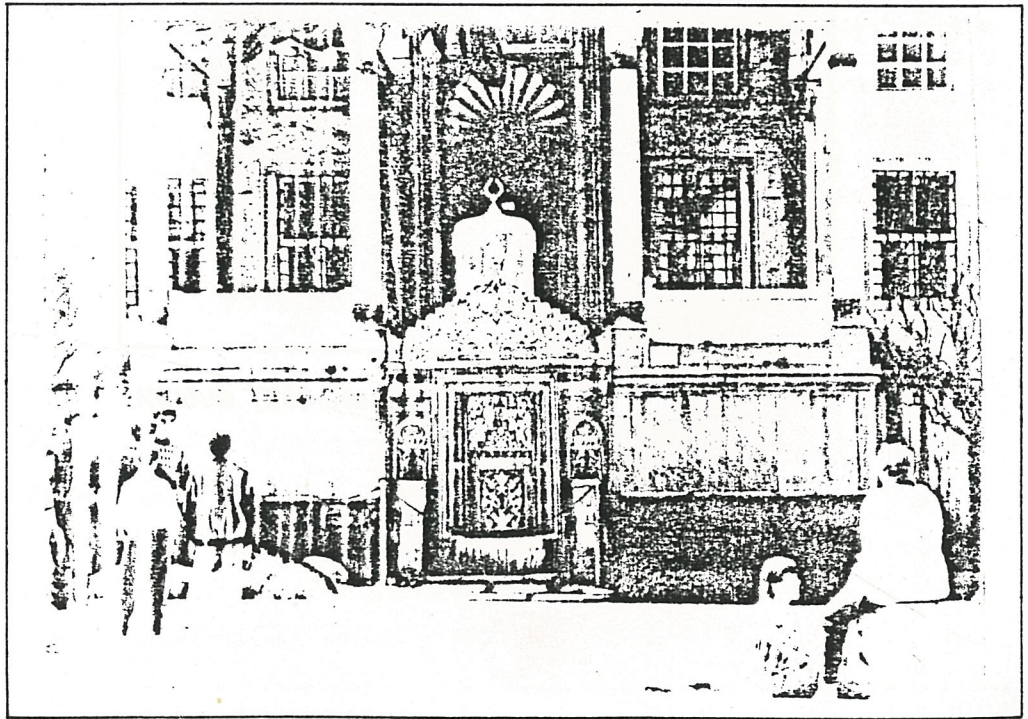
Rölöve (18) Mihrişah Kadın Çeşmesi

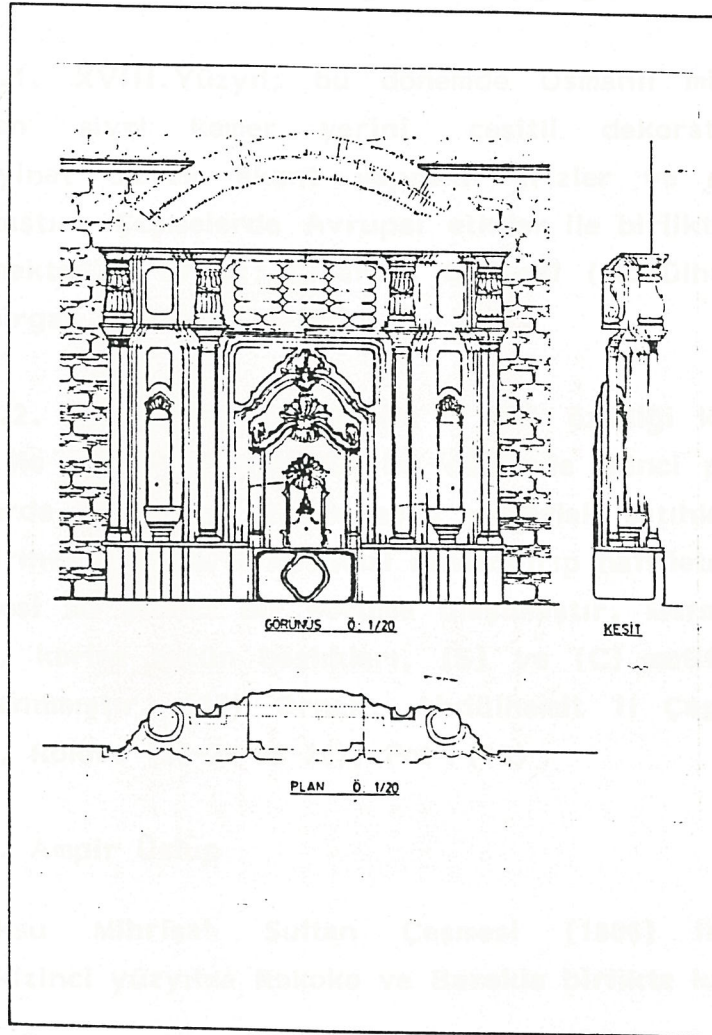
Fotoğraf (13) Mihrişah Kadın Çeşmesi (Galata)

Rölöve (19) III. Ahmet Kütüphanesi Çeşmesi

Fotoğraf (14) III. Ahmet Kütüphanesi Çeşmesi
(Topkapı Sarayı III. Avluda)

Rölöve (20) Haznedar Usta Çeşmesi

17) Kuban, "Türk Sazak Mimarisi Hakkında Bir Deneme", s.103.

18) Gerneman, "Ustalar", İnce Notlar.

3.2.2. Barok ve Rokoko Üslûpları

Barok ve Rokoko Üsluplarına 1740-1800 tarihleri arasında inşa edilen İstanbul Çeşmelerinde rastlıyoruz. Bu üslupların bir sürekliliği olduğundan, diğer üsluplarla birarada kullanılmışlardır. Çeşme yüzeyleri kabartmalı süslemeye ayrılmış, naturalist zevkin ürünü çiçek, meyve motifleri ortadan kalkmıştır. (17) III.Ahmet Çeşmesi (1706), Ayasofya Şadırvanı, klasik dönemden geç döneme geçiş özelliği göstermişlerdir.

3.2.2.1. XVIII.Yüzyıl; bu dönemde Osmanlı mimarisinin ana formlarından olan sivri kemer yerini, çeşitli dekoratif kemerlere bırakmıştır. Tezyinat olarak akant yapraklı frizler ve deniz kabuğu motifleri kullanılmıştır. Çeşmelerde Avrupai etkiler ile birlikte klasik Türk üslubu da görülmektedir. Örnek: Çınaraltı Çeşmesi (Abdülhamit I . (1197 H - 1792 M)), Emirgan, Rölöve (21-22)

3.2.2.2. XVIII.Yüzyıl sonrası; anıt özelliği kazanan çeşme mimarisinde, su ile ilgili fonksiyonun bu dönemde ikinci planda kaldığı görülür. Çeşmelerde, Avrupai etkiyle aşırı yuvarlak satırlar elde etme, yer yer derin girinti çıkıntılarla kütleleri canlandırıp hafifletme, ışık gölge tesirlerinin endişesi ile şekilci bir yoruma ulaşılmıştır. Mermer ve kenarlı saçaklar yapılmış, korint sütun başlıkları, (S) ve (C) motifleri ve küçük sütuncuklar kullanılmıştır. (18) Örnek: Abdülhamit II Çeşmesi (1310 H - 1892 M), Maçka, Rölöve (23-24-25-26), Fot . (15)

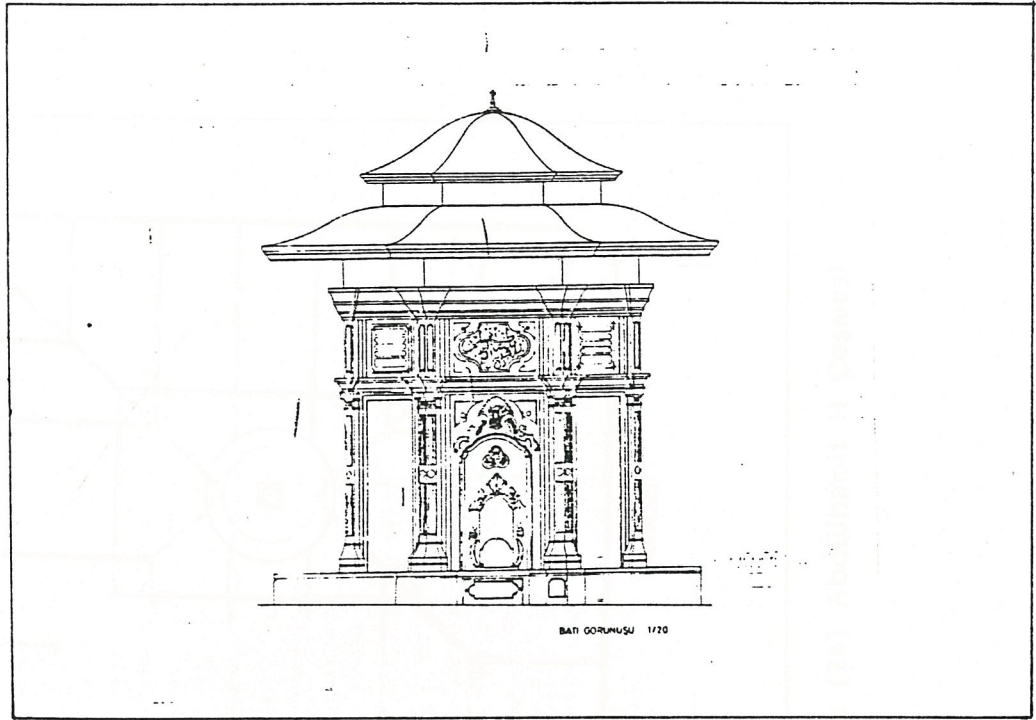
3.2.3. Ampir Üslûp

Küçüksu Mihrişah Sultan Çeşmesi (1806) ile ampirleşme başlamıştır. Onsekizinci yüzyılda Rokoko ve Barokla birlikte kullanılmıştır.

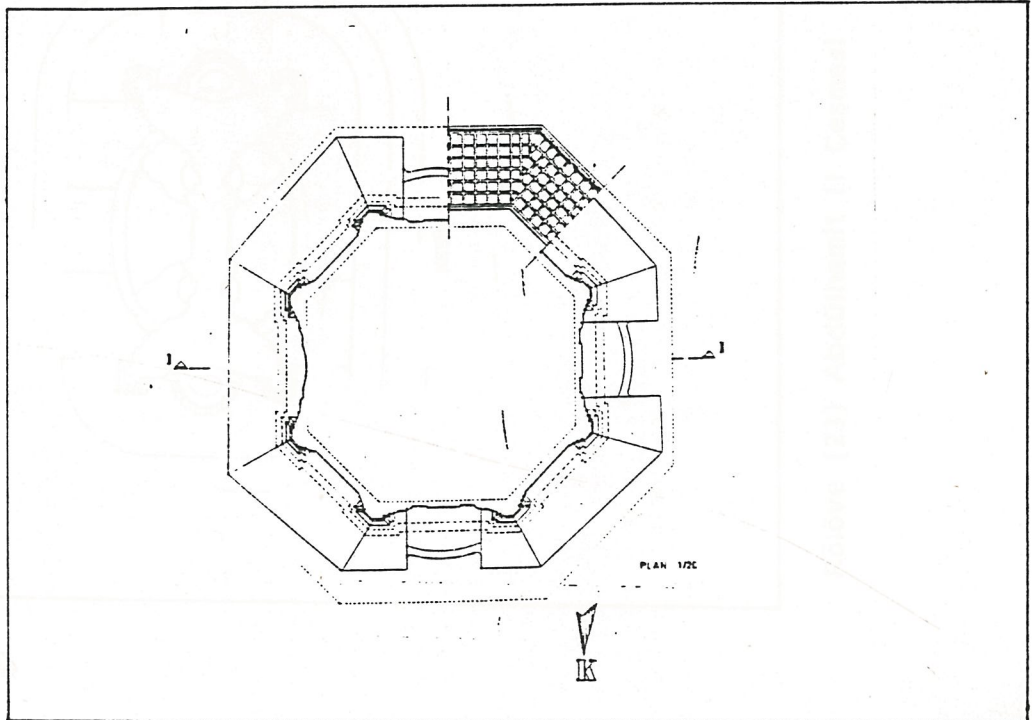
3.2.3.1. XIX.Yüzyıl;Ampir üslubun mimariye girmesi ile klasik formlardan belirgin bir farklılık olduğu görülmüştür. Mimari elemanların üzerini dolduran süs kalkmış, yüzeyde süslemeler çizgisel ve sade yapılmıştır. Kemer saf olarak kullanılmış, ortasında kabartılı bir motif yer almıştır. Örnek: Küçüksu Mihrişah Sultan Çeşmesi (1806), Selamiçeşme (1215 H-1800 M), Selamiçeşme, Rölöve (27)

17) Kuban, "Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme", s.105.

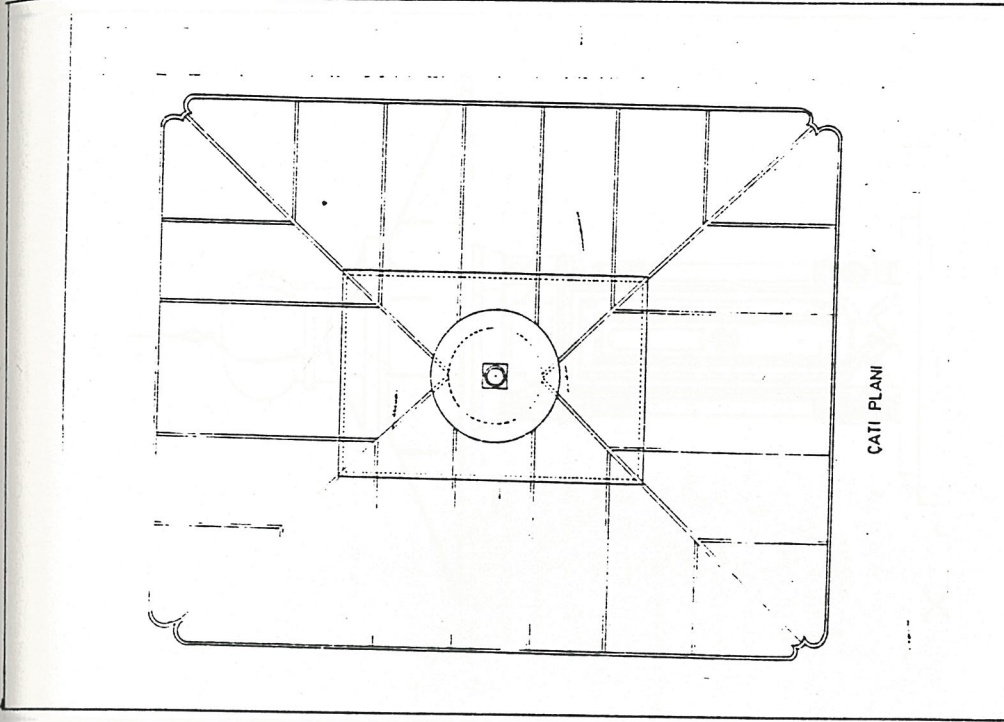
18) Germener, "Üsluplar", Ders Notları.

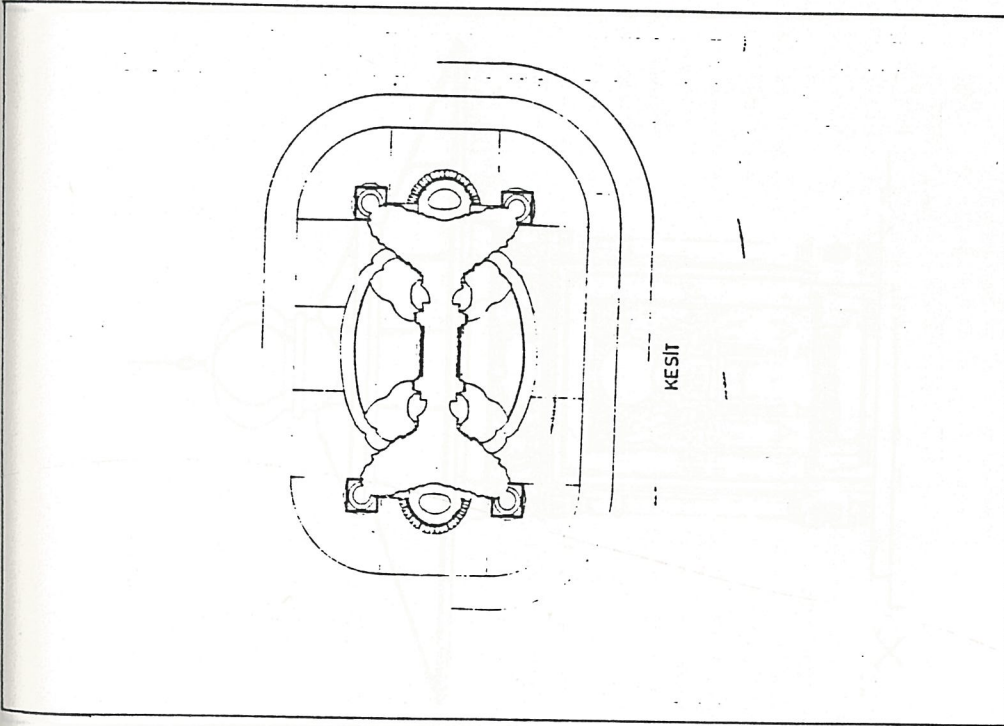
Rölöve (21) Çınaraltı Çeşmesi (Emirgan)

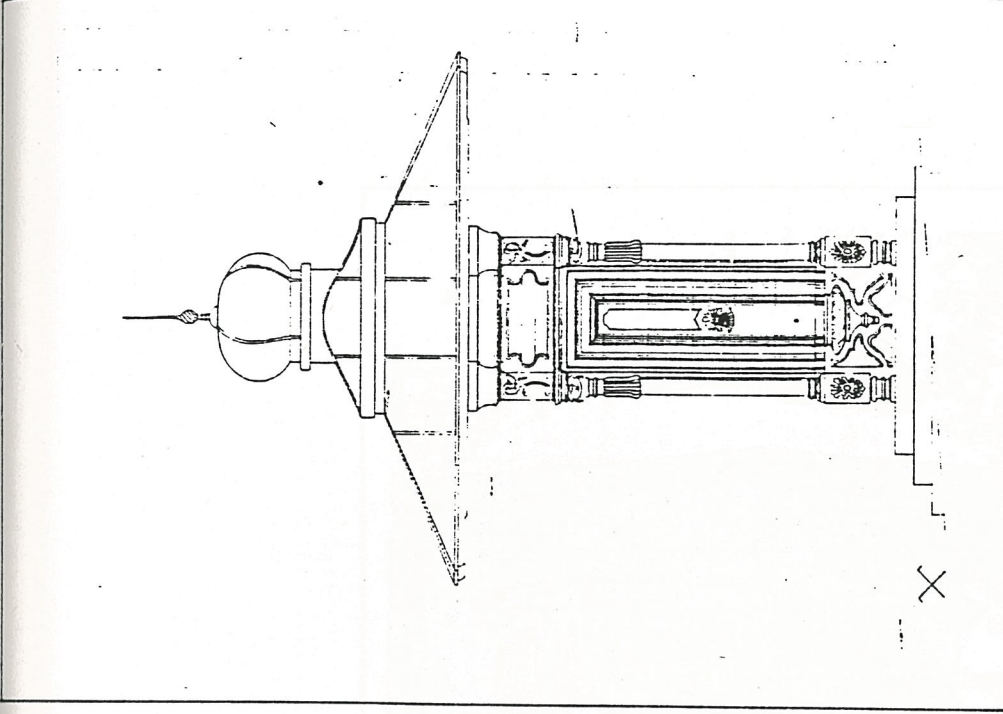
Rölöve (22) Çınaraltı Çeşmesi (Emirgan)

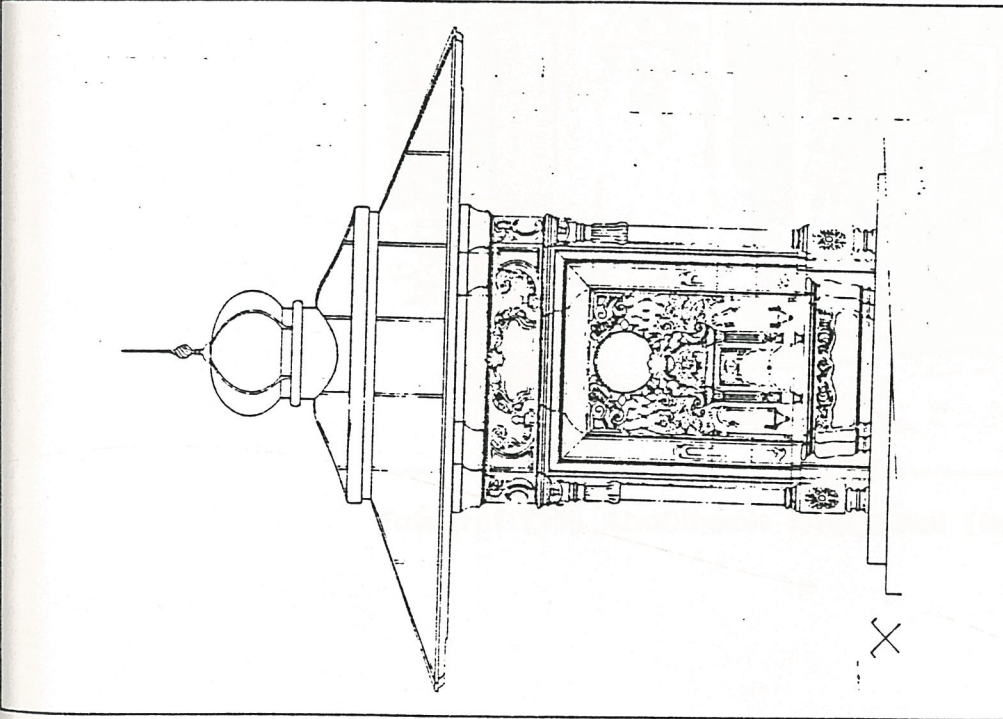
Rölöve (24) Abdülhamit II Çeşmesi

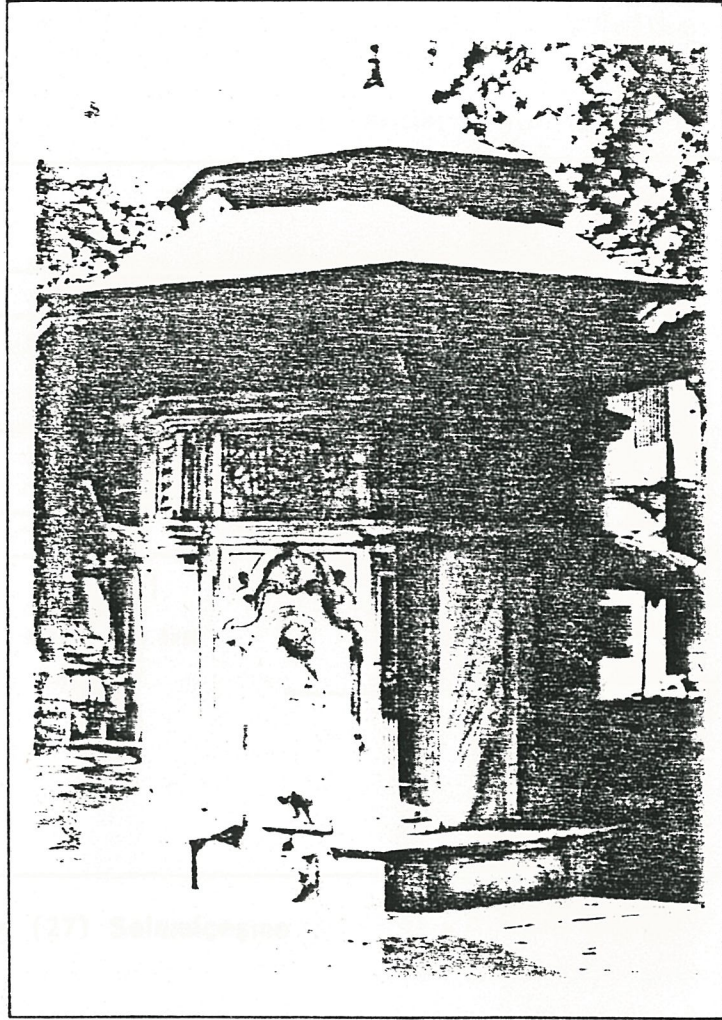
Rölöve (23) Abdülhamit II Çeşmesi

Rölöve (26) Abdülhamit II Çeşmesi

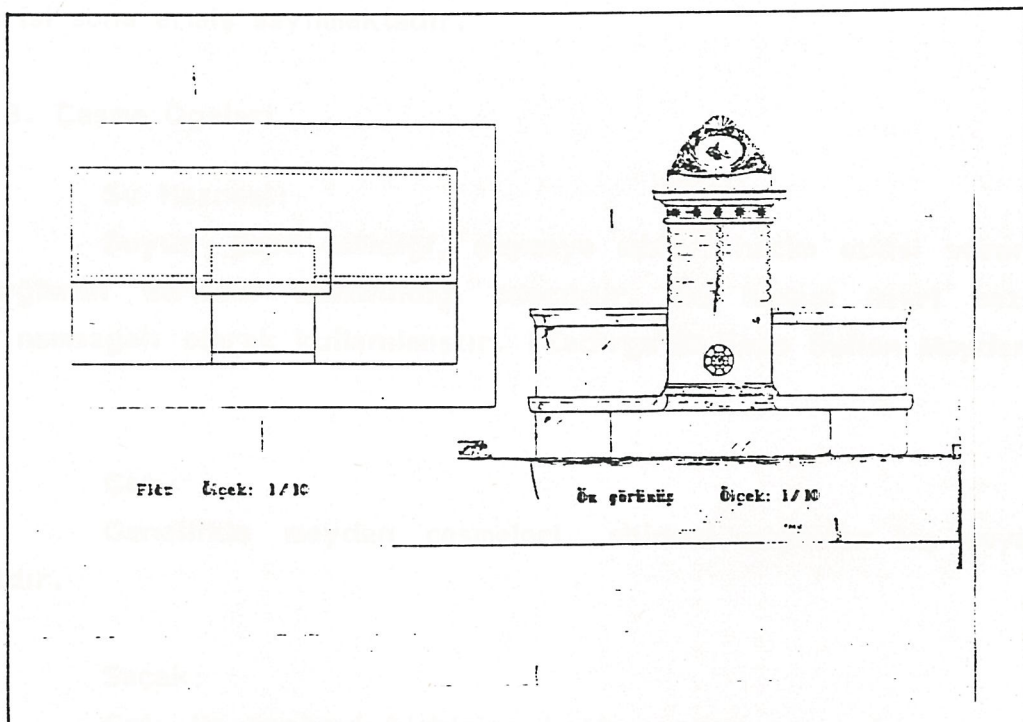
Rölöve (25) Abdülhamit II Çeşmesi

Fotoğraf (15) Abdülhamit II. Çeşmesi (Maçka)

3.2.4. İslamî Mimari Üslup

Bu üslup, İran ve Anadolu gibi bölgelere tepki olarak doğmuştur. 1877-1910 yılları arasında görülen bu üslupda pek fazla değişim yaşanmamıştır. Özellikle Anadolu'da görülen üsluplarda klasik devirdeki gibi süslü kubbeler, kutup minareleri ve diğer kubbeler ile süslü yapılar yer almıştır. Zengin süslü kubbeler, taş ve çelik, ahşap, alüminyum, demir ve diğer malzemelerin kullanılmasıyla üslup, özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemi (1291-1918) için önemlidir.

Rölöve (27) Selamiçeşme

3.2.4. Neoklasik Üslûp

Bu üslup, Barok ve Ampir gibi üsluplara tepki olarak doğmuştur. 1877-1930 yılları arasında görülen bu dönemde pek fazla çeşmeye rastlanmamıştır. Sadeliğe dönüşün gözlendiği çeşmelerde klasik devirdeki gibi sivri kemer konmuş, kitabe friz şeklinde sivri kemer üzerinde yer almıştır. Zengin tezyinat bırakılmış, tekrar baklava, dikdörtgen, dairesel motifler kullanılmaya başlanmıştır. Örnek: Abdullağağa Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi (1257 H - 1841 M), Silivrikapı.

1930 yılından sonra modern su tesislerin kurulmasıyla çeşme mimarisi sona ermiş sayılmaktadır.

3.3. Çeşme Ögeleri

Su Haznesi:

Suyun depo edildiği, çeşmeye mimari hacim etkisi veren taş ve tuğlanın birlikte kullanıldığı odacıktır. Bu kısmın üzeri bazı çeşmelerde namazgah olarak kullanılmıştır. (Kadırga'da Esmâ Sultan Meydan Çeşmesi)

Çatı:

Genellikle meydan çeşmeleri, abidevi çeşmeler taş veya ahşap çatılıdır.

Saçak:

Çatı ile cepheyi birbirine bağlayan taş veya ahşap çoğu zaman tezyinatlı dekoratif öğedir. Küçüksu Mihrişah Sultan Çeşmesi saçağı mermerden tek örnek. Saçak su içenleri, su doldurmaya gelenleri güneşten ve yağmurdan korumaktadır.

Cephe:

Taş, taş+tuğla, mermer veya mermer kaplama malzeme ile sade veya tezyinatlı olarak dönemin sanat anlayışını ifade etmektedir.

Kitabe:

Bazen musluk taşı üzerinde, bazen kemerle saçak silmesi arasında yer alan, çeşmeyi yapan hayırseverden bahseden, tarihi gerçekleri yansıtan, tarih belirten bir belge olarak, tek bir mermer parçadan oluşmaktadır.

Kemer:

Taş veya taş+tuğla malzeme ile devir özelliğini taşıyan, nişi belirleyici, değişik formlarda yapılmış mimari öğedir.

Ayna:

Taş veya mermer kaplama malzeme ile sade veya tezyinatlı olarak niş kemerinin içinde yer alan yüzeydir.

Ayna Taşı - Musluk Taşı - Zank:

Kemerli niş içinde dikey olarak konmuş, üzerinde musluk bulunan sade veya tezyinatlı, mermerden yapılmış tek parçadır.

Musluk:

Daima akan salma veya kesilebilen burma olmak üzere iki çeşittir. Çeşme mimarisinin ilk dönemlerinde su, ayna taşının alt tarafına doğru konulmuş musluksuz lüleden akardı. Musluk, sonraları suya olan talep artınca, boşa akmaması için konuldu. Madeni işçiliğin güzel örneklerini musluklarda görmek mümkündür.

Maşrapa:

Su içmek için kullanılan kalaylı bakır tas. Maşrapanın asılabilmesi için musluk taşına veya niş içindeki diğer yüzeye gömülü halkaya maşrapa kulpu denir.

Maşrapa Haznesi:

Niş içindeki ayna taşının iki yanında, maşrapanın konabileceği küçük hücrelerdir.

Tekne - Kurna - Yalak:

Musluktan akan suların toplanıp aktığı çukurdur.

Bekleme Sekileri:

Teknenin iki yanında seki şeklinde, taştan veya mermerden yüksekçe yatay iki düzlüktür. Bu sekiler su kaplarını koymak veya kaplar doluncaya kadar oturup beklemek için yapılmıştır.

Bazı çeşmelerde, çeşmenin iki yanında süs çeşmeleri diye adlandırılan küçük iki çeşmecik daha ilave edilmiştir. Bu tiplerde orta kısım

su almak; yanlardaki ise su içmek için kullanılırdı. Bazı çeşmelerde ise (şehir dışı çeşmeleri) hayvanları sulamak için savak (yalak) yapılmıştır.

4. İSTANBUL ÇEŞMELERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU VE KORUMA İLKELERİ

4.1. Çeşmelerin Bugünkü Durumu ve Tahribat Nedenleri

İstanbul tarihi çeşmeleri, kent içinde fonksiyonlarını yitirdikleri için bakımsızlıktan, ilgisizlikten tahribata uğramışlardır.

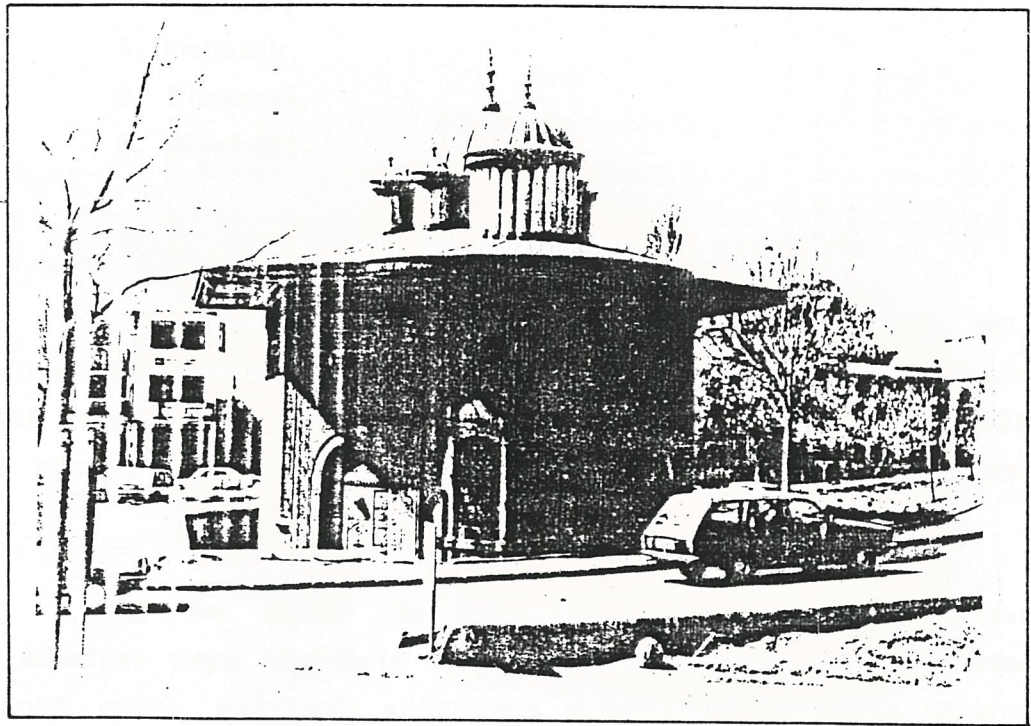
4.1.1. Çeşmelerin Bugünkü Durumu

Meydan çeşmeleri, abidevi çeşmeler mimari açıdan daha gösterişli oldukları için birer açık hava müzesi gibi koruma altında olan şanslı çeşmelerdir. Bununla birlikte, Azapkapı Meydan Çeşmesi (Fot. 16), gibi şehirleşmenin meydana getirdiği etkenlerden zarar gören çeşmelerimizde mevcuttur. Azapkapı Çeşmesi, bugün çevresinde arabaların parkettiği bir otoparkın ortasında, depo görevi görmektedir. Yol kotundan aşağıda kaldığı için yağmur suları birikmekte ve yapıya zarar vermektedir. Bugün için sağlam görünmesine rağmen, önlem alınmazsa yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Mahalle aralarında bulunan çeşmelerin büyük bir çoğunluğu tahribata uğramış ve kullanılmamaktadır. Suları kesilmiştir. Yapı olarak sağlam olanlar da, suları akmadığı için fonksiyonunu yitirmiştir.

4.1.2. Çeşmelerin Tahribat Nedenleri

Osmanlı eserlerinin, çeşmelerinin tümünün temel malzemesi olan (küfeki taşı, Bakırköy taşı) maktarlı kalkerlerdir. Klasik dönemde genelde kullanılan taşıyıcı malzeme küfeki taşıdır. Kullanılan öbür yapı taşları; Marmara Mermeri, Afyon Mermeri, Hereke Pudingi, Kapıdağ Graniti, Ezine Graniti (kemer ve kolonlarda granitler kullanılmıştır), Mısır Graniti, Boğaz Kalkeri, Gebze Tavşanlı Fosilli Kalkeri, Karamürsel Volkanik od taşları, Bilecik Kalkeri, Malta Taşı, Marsilya Taşı, Triyeste Taşı, Verona Kalkeri. En çok kullanılan taş ve mermer ise Marmara adası ile Karamürsel'den sağlanırdı. Tuğla, kiremit ve kireç ise Bakırköy, Yalova, Darıca, İzmit dolaylarında üretiliyordu. Kullanılan yapı malzemelerinde zamanla çeşitli etkenlerle bozulmalar olmuştur.

Fotoğraf (16) Azapkapı Meydan Çeşmesi (Azapkapı)

4.1.2.1. Çeşme Malzemesinin Yapısına Bağlı Bozulmalar

Eski eserlerde taşıma kolaylığı gözönünde bulundurularak, genellikle yakın çevredeki taşocaklarından çıkarılan taşlar kullanılmıştır. Eserin bulunacağı çevrenin taş üzerinde olumsuz etkileri gözönüne alınmamış, bu da taşların özelliklerine bağlı olarak zamanla bozulmalarına neden olmuştur. Doğada külteler sürekli bir değişim içindedir. Atmosfer, su, ısı, canlı organizmaların etkisi ile zorunlu olarak meydana gelen bu değişim "Ayrışma" (Weathering) olarak adlandırılır. Doğadaki taş ayrışmasının (bozulma) nedeni;

1. Fiziksel,
2. Mekanik,
3. Kimyasal,
4. Biyolojik.

Çeşme yapısındaki taş bozulmalarının nedenleri;

a) Atmosfer Etkisi İle Bozulma; Atmosfer, H_2O , SO_3 , NO_2 , SO_2 , Cl_2 vb. gibi zararlı kirleticilerin birikmesine neden olur. Bunlar sonuçta gaz ortamındaki maddelerin disperse olmuş şekliyle "AEROSOL" olarak taş yüzeyine çökerler ve sulu çözeltiler yardımıyla taşla reaksiyona girerler.

b) Su Etkisi İle Bozulma: Taşlar, tuğlalar, harçlar, karbonat, alüminat veya oksitlerin kristallerinden meydana gelmektedirler. Aynı zamanda camsı, kristalsiz slikaatlarda mevcuttur. Gözenekli katlarda su hareketi olur. Suyun ilerlemesi yatayda düşeyden iki defa daha fazladır.

c) Nemlenme Sonucu Meydana Gelen Bozulma; Çeşme yapısında zeminden yükselen su sonucu nemlenme ve yüzeye çarpan yağmur, dolu, kar, rüzgar sonucu nemlenme meydana gelir.

d) Taş İçindeki Tuzların Tahribatı; Doğal taşlar bünyelerinde genel olarak suda çözülebilen tuzlar içermektedirler. Çözünabilir tuzlar taş duvarlar üzerinde leke, yama veya bant şeklinde çiçeklenmeler yaratırlar. Taşların gözeneklerinde yoğunlaşan tuzların taşlara nazaran farklı ısı genişmeleri göstermeleri hasarlara yol açabilmektedir.

e) Taşlarda Donma Etkisi; Donmanın tahrip edici etkisi gözenek sisteminin sürekliliği, gözenek sisteminin suya donma derecesi; kritik gözenek büyüklüğü, suyun sıvı fazdan katı faza geçişte gösterdiği ani hacim genişmesi gibi faktörlerin bileşkesi olarak ortaya çıkar. Çeşme taşında bu baskıyla ufak parçalara bölünme olur.

f) Taşlarda Kimyasal Bozulma; Erime bir mineralin su gibi eriticinin içinde çözülmesidir. Suyla teması fazla olan çeşme yapılarında çözülme işlemi sürekli dir. Dumanla karışık yağmur kirlenmesi, çeşme cephesinin siyah yapışkan bir tabaka ile kaplanmasına yol açar.

g) Taşlarda Biyolojik Bozulma; Bazı bitki ve hayvan türleri mekanik ve kimyasal etkilerle taşa büyük oranda zarar vermektedir. Yüksek bitkilerin pek çoğunun etkisi hem mekanik, hemde kimyasal olurken, yaşamın en küçük birimi olan bakteriler yalnız kimyasal yoldan etkili olurlar. Son derece karmaşık bir mekanizması olan biyolojik tahribat hiç bir engelle karşılaşmaksızın hızla ilerlemektedir.

1. Mantar ve Yosunlar: Taş yüzeyinde oluşurlar ve zarar verirler.

2. Bitki köklerinin etkisi: Otlar ve küçük ağaçlar çeşme yapısının duvarları ve çatısının üzerinde tutunacak bir yer buldukları takdirde olumsuz gelişmelerini sürdürürler.

3. Kuşların etkisi: Yapı üzerinde yuva yapan kuşlar, dışkıları ile yapıya zarar verirler. Fazla miktarda dışkı, özellikle karbonatlarla ve diğer taşlarla reaksiyona girerek kalsiyum fosfat ve bazı nitratlar oluşturan fosforik ya da nitrik asit içerdiği için tehlikeli olmaktadır.

h) Taşlarda Isısal Etkilerle Bozulma; Günlük ısı değişimlerinden kaynaklanan genişmeler ve ani ısı artışına neden olan yangın etkisi olmak üzere iki şekilde açıklanmaktadır. Taşlarda ısı genişmeleri yüksek ısı farkı olan bölgelerde önem kazanmaktadır. Süslemeler, kabartmalar ve keskin köşeler dış yüzeylere nazaran ısı genişleme farklılıklarından daha fazla etkilenirler.

Bütün bu etkilerle çeşme yapısında hasar biçimleri şu şekilde kendisini gösterir;

1. Kimyasal çözülme: Mermerlerde pürüzlü ve deliklerle çukurlaşmış bir yüzey strüktürü biçiminde ortaya çıkmaktadır.
2. Kumlaşma ve unlaşma: Taşlar kendi tanelerine ayrılırlar.
3. Kabuk oluşumu: Yüzeğe yakın katmanın çözülmesi.
4. Pullanma: Taşlar ince pul ya da plaklar halinde dökülürler.
5. Parça kopması.
6. Tuz çiçeklenmeleri.
7. Kirlenme: Atmosferdeki partiküllerin yapı üzerine konarak nemli bölgelerde yapışması ile kir tabakaları oluşur. Bu tabakalar genellikle alt çiçeklenmelere neden olup, tuz kristallerinin yaratmış oldukları basınca karşı koyamıyarak tabakalar halinde düşerler.
8. Çatlaklar.

4.1.2.2. Çeşme Taşının İşlenmesi ve Yapımı Sırasındaki Hatalar

Ocaktan patlatma ile çıkarılan taşta, daha başlangıçta oluşan kılcal çatlaklar (patlama şoku ile) vardır. Bunların kullanılmış olması hatadır.

Taşın şekillendirilmesi sırasında kullanılan aletlerle taş yüzeylerinin kalınlığının azaltılması gibi nedenler taşın bünyesini zayıflatır.

Kesme taş duvar cephelerde, kenet demirlerinin iyi yalıtılmaması sonucu zamanla korozyondan kaynaklanan hacimsel genişleme ile taşın parçalanmasına neden olmaktadır.

Su alan taşların daha çabuk bozulduğu eski çağlardan bilindiği için, cilalar ve yağlar, su emmeyi önlemek için taşlara

uygulanmıştır. Ayrıca ısıtılarak bu maddelerin daha derin bir etki göstermeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu çeşit uygulamalar taşa tamamen nüfuz edemedikleri için yüzeyi sertleştirmekte ve ilerde zararları önlemek yerine arttıran bir kabuk oluşturmaktadırlar. (19)

4.1.2.3. Modern Tekniğin ve Yaşamın (İnsanın) Neden Olduğu Tahribat

Bugün çeşmelerin pek çoğu yoğun trafik akımının olduğu yol kenarlarında kalmıştır. Yol çalışmaları sırasında aletlerle yapılan titreşimler, araçların ağırlıkları ile yola yapılan basınç, çeşme temelini tahrip etmektedir. Günlük yaşantıda insanlar, bilerek veya bilmeyerek çeşmelere maddi zarar vermektedirler. Bunlar, afiş yapıştırmak, çöp atmak, muşluk koparmak gibi benzeri hareketlerdir.

Çeşmenin yapıldığı dönemdeki işlevini yitirmesi de, kullanılamaz duruma gelmesine neden olmuştur.

4.1.2.4. Çeşme Taşında Meydana Gelen Kirlenmeler

Çeşmelerin yeri, konumu ve kullanımı kirliliği belirleyen unsurlardır. Bunun yanı sıra taşın ve kullanılan yardımcı maddelerin özellikleri de kirlenmede önemli bir rol oynar. Çeşme taş yüzeylerinde karşılaşılan kirlenme türleri şunlardır;

- . Tozlar,
- . Yakıt artıkları (is, kurum),
- . Yağlar,
- . Tuz kırıntıları,
- . Başka yapı elemanlarının zararlı yan ürünleri,
- . Harç vb. bağlayıcıların ayrışma artıkları,
- . Temizlik çalışmaları sonunda ortaya çıkan ufalanmalar ve renk değişimleri (Demirli yapı elemanlarının asitlerle temizlenmeleri ve korozyona yol açabilecek metal kısımların ilave edilmesi),
- . Yağlı boyalarla boyamak, afiş vb. yapıştırılması,
- . Kuş vb. hayvanların dışkıları.

19) Çorapçıoğlu, "Doğal Taş Kargir Yapılarda Taş Ayrışmasının Nedenleri ve Maktarlı Kalkerler Üzerinde Korumaya Yönelik Bir Araştırma", s.33, 98.

4.2. Koruma İlkeleri

Koruma, ileride tarihi kanıtlamak amacına yönelik, tarihsel olayları yada eski sosyo ekonomik toplum yapısını hatırlatarak, bugünün insanının, geçmişi tanımasını sağlamak ve sanat tarihçilerine belge olanağı vermektir. Tarihsel ve geleneksel varlığın sürekliliğini sağlamak için koruma altına aldığımız bu çeşme yapılarını, yalnız anıtsal yapı olarak değil fonksiyon verilmiş, fonksiyonel yapı olarak korumalıyız.

4.2.1. Restorasyon Metodlarının Çeşmeler İçin Uygulanması (Yapısal Yaşatma)

Koruma kararı alınmış tarihi İstanbul çeşmelerinin bakım ve onarımında restorasyon metodlarının seçimi çok önemlidir. Mevcut yapının çok iyi incelenmesi, eski rölöve, resimler ve belgelerin toplanması ve bunların doğrultusunda seçilecek metoda restorasyona başlanması gerekir. Bu işlemler, gerek örgütler tarafından, gerekse kişiler tarafından karar verilip, bilinçli olarak yapılan korumalardır. (20)

4.2.1.1. Konsolidasyon

Varolan çeşme yapısını sağlamlaştırmak için günümüzdeki malzemelerle ve teknolojik olanaklarla kolayca uygulanabilen bir methodur. Sorun, yeni eklenen elemanlarla, orijinal bölümler arasındaki dengenin sağlanmasıdır. Restorasyon işlemleri yapılırken, genelde aşağıdaki temizleme metodları uygulanır.

4.2.1.1.1. Çeşme Taşlarının Temizlenmesi ve Metodları

Temizlenecek çeşme yapısının mimarisi, yapı malzeme tekniği ve estetik açıdan yapısı çok iyi tanınmalıdır. Bütün yapılara aynı temizleme metodu uygulanmaz. Temizleme işleminde başarı; temizleme metodunun doğru seçilmesine, tecrübe ve ustalığa yeterli denetime bağlıdır.

a) Kimyasal Temizleme; genellikle su ve asit olmak üzere iki şekilde uygulanır.

20) Aşkun, "Anıtsal Değerler ve Restorasyon Metodları", Ders Notları.

Su ile temizleme: En zararsız temizleme biçimi olarak nitelendirilebilir.

- . Basınçlı su püskürtme,
- . Basıncsız su püskürtme,
- . Sıcak su ile temizleme olarak üçe ayrılır.

Bu uygulamalarda kimyasal maddelerin ilavesinden daima kaçınmak gerekmektedir. Ancak bu metodla yağlı kirlerin çıkarılması, kimyasal ilaveler yapılmadan olmaz. Çok kireçli sular kullanılmamalıdır. Soğuk su ile sonuç alınmadığı takdirde ikinci adım olarak sıcak su veya su buharı denenmelidir. Bu işlem buhar püskürtülerek yapıldığında, daha iyi sonuç verir. Bu durumda cephe daha az nemlenmektedir ve çabuk kurur. Bir ileri işlemde basınç altında 140° C'ye kadar ısıtılmış su uygulamasıdır. Bu uygulama gözenekli taşlarda bile başarılı sonuç vermektedir.

Asit ile temizleme: Temizleme metodu olarak en çok kullanılanıdır. Yaygın asit türü hidroklorik asittir. Ayrıca hidroflorik asit (HF), fosforik asit (H_3PO_4) ve organik asitlerde kullanılmaktadır. Temizleme işlemi şu sıra ile yapılmaktadır.

- . Ön yıkama
- . Asitle temizleme
- . Yıkama

Ön yıkama taşa zararlı olan asidik kısımların kılcal sisteme girişine engel olmak amacıyla mutlaka yapılmalıdır. Temizlemeden sonra bol su ile yıkama ise çözülmüş kirin ve fazla asidin uzaklaştırılmasına yaramaktadır.

Asitli sistemlerin en büyük dezavantajı tuz oluşumundan kaynaklanmaktadır. Asitler bağlayıcı maddelerle yapıya zararlı tuzların oluşumları ile sonuçlanan reaksiyonlara girerler. Bu yönden en zararlı olan klorik ve florik asitlerdir.

Alkalilerle temizleme: alkalilerle (çoğunlukla sodyum hidroksit (NaOH) veya potasyum hidroksit (KOH) temizleme, asite karşı hassas olan kalkerli taşlar için önerilmektedir.

Özel kimyasal maddelerle temizleme: zor çıkan kir tabakalarının temizlenmesi için kirin cinsine göre seçilecek özel kimyasal maddelere ihtiyaç vardır. Batılı ülkelerde temizleme pastası adı verilen ürünler kullanılmaktadır.

b) Mekanik Temizleme; çok tartışılan bir işlemdir.

- . Taraklama, zımparalama,
- .. Kum püskürtme.

Birinciye kıyasla daha uygun olduğu kabul edilen kum püskürtme metodunda, malzemenin cinsine göre basınç ve kumun tane büyüklüğü ayarlanabilmektedir. Dikkatli çalışmalarda bile köşeler yuvarlanmaktadır. Bundan başka yüzeyde kılcal çatlaklar oluşmaktadır. Bu da, ileride dış etkilere karşı hassasiyeti arttıracaktır. Batıda kum püskürtmenin hava ile değil, su ile yapıldığı araçlar geliştirilmiştir. Ancak bu sistemde de mekanizma, yine mekanik olarak parça koparılmasıdır.

Kazıma metodu ile yapılan temizleme de spatül, dişçi aleti, bistüri kullanılarak kabuk halindeki kirlilikler kaldırılır. Plastik veya kıl fırça ile tozlar temizlenir. Kazıma ile temizlemede spiral, tel fırça, zımpara ve tarak gibi aşındırıcı aletler kullanılmamalıdır.

4.2.1.1.2. Çeşme Taşlarının Temizlenmesi Sonrası Yapılacak İşlemler

a) Derzlerin sıvanması; duvar örgüsünde kullanılan harçlar, Osmanlı ve Beylikler dönemi eserlerinde kireç ve horosan harçlardır. Bu iki malzemenin de dış etkilere dayanımları, doğal taşlardan daha zayıftır. Özellikle kireç harçları suya karşı davranışları en olumsuz olanlarıdır.

Derzlenmiş yapılarda genellikle kullanılan harç kireç, kum ve kumdan daha iri boyutlarda kırılmış kiremit kırıklarından meydana gelen "horosan" harcıdır. Yeniden sıvamada, yani derz harcının tamamlanmasında önce, ayrılmış tuz ve alkali muhtevası yüksek harçların iyice temizlenmesi gereklidir. Daha sonra derzler, basınçlı su püskürtülerek yıkanmalıdır. Derz takviyesinde mineral sistemlerin yanı sıra yapay reçine bağlayıcı harçlarda gerekli olmaktadır. Epoksi vb. bağlayıcıların ayrılmaya karşı gösterdikleri olağanüstü direnç, bu tür

maddelerin özellikle tehlikeli durumda olan fazlaca ufalanmış yapı kısımlarının onarımında kullanılmasını gerekli kılabılır.

b) Eksik taşların tamamlanması; çeşme yüzeyinde eksik kısım ne kadar küçük olursa, taş tamamlama maddesi ile çalışmak o kadar uygun olur. Eksik kısım büyükse (özellikle fazla zorlanmış yapı kısımlarında) bozulmaya dayanıklı, mevcut taşların fiziko kimyasal özelliklerine paralel özelliklere sahip doğal taşlarla veya aynı kriterleri sağlayan yapay taşlarla tamamlama yapılabilir.

Kısmen bozulmuş bir yapı elemanında ise; özgün biçimde hazırlanan bir kalıpta tamamlama işlemi çeşitli bağlayıcılar kullanılarak yapılabilir. Buradaki sorun yeni malzemenin yüzeye aderansıdır. Mineral bağlayıcı eklerin çok kısa süreler sonunda koptukları bilinmektedir. Bu nedenle korozyona karşı dirençli yapı çeliklerinden veya plastiklerinden hazırlanan donatının yüzeye tesbiti gerekir. Bu amaçla vida ve dübellerinde kullanılması mümkün olabilmektedir. Restorasyon harcının rengi, agrega gronülometrisi ve gözenekliliği uygulanacağı taşla aynı veya yakın olmalıdır.

c) Taşların boyanması; eski çağlarda da kireç badana ile yüzeylerin boyandığına rastlanmaktadır. Temizleme metodlarının etkili olmadığı hallerde boyamak, bir alternatif olarak kullanılan yöntemdir. Boyama en çok silikatlı boyalarla yapılmaktadır: Silikatlı boyaların bir kusuru neme karşı zayıf olmalarıdır. Demir içeren taşlarda akrilik reçine veya silikon boyaların kullanılması daha uygundur. Bu boyalar kimyasal olarak nötrdür. Dezavantajları ise buhar geçirimsizliklerinin düşük olmasıdır. Bunun aderans ve su geçirimsizlik özelliklerinin olumlulukları ile giderileceği sanılırsa da duvar içindeki nem hareketleri bu boyaların kısa süreler içinde kabarmalarına neden olur.

d) Taşların sıvanması; tarihsel bulguları örten sıvaların da boyalar gibi teknik nedenlerle uygulanması olabilir. Burada dikkate alınması gereken hususlar sıvanın ve taşın özellikleridir. Sıva yapılacak yüzeyde tuz varsa arıtmaya çalışılmalı; taş yüzeyi bozulmaya başlamışsa silisik asit esterleri ile sabitleştirme yapılmalıdır.

Taş yüzeyine uygulanacak sıvalar kaba ve ince olmak üzere üst üste iki tabaka olarak uygulanmalıdır. Dış yüzeyi oluşturan

ince sıvanın alt tabakaya nazaran daha dayanıksız yapılması önerilmektedir. Taş yüzeyler üzerindeki bu gözenekli tabakalara eskitme sıvaları adı verilmektedir. Taş duvar yüzeylerinin maruz kaldığı termal şok, tuz kristalizasyonu ve diğer atmosfer etkilerinin bu gözenekli tabaka üzerinde yoğunlaşması ile duvarın korunması sağlanmaktadır. (21)

e) Duvardaki Nemin kesilmesi; bunun için çeşme yapısının yakın çevresindeki toprak kotunun, zemin kotundan aşağı indirilmesi bu yapılamıyorsa zemin kotundan daha aşağıda uygun bir drenaj konulması gerekmektedir.

Zeminden nem alan taş ve tuğla duvarın yüzeyinde delikler açıp, bu deliklere gözenekli seramik borular yerleştirmek yoluyla duvar cephesinde buharlaşmanın arttırılması gibi bir uygulama yapılabilir.

f) Bitkisel organizmalar, mantar ve hayvanlara karşı koruma; yapıya nemin girmesinin önlenmesi ile organizma ve mantarların yapıdan uzaklaştırılması, onarım ile zararın giderilmesi, bitkisel organizma ve mantarlara karşı en önemli koruma işlemleridir.

Bazı kimyasal maddeler (insektisit, biyosit, pestisit) duvar yüzeyine püskürtülerek ya da fırça ile sürülerek duvar doyurulup organizma ve mantarlar öldürülebilir. Sıva yapılacak yüzeylerde, sıvaya mantar ve organizmaları öldüren maddelerin katılması, aynı özelliklerdeki boyaaların kullanılması önerilmektedir.

4.2.1.2. Liberasyon

Yapının bünyesinde bulunan orijinal yapıyı ve stili zedeleyen fazlalıkların ortadan kaldırılmasıdır. Bu işlem yapılırken çok fazla bilgi ve sorumluluk ister. Bu metodla tarihi eseri çevreleyen, sonradan eklenmiş, korunması gerekli belge niteliği bulunmayan öğeleri ayıklamak mümkün olur. Bu metod uygulanırken eserin özüne dokunulmamalıdır.

21) Çorapçioğlu, "Doğal Taş Kargir Yapılarda Taş Ayrışmasının Nedenleri", s.130.

4.2.1.3. Reintegrasyon

Çeşme yapısının orijinaline göre, eksik olan bölümlerini tamamlayarak, bütünün yeniden elde edilmesidir. Reintegrasyon kavramı aynı zamanda yapı ile çağdaş yaşam arasındaki uyum sağlama anlamında kullanılmaktadır. Uygulamasında, mimari kuram ve kavramlar iyi değerlendirilmelidir.

4.2.1.4. Rekonstrüksiyon

Hemen hemen yok olmuş bir çeşme yapısının orijinal şekli ile yeniden yapılmasında uygulanacak metoddur. Genellikle günümüzde arkeolojik alanda uygulanan bu yöntem toplumsal ve doğal yıpranma sonrası kentlerin yenilenmesinde ve çeşitli nedenlerle taşınması gerekli anıtların korunmasına yönelik yapılmaktadır.

4.2.1.5. Renovasyon

Yapıyı yeniden günlük hayata dahil etme, çağdaş yaşama uydurma yöntemidir. Yapının kaybetmiş olduğu yaşantısının geri verilmesi veya karakterine uygun başka bir işlevin gündeme getirilmesidir. Çeşmelerde bu yöntem, yeniden su bağlanarak uygulanır. Çeşmeye başka bir işlev yüklemek sözkonusu değildir. (22)

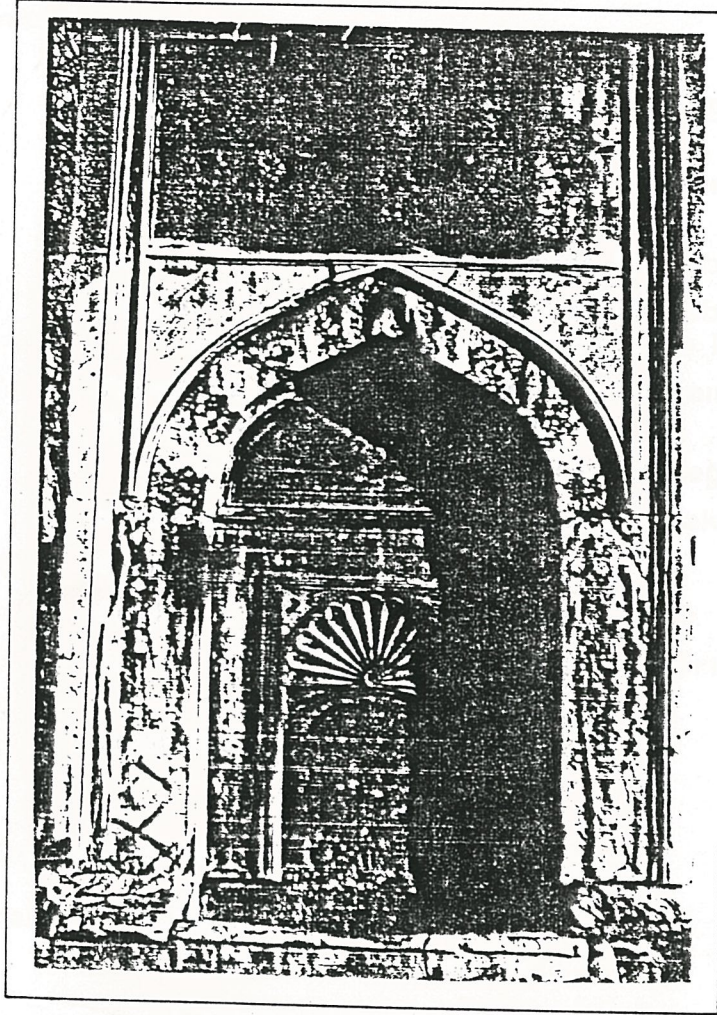
Bu restorasyon metodları uygulanırken amaç, yapının tarihsel kimliğini ve belge değerini korumaktır. Uygun metodlar seçip yapının özgünlüğünü bozmayıp, geçmişe sadık kalınmalıdır. Yapılar kullanıldıkları sürece ayakta kalırlar ilkesini unutmadan, yapının yaşamını sürdürebilmesi ve bakımının sağlanabilmesi için işlev kazandırılması gerekmektedir. Bu bilgilerin yardımıyla örnek bir çeşmenin incelenmesi. S.59.

Yaptığım çeşme incelemeleri sonucunda, yukarıda verdiğim örnek gibi , genelde sokak aralarında kalmış çeşmeler (meydan veya abidevi çeşme özelliği taşımayan) yarı harap durumdadırlar. Suyundan faydalanılan çeşmeler ise daha sağlam durumdadırlar.

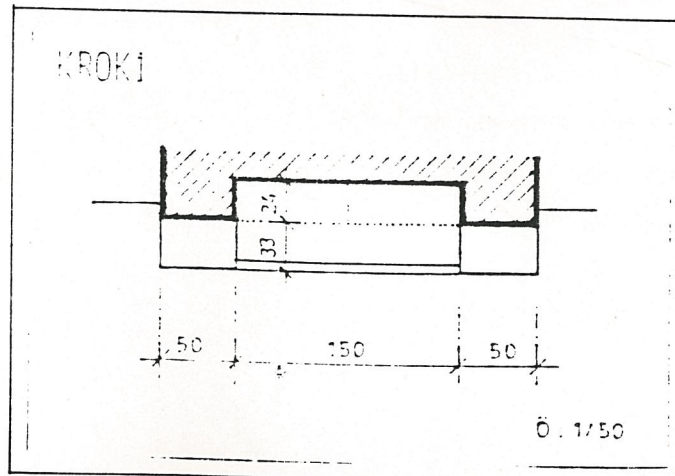
22) Aşkun, "Anıtsal Değerler ve Restorasyon Metodları", Ders Notları.

Örnek Çeşme İncelenmesi:

Adı	: Ağa Çeşmesi
İlçe	: Eminönü
Mahalle	: Sultanahmet
Sokak Adı	: Tavukhane Sokak
Yapım Tarihi	: 1077 H - 1666 M.
Kullanım Durumu	: Kullanılmıyor.
İncelendiği Tarih	: Haziran 1988

Fotoğraf (17) Ağa Çeşmesi (Sultanahmet)

4.2.2. Çeşmelerin Çevresi İle Korunması, Çevre Düzenlenmesi, İşlev Kazandırılması (İşlevsel Yaşatma)

İstanbul'daki tarihi çeşmelerin onarılmasını ve işlevlerinin canlandırılmasını amaçlayan bir çalışma, herşeyden önce çeşmenin tek başına duran bir anıt değil, bir çevrenin parçası olduğu temel gerçeğinden yola çıkılmalıdır. Bu şekilde çeşme, sit unsuru olarak koruma kapsamına girer.

Çeşmelerimizin geleneksel işlevi çevreye bağlıdır. Eskiden mahalle çeşmesi, meydan çeşmesi belli bir bölgeye veya daha geniş kitlelere su sağlardı. Bugün, sayılı bazı mahallelerde çeşmeler evlere hizmet vermektedir.

Çeşme-Sebillerde, değişik fonksiyon verme uygulamaları yapılmaktadır. Bu uygulamalarda sebilin büfeye, eczaneye, dükkana dönüştüğü gözlenmektedir. Yapıya özüne zarar vermeyecek şekilde, çeşmelere bilinçli fonksiyon vermek, yapılması gereken uygulama biçimidir.

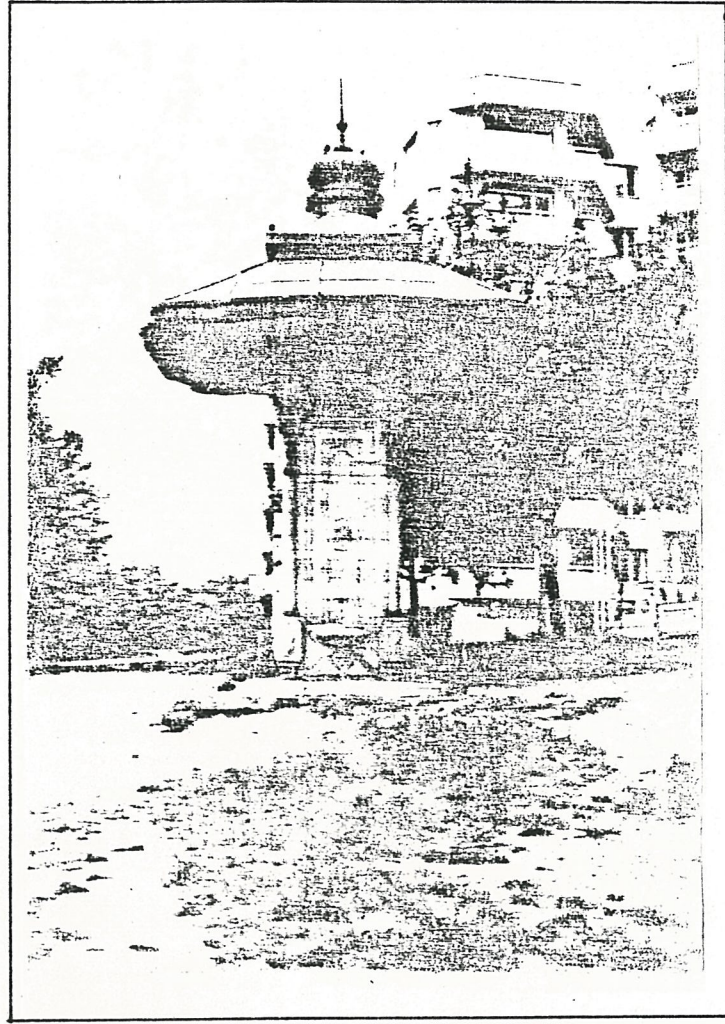
Çeşmelerin doğal olarak yer aldığı mahalle, sokak yörelerinde çevre koruması çalışmaları yapmak ve bunları uygulamak gerekir. Yenilenmiş bir çevrede ise tarihi unsurları bütünleştirme çabaları olmalıdır. Bazı yörelerde çeşmeler, çeşitli nedenlerle yerlerinden kaldırılıp, başka yerlere taşınmıştır. Bu tür uygulamalar bilinçli bir yer değiştirmeden uzaktır.

4.2.3. Örnek Bir Çeşme, Öneri Çevre Düzenlenmesi

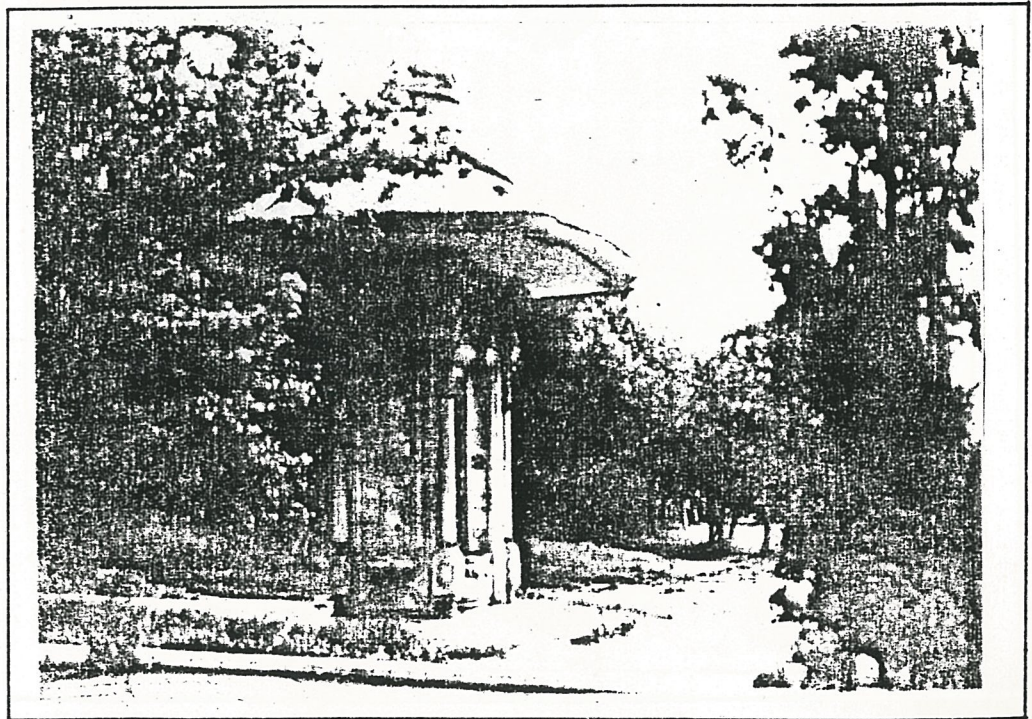
Örnek olarak alınan Abdülhamit II Çeşmesi (1310 H - 1892 M) dört cephesinde birer beyitten oluşan kitabesi bulunan, üstü kurşun örtülü ve geniş saçaklı, mermerden yapılmış bir çeşmedir.

Bu çeşmenin ilk bulunduğu yer Nusretiye Caminin (Tophane) önüdür. Bu yüzden Nusretiye Çeşmesi diyede bilinir. Buradan, yol çalışmaları nedeni ile Dolmabahçe sarayının bahçesine nakledilmiştir. Oradan da, stad karşısındaki Dolmabahçe parkının bir köşesine monte edilmiş, bu yerinden de tekrar sökülerek şu anda bulunduğu, İ.T.Ü.Maden Fakültesinin (Eski Maçka Silahhanesi) karşı köşesine nakledilmiştir. (23). Fot. (18-19-20-21-22-23)

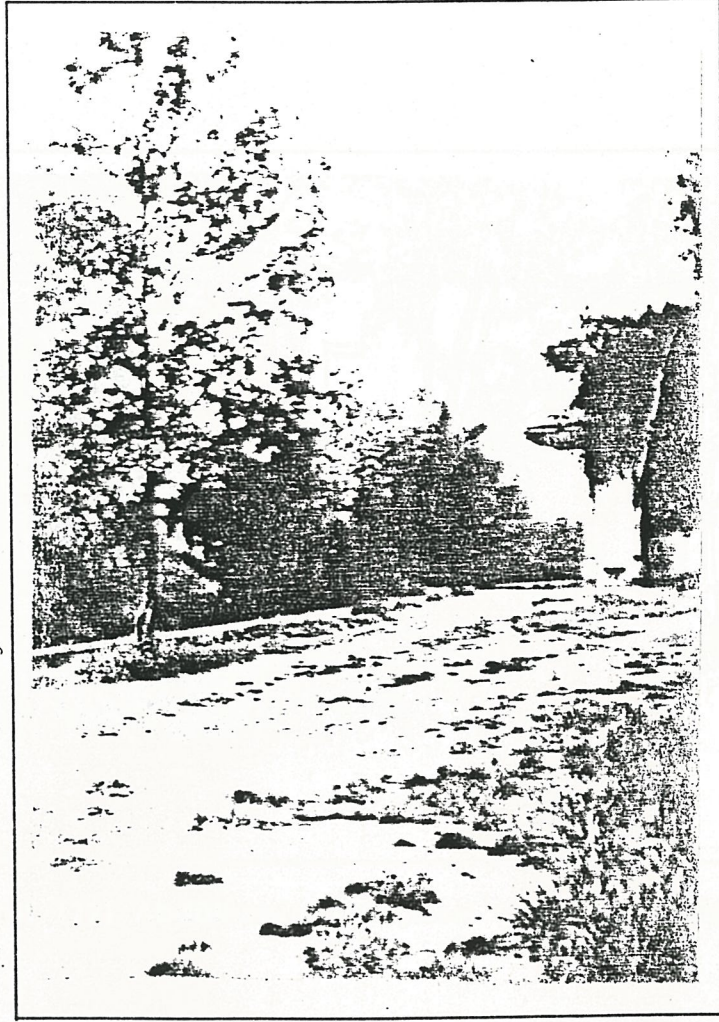
23) Arseven, "Türk Sanatı", s.504-505:

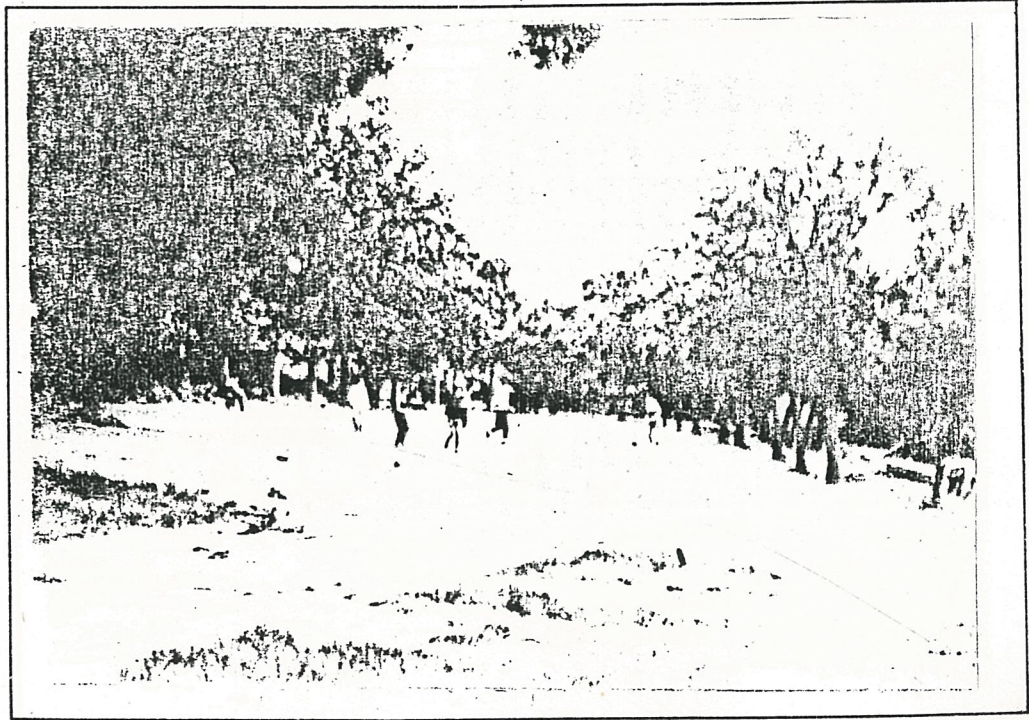
Fotoğraf (18) Abdülhamit II Çeşmesi (Maçka)

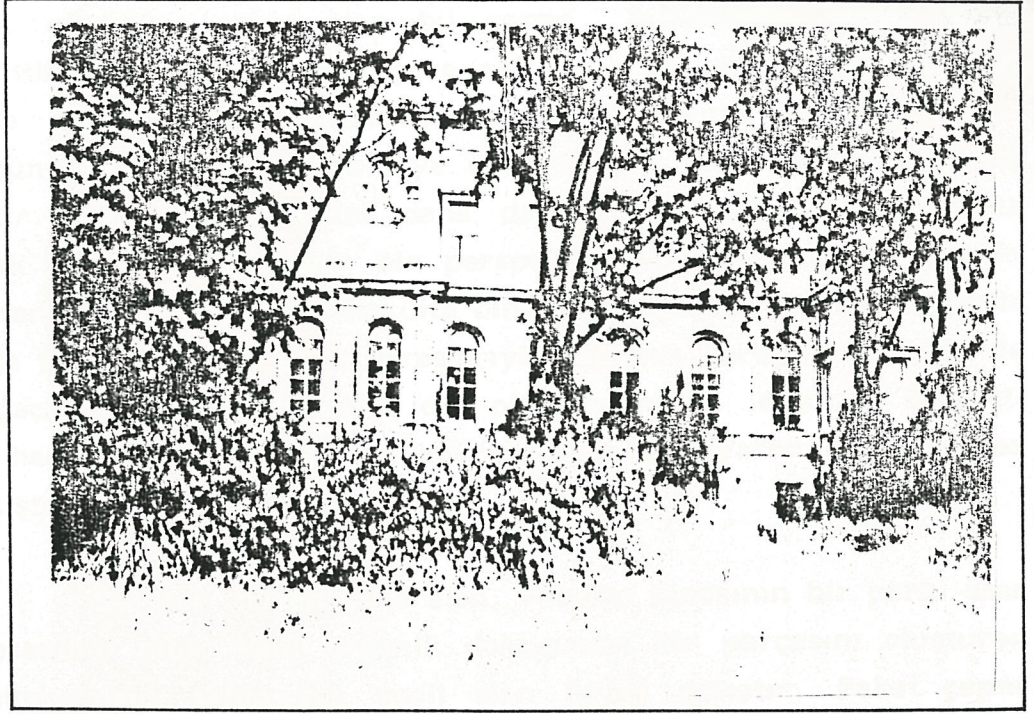
Fotoğraf (19) Abdülhamit II Çeşmesi (Maçka)

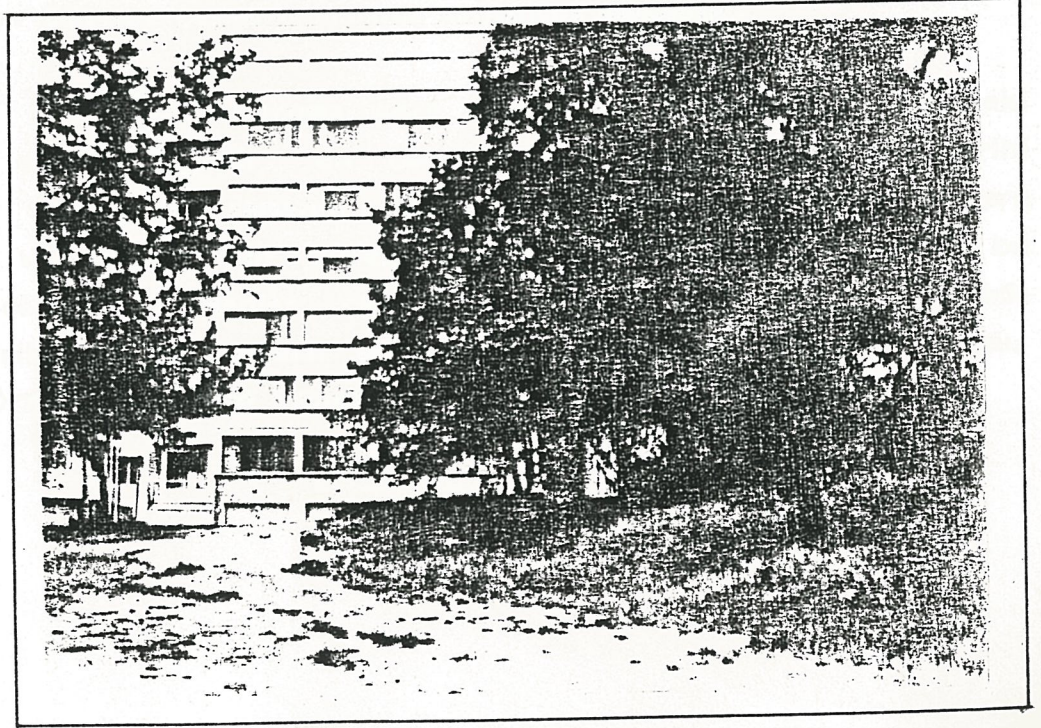
Fotoğraf (20) Abdülhamit II Çeşmesi Çevre Görünüşü

Fotoğraf (21) Abdülhamit II Çeşmesi Çevre Görünüşü

Fotoğraf (22) Abdülhamit II Çeşmesi Çevre Görünüşü

Fotoğraf (23) Abdülhamit II Çeşmesi Çevre Görünüşü

Barok ve Rokoko devri özelliklerini yansıtan ve güzel bir plastik görünüşe sahip olan bu çeşme bulunduğu yerde adeta yalnızlığa itilmiştir. İlk alındığı yere nakli söz konusu değildir. Öneri düzenlemede çeşme, güzel manzaraya sahip bir alanın köşesinde iken, alanın uygun olması nedeniyle ortaya alınarak ana aksan noktası olarak kullanılmıştır. Vurgunun etkisini daha da arttırmak için yeni yeri ana teras olarak düzenlenmiş, geniş bir perspektif içinde bu ana teras etkin bir aksla tarihi bir eser olan Fakülte binasına bağlanmış, ikincil akslarla da; yollarla ve düzenlenen seyir teraslarıyla bağlantı kurulmuştur. Alanda mevcut ağaçlar değerlendirilmiş, ek plantasyonlarla organik bağlantı sağlanmış her noktadan çeşmenin kavranmasını sağlayacak perspektifler oluşturulmuştur.

Böylece düzenlenen alan, Fakülte binasının bir parkı olma özelliği kazandığı gibi, kent organik dokusunun bir parçasını oluşturan çeşitli fonksiyonlara sahip bir yeşil alan halini almıştır. Fakat çeşme plastiği daima ön planda tutulmuştur. Çeşme yapısı için uygulanacak restorasyon işlemi konsolidasyon olacaktır. Yapı sağlam durumdadır. Çeşme yüzeyinde kirlenme mevcuttur. Muslukları olmayıp, suyu akmamaktadır. Yüzey, basınçlı su püskürtme yöntemi ile temizlenip, kırık mermer yüzeyler uygun malzeme ile tamamlanmalı, muslukları takılıp, su bağlantısı yapılmalıdır. Böylece çeşme onarımında sağlanmış olacaktır.

Mevcut duruma göre yapılan bu değerlendirme elbetteki en ideal çözüm değildir. En doğru çözüm tarihi yapıların, tarihi yerlerinde ve gene zamanın özelliklerini taşıyacak biçimde restore edilmeleri ve çevrelerinin düzenlenmesidir. Örnekte olduğu gibi, bu mümkün olmadığı zamanlar çeşmelerin yukardakine benzer biçimde değerlendirilmeleri en geçerli yol olacaktır. (Şekil 1. Mevcut Durumu, Şekil 2. Örnek Düzenleme Projesi)

ÇESME

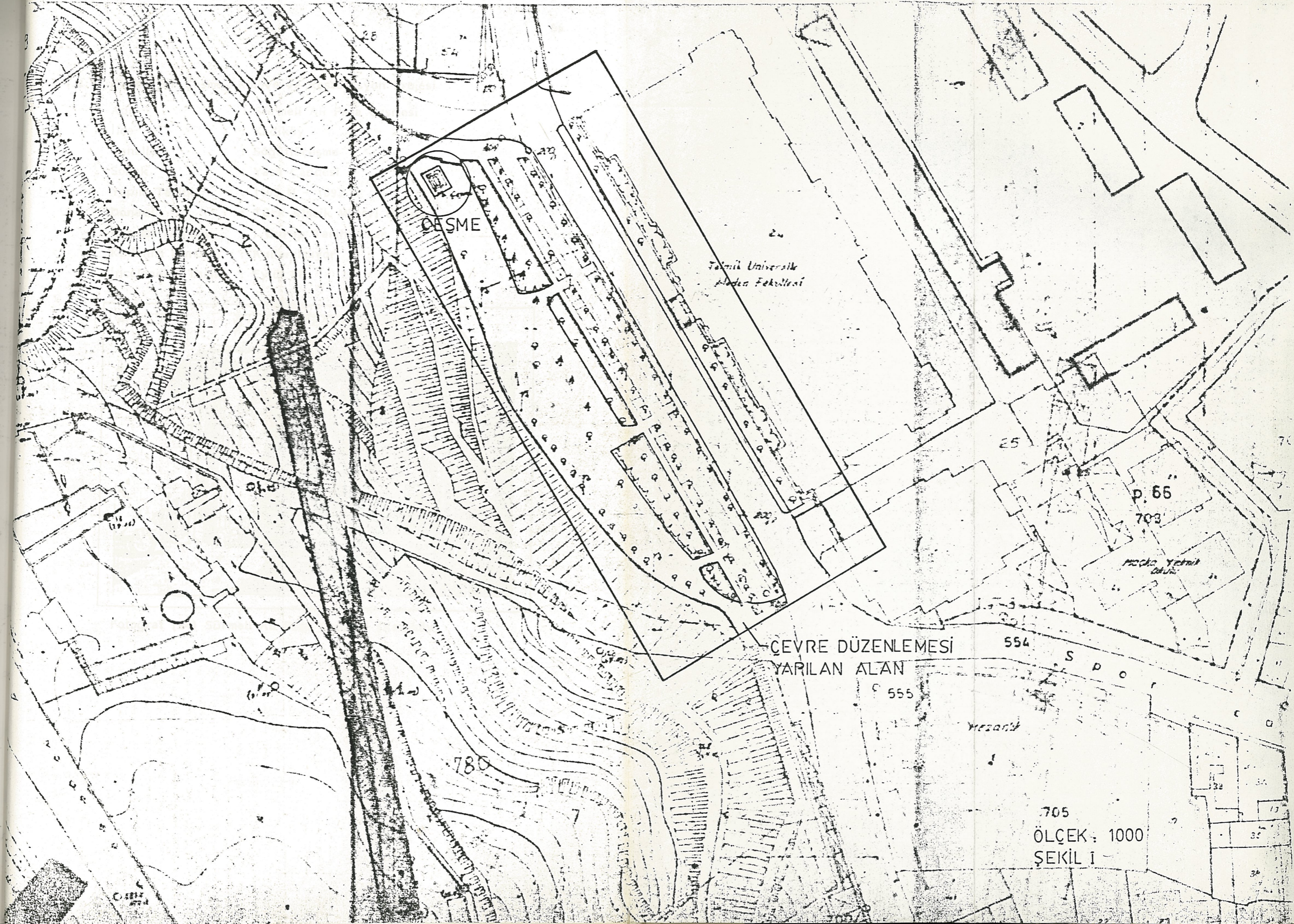
Fatih Üniversitesi
İktisadi Fakültesi

p. 66
703

Yeni Yurt
Okulu

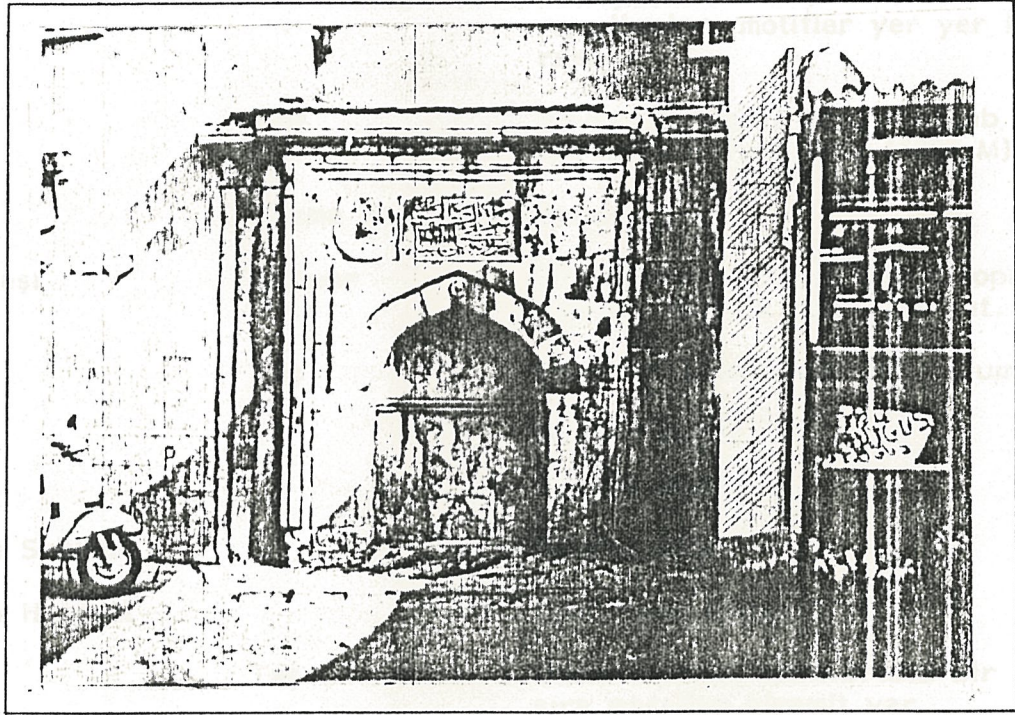
ÇEVRE DÜZENLEMESİ
YAPILAN ALAN

705
ÖLÇEK: 1000
ŞEKİL I

4.2.4. Örnek Bir Çeşme, Rölöve ve Restorasyon Projesi

Adı	: Sürmeli Ali Paşa Çeşmesi
İlçe	: Kadıköy
Mahalle	: Söğütlüçeşme
Sokak	: Yasa Caddesi
Yapım Tarihi	: 1105 H - 1693 M
Dönemi	: Türk Klâsik Mimari Üslûbu
Koruma Gurubu	: I.Gurup Tarihi Eser
Kullanım Durumu	: Kullanılmıyor
İncelendiği Tarih	: Eylül 88

Fotoğraf (24) Sürmeli Ali Paşa Çeşmesi (Kadıköy)

Mimari Değerlendirme : Tek cepheli, hazneli duvar çeşmesi.

Bugünkü Genel Durumu : Strüktür sorunları var.

- . Kurna tamamen yol kotu altında kalmış, mevcut değildir.
- . Cephesinde kirlenme ve harç tabakaları, bitkiler mevcut. Taş yüzeyde kırılma ve parçalanma.
- . Ara sokakta, çarşı arasında kalmış.

Ögelerin İncelenmesi

<u>Öge</u>	<u>Malzeme</u>	<u>Bugünkü Durumu</u>
Cephe	Kesme Taş	Yüzeyde kirlenme, harç tabakaları, silmeler, motifler yer yer kırılmış.
Kitabe	Taş	Mevcut (Anlamı) Sadr-ı esbab Sürmeli Ali Paşa 1105 (1693 M)
Ayna	Kesme Taş	Sıvalı
Ayna Taşı	Mermer	Süslemeleri aşınmış, yarısı toprak altında, musluk deliği mevcut.
Kemer	Taş	Strüktür bakımından iyi durumda.
Musluk		Mevcut değil.
Kurna		Mevcut değil.
Bekleme Sekileri		Mevcut değil.
Maşrapa Haznesi		Demirpaslı kapak.
Çatı	Taş	Üzeri toprak, bitki örtülü bir sıra marsilya kiremit var.
Su haznesi		Mevcut

Beslendiği Su Kaynağı: Ayazma.

Yapılacak Müdahale

Cephe Temizliği : Yüzey basınçlı su püskürtme yoluyla temizlenecek. Yapıya nemin girmesi önlenerek bitkisel organizma ve mantarların yapıdan uzak tutulması sağlanacak. Kimyasal madde (Insektist) duvar yüzeyine püskürtülerek organizma ve mantarlar öldürülecektir.

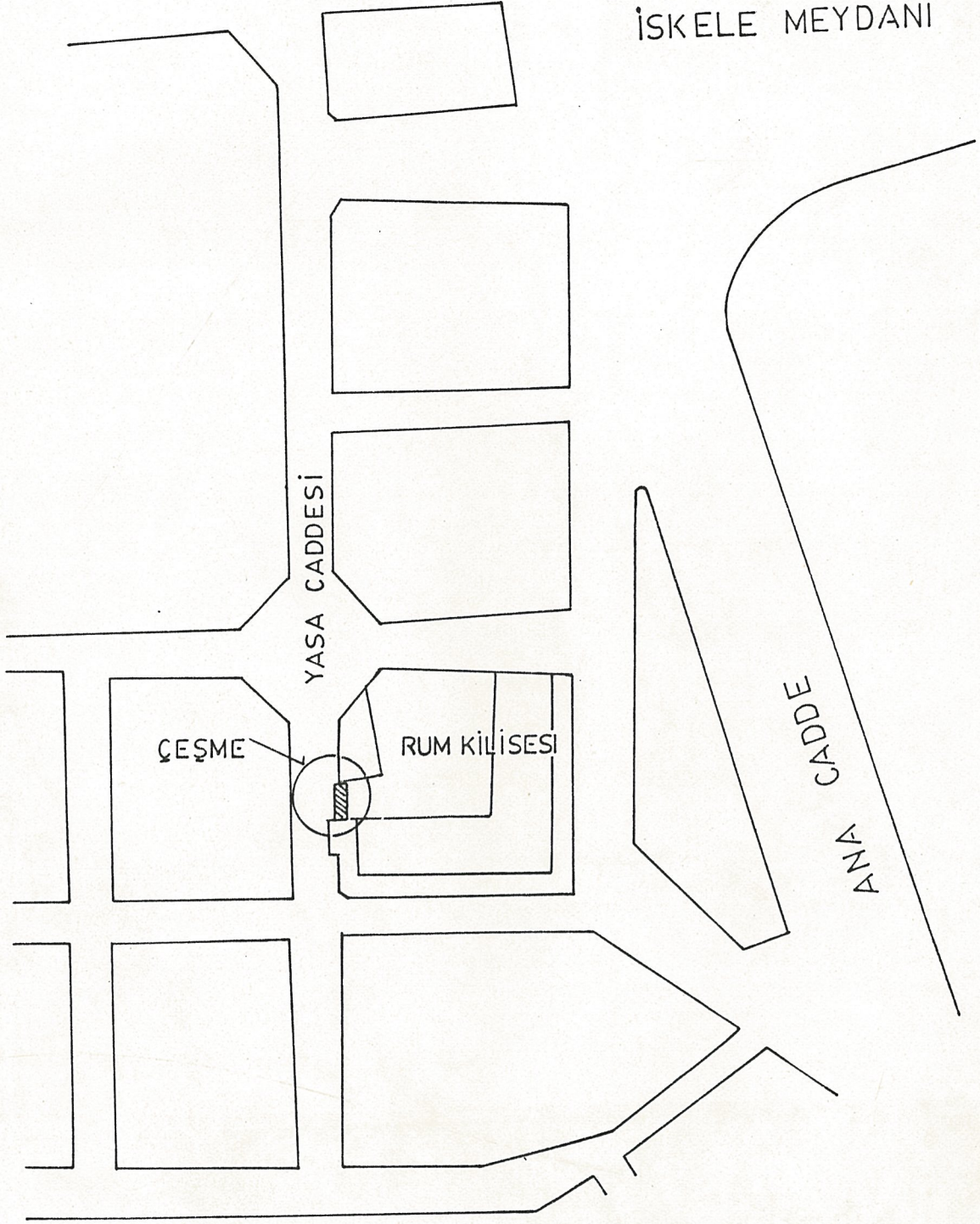
Strüktürel Restorasyon: Konsolidasyon metodu uygulanacaktır. Çeşme yüzeyi askıya alınıp eksik taşlar, bozulmuş taşlar yeni bir malzeme ile (İmitasyon Taş= Mermer tozu+beyaz çimento karışımı) dökülüp yerine konacak. Tekne ve oturma sekileri aynı malzeme ile yerinde dökülecek, yeniden yapılacaktır. Yapılan restorasyon işlemi yeni malzeme ile eski yapıdan kendini ayırt edip belirtecektir. Çeşmenin önündeki kaldırım düzenlenecek, çeşme yanındaki ilave dükkan yıkılıp eski hizasına getirilecektir. Şehir suyu çeşmeye yan dükkanlardan boruyla getirilip bağlanacaktır. Pis su gideri önden giden kanalizasyona bağlanacaktır.

Çatı Temizliği ve Onarımı : Su haznesi kullanılmayacaktır. Çatı örtüsü alaturka kiremitle yapılacaktır.

Koruma : Yeniden şehir suyu bağlanarak halkın kullanımına sunulacaktır. Konum olarak bir çarşının içinde olmasından dolayı, halkın bu çeşmenin suyuna ihtiyacı vardır. Çeşmenin korunması ve yaşatılması için uygulanacak en iyi koruma restore edilerek ihtiyaca sunulmasıdır.

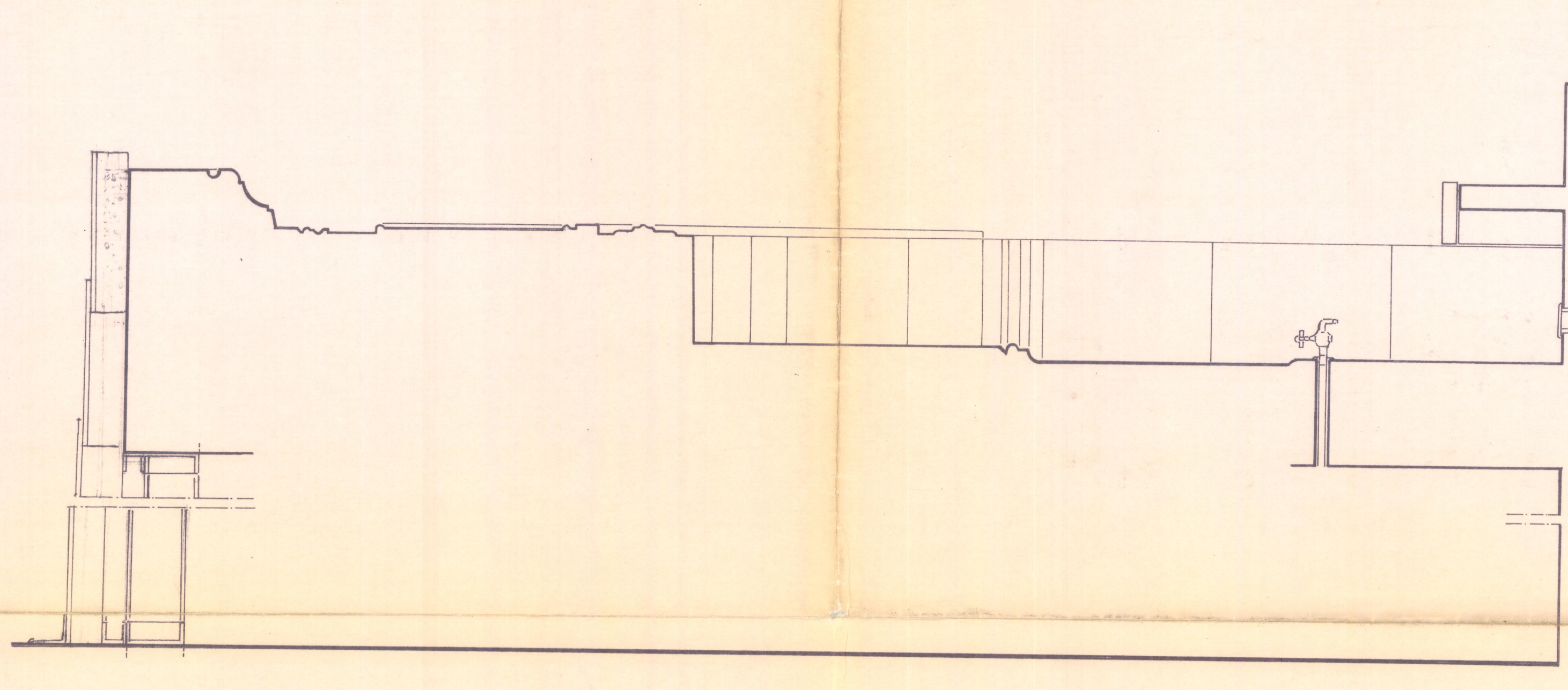
Bkz. (Şekil 3, Mevcut Durum, Şekil 4. Rölöve Projesi, Şekil 5. Restorasyon Projesi)

KADIKÖY
İSKELE MEYDANI

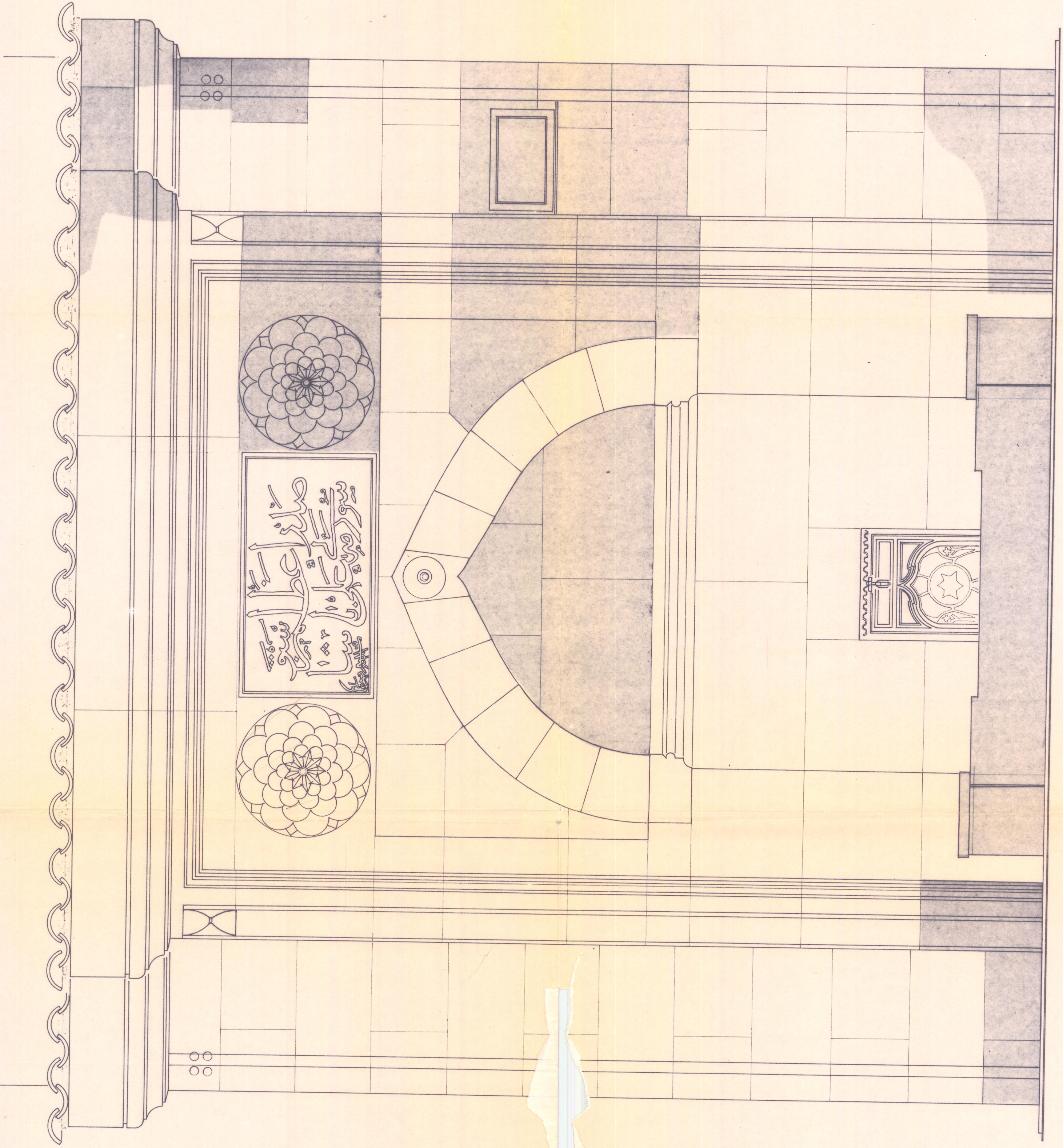
VAZİYET PLANI 1/1000

ŞEKİL 3

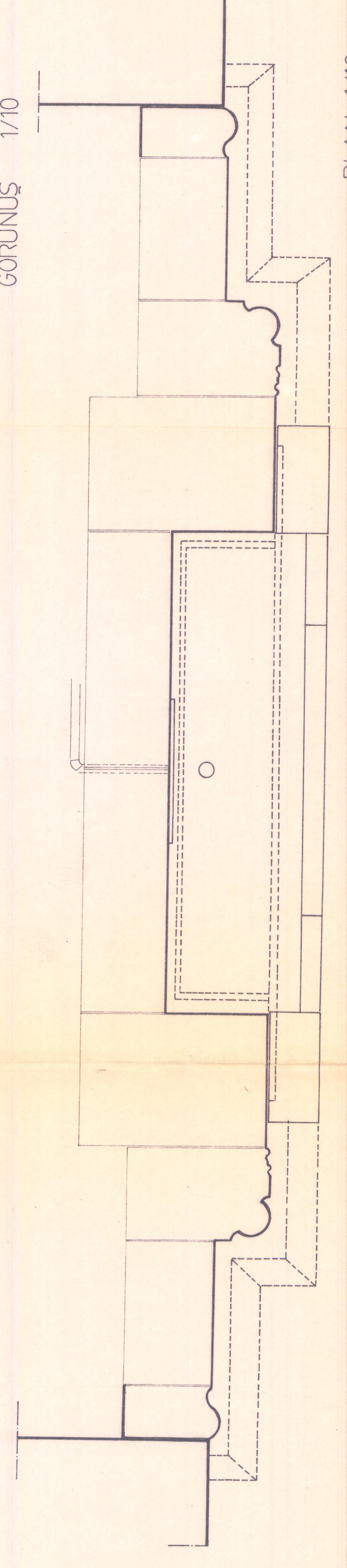

KESİT 1/10

SÜRME Lİ ALİ PAŞA ÇEŞMESİ
RESTORASYON PROJESİ
NOT: KOYU KISIMLAR YENİDEN İMİTASYON
TAŞ İLE YAPILAN RESTORASYONU
BELİRTİR.
ŞEKİL 5.

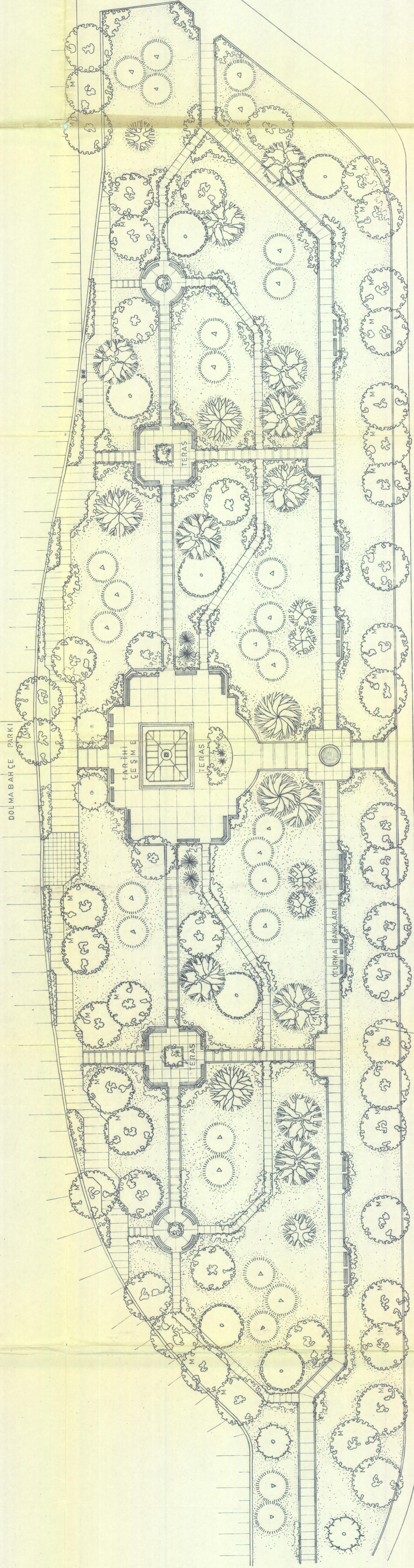
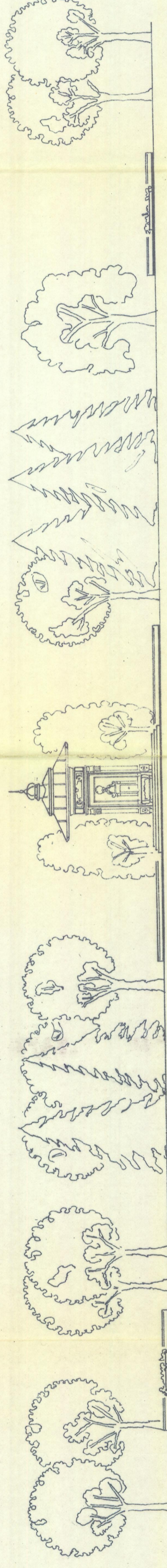
GÖRÜNÜŞ 1/10

PLAN 1/10

ABDÜLHAMİT II ÇEŞMESİ ÇEVRE DÜZENLEMESİ

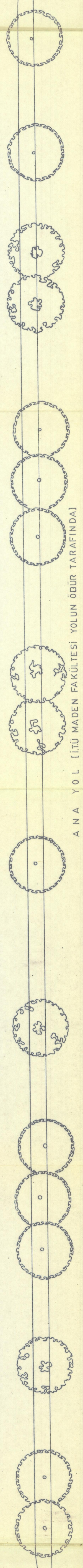
(MAÇKA)

İM-MEVCUT AĞAÇLAR

MEVCUT YAYA YOLU

ÖLÇEK 1/200
SEKİL II

ANA YOL (İTÜ MADEN FAKÜLTESİ YOLUN ÖBÜR TARAFINDA)

SONUÇ

1970'li yıllar, ülkemizde kültür varlıklarına sahip çıkma açısından bir dönüm noktasıdır. Önceleri azınlıkta varolan kültür varlıklarının korunması bilincinin, geniş halk kitlelerine yansımaya başladığı bu dönemdir. "Avrupa Kültür Mirası Koruma Yılı" dolayısıyla düzenlenen sergiler, yapılan gösteriler ve konferanslar bilinçlendirme hareketinin en etkin eylemi olmuştur.

Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kentsel sit koruma kavramını, ülkemize yasalarda yer alacak biçimde fiilen getirmiş olması 1973 yılına rastlar. Bu yıllarda 1710 sayılı Eski Eserler Yasası çıkarılmıştır. Bu tarihten sonra gereken önem verilmeyen eski evlerin, sokakların, yeşilin belge niteliği üzerinde durulmuş, 21.7.1983 tarihinde, 2863 no'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu olarak daha geniş kapsamlı yasa yürürlüğe girmiştir.

Günümüze kadar yapılmış olan bilinçsiz uygulamalar, yapıları çevre kavramı dışında bırakmış, yapı ile çevresi birbirinden koparılmıştır. Bundan en çok etkilenen çeşmeler olmuştur. İşlevlerini kaybettikleri için göz ardı edilen çeşmeler, tek başına duran bir anıt değil, bir çevrenin parçasıdır. Kentin kültürel tarihi gelişimi gözönüne alınarak yapılacak yeni tasarımlarda, çeşme bir sit unsuru olarak düşünölmeli, çeşme çevreleri oluşturulmalıdır. Etrafında gerekli elemanları, aydınlatması, yeşili ve en önemlisi suyu ile tekrar eski çeşme meydanları dönemi yaşatılmalıdır.

Sokak aralarında, duvar diplerinde, köşe başlarında yer alan çeşmelerimizi de korumalıyız. Bu çeşmelere su getiren tesisatın tahrip olduğu düşünölrse, bunlarında onarımı gerekmektedir. Bundan sonra su getirilerek eski fonksiyonları kazandırılmalıdır.

Bu çalışmalar için Devlet desteğinin yanı sıra halkın da bilinçlendirilerek dernekler ve vakıflar kurmak suretiyle teknik ve parasal olanaklar arttırılmalıdır. Koruma çalışmasına halkın katılmasını sağlamak, koruma bilincini aşılamacla gerçekleştirilebilir.

KAYNAK Tasarım-düzenleme-onarım safhalarından sonra yapılacak önemli bir işlem bakım-kontrol mekanizmasını işletebilmektedir. Hergün önünden geçtiğimiz halde, çoğumuzun farketmediği bu kültür varlıklarımıza halkın dikkati çeşitli yayın organları ile çekilmeli, halka koruma olayının içinde olduğu hissettirilmelidir. Tarihi İstanbul Çeşmelerimiz, ancak bu şekilde kuşaktan kuşağa aktarılacak ve dönemlerinden kesitler veren belge olma özelliklerini, orijinalitelerini sürdüreceklendir.

ASKUN, P. İlgü Yüce

"Anıtsal Değerler ve Restorasyon Metodları", Ders Notları, 1986, İstanbul.

BEÇEN, Kazım

"İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri", İ.T.Ü. İnşaat Fakültesi Yayını, 1981, İstanbul.

BEÇEN, Cahit

"Tahsis Suyu Tesisleri", İstanbul Sufer İhtisası Yayını, Sayı 3, 1945, İstanbul.

BETİNTAS, S.

"Su, Çamaş, Sabun", Güzel Sanatlar Dergisi, s. 135-137, Sayı 5, 1995, İstanbul.

ÇORAPÇIOĞLU, Sami

"Doğu Türk Kargir Yapılarda Tes Ayırma ve Sıvı Akışları ve İktisadi Kalkınma Üzerinde Su Kıtınlığına Yönelik Bir Araştırma", Doktora Tezi, 1983, İstanbul.

ERCAĞ, Beyhan

"İstanbul Su Tesislerinde Yapı ve İşlevleriyle Çeşmeler", İlgü, 21/59, 1987, İstanbul.

ERİC, Murat

"Yapı Bilgileri 11", Karar Matbaası, 1978, İstanbul.

GERMANER, Seray

"Çeşmeler", Ders Notları, 1986, İstanbul.

KEMALETTİN, A.

"Çeşme Abidelerimiz", Mimar, Sayı 6-7, s. 1-10, 1978, İstanbul.

KAYNAK LİSTESİ

- ARSEVEN, Celal Esat "Türk Sanatı", Cem Yayınevi, 1984, İstanbul.
- SEZGİN, Hanuk "Türk İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu", İstanbul.
- ASLANAPA, Oktay "Türk Sanatı", Evrim Matbaacılık Ltd., 1984, İstanbul.
- AŞKUN, P.İlgi Yüce "Anıtsal Değerler ve Restorasyon Metodları", Ders Notları, 1986, İstanbul.
- ÇEÇEN, Kâzım "İstanbul'da Osmanlı devrindeki Su Tesisleri", İ.T.Ü.İnşaat Fakültesi Yayını, 1984, İstanbul.
- ÇEÇEN, Cahit "Taksim Suyu Tesisleri", İstanbul Sular İdaresi Yayını, Sayı 3, 1945, İstanbul.
- ÇETİNTAŞ, S. "Su, Çeşme, Sebil", Güzel Sanatlar Dergisi, s.125-147, sayı 5, 1944, İstanbul.
- ÇORAPÇIOĞLU, Kemal "Doğal Taş Kargir Yapılarda Taş Ayrışmasının Nedenleri ve Maktarlı Kalkerler Üzerinde Korumaya Yönelik Bir Araştırma", Doktora Tezi, 1983, İstanbul.
- ERÇAG, Beyhan "İstanbul Su Mimarisinde Yapı ve İşlevleriyle Çeşmeler", İlgı 21/49, 1987, İstanbul.
- ERİÇ, Murat "Yapı Malzemeleri II", Kazmaz Matbaası, 1978, İstanbul,
- GERMANER, Semra "Üsluplar", Ders Notları, 1986, İstanbul.
- KEMALETTİN, A. "Çeşme Abidelerimiz", Mimar, sayı 4/7, s.207-211, 1934, İstanbul.

- KUBAN, Dođan "Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme", İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayını, 1954, İstanbul.
- SEZGİN, Halûk "Türk İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış", M.S.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayını, 1984, İstanbul.
- ŞAPOLYO, E.Behnan "Türk Çeşmeleri", Önasya, Sayı 29, s.12-13, 1968, İstanbul.
- TANIŞIK, İ.Hilmi "İstanbul Çeşmeleri I.cilt", İstanbul Matbaası, 1945, İstanbul.
- TANIŞIK, İ.Hilmi "İstanbul Çeşmeleri II.Cilt", İstanbul Matbaası, 1945, İstanbul.
- TANSUG, Avniye "Tarihi İstanbul Çeşmeleri Kurtarılmalıdır", Şehir, sayı 12, s.82-87, 1968, İstanbul.
- İslam Ansiklopedisi, sayı 1214, s.89-94, İst.
- I.Tarihi İstanbul Çeşmeleri Semineri bildiri özetleri (Güneş Gazetesi-Yıldız Üniversitesi İşbirliği), 1985.
- Çeşme rölöveleri, M.S.Ü. Restorasyon Anabilim Dalı Arşivinden temin edildi.